

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF ILLINOIS

891.79

Av 2

Om

CENTRAL CIRCULATION BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its renewal or its return to the library from which it was borrowed on or before the **Latest Date** stamped below. **You may be charged a minimum fee of \$75.00 for each lost book.**

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

TO RENEW CALL TELEPHONE CENTER, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

JUN 16 1998

When renewing by phone, write new due date below previous due date.

L162

120

Орест Авди́кович.

Моя популярність

та інші оповідання.

ЛЬВІВ, 1905.

НАКАДОМ УКРАЇНСЬКО - РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

**З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.**

891.79

Av 2

Om

Моя популярність.

Я дуже довго не мав щастя з моїми творами. Чим більше популярний був я у наших людей, тим більше чуже було їм усе те, що я написав... Мій безмежний жаль до публіки не давав мені просто жити — відбирав охоту працювати і думати. Повна байдужність до творів мого духа — здавалося — перероджує мене в зовсім иншого чоловіка... Я сидів, було, цілими днями й ночами і лихословив моїм неласкавим читачам... Писати? На що? Для кого? Думати цілими днями — мучити себе по цілих ночах — псувати пера — папір — викидати дурно гроші на нафту?...

Ні — шкода мого таланту і здоров'я.

Отакі думки перемінювали мій погляд на відносини — до людей, до світа. Я вицофався поволи з гурту людей, що бажать чим-небудь видвигнути ся понад загальних звичайних філістрів, і дуже довгий час загалом не писав нічого чи то — як говорить ся — зломив своє авторське перо. Я оженив ся, сфільстрів, завів господарство — а літературу зовсім закинув. З авторської теки, яку справила була мені жінка на іменини — чорна текстурна з рожевими застязками і золоченим монограмом — я іронізував при всякій нагоді. Нарешті зложив я у неї перший твір — не якогось партача, але плід довголітної обсервації

Slavic

і практики нашої тїтки, що славила ся першою українською спеціалїсткою від печеня всяких найвибагливіших тїст. То був спосіб, як пекти медівники. Тїтка передала його моїй жінці, а я переписав фіолетовою краскою на рожевім папері (се було в часі медових місяців нашого подружнього життя) і сховав у теку та дожидав нетерпеливо першої едиції медівників.

Нарешті дочекав ся.

З великого заходу вийшло велике фяско, лийхий гумор, жіночі сльози, запах спаленого тїста — а з медівників не було слїду.

Майже цілу ніч пересидїв я втихомиряючи спазми моєї жінки, що ніяк не могла потїшити ся по втраті одного фунта меду, чотирьох жовтків і двох білків.

На другий день після довгої — довгої перерви зродило ся у моїй невиспаній уяві авторське вітхненє. Я учув у собі творчу іскру і списав історію, як то моя жінка пекла медівники на випробований спосіб. Фабулу я убрав багато поетичними красками — свою жінку зобразив симпатичною героїнею оповіданя — а „Приписови на медівники“ — признав просто глибоко-научну вартість. Ся карточка, що колись лежала у моїй авторській теці, виходила у моїм оповіданю — вирваним листом із епохального твору „Тїста і тїсточка“, що мав доповнювати ся за ціле людське житє що-раз-то новими причинками, улїшуваннями та свїжими винаходами.

Та всеж таки мое свїже оповіданє не давало менї авторського вдоволеня. Я жив далї таким філістром і господарем, як був — а про свїжий добуток своєї обновленої письменницької творчости почав поволи забувати.

Та незабавом я мав гостину.

Стук — стук.

— Прошу увійти.

Передімною явили ся дві визначні представниці „Жіночого кружка“ у нашім місті. Я приймив їх безцеремонно, як слід ввічливому господареві дому. Старша депутатка мала вид людини, свідомої своєї високої місії — а молодша була трошки онесмілена, але за те багато симпатичнійша. Ми відбули звичайні церемонії при повитаню — всякими прошеннями, випрошуваннями, допрошуваннями і перепрошуваннями та звернули розмову на властивий предмет.

Перше річеве слово прорекла старша депутатка.

— Ми прийшли просити вас в імені „Кружка“ — зладити для нас якийсь відчит.

Я прибрав такий вид, мовби не розумів, що значить слово „відчит“. Молодша депутатка усміхнула ся мило, а старша торочила далі своє щebetанє.

— Сеї суботи читає доктор Скірка про естетику — на третю суботу професор Малай про поезію — відчити на дальші суботи заповнені, а від сеї суботи за тиждень — тут перервала на хвилинку свою мову — мусите читати ви...

Мені якось слова не йшли до горла.

— Не маю про щб читати і загалом час у мене тепер такий, що чую ся зовсім неспосібний...

— Адже мусите мати якийсь оригінальний твір у своїй теці...

— Яж ніякої теки не маю і в загалі закинув літературу

— Не говоріть так. Занадто добре знаю ваш патріотизм, щоби могла вам повірити. Ви не заподіяли би загалови такої шкоди... Ви оден із тих...

— Ваші твори справді писані душею — докинула молодша.

— Атраментом — сказав я мовби про себе, перебиваючи досить нечемно промову, зладжену з нагоди сімдесятьпятьлітнього ювілею моєї пись-

менницької діяльності. Але старша пані говорила із ще-більшою повагою :

— Ви оден із тих небогатьох, що без фрази, але щиро вступали ся у своїх писаннях за рівноправність жіноцтва...

— Доки не оженив ся — докинула моя жінка, видячи, що я паленію, як інститутка.

Але головна бесідниця не знала загалом ніяких жартів і добивала зі мною чим скорше торгу.

— Отже можемо числити..!

— Не маю нічого готового — пробував я боронити ся, але й чув заразом, що ось-ось упаду в борбі.

— Як то може бути, щоби літерат...

... І не знаю, щб за лихий опутав мене в сій хвилі, що я змяк на жіночі лесні слова.

— Та я властиво...

— А бачите, що маєте щось готового... І пані почали сьміяти ся.

Я був розбровний.

— Та то властиво така собі невдачна гумореска.

— Гумореска — тим ліпше. Нинішні часи такі сумні... ціла продукція поважна — тяжка — можна сказати — просто гнітуча — томляча...

— Отже маємо Ваше слово! докинула молодша пані...

Я був зовсім побитий. Подав руку моїм паням і ще раз замняв ся несьміло...

— Але застерігаю собі....

— Даруйте, ніяке „але“. 12-ого падолиста читаєте на сходах... Дякуємо. Мое поважане.

За три дни появила ся у „Нашім прапорі“ вістка, що 12-ого падолиста я буду читати свою гумореску.

Я пережив сумних десять днів аж до фебральної суботи. Хотів написати що-небудь нового, та за цілий той час не приходило мов вітхнене.

Я остав ся зовсім на леді. Гриз ся і мучив ся... У таких обставинах тяжко писати гумореску. А тільки й ті одні „Медівники“ вязали мене з мовою колишньою історією. Як би не вони — я не звав би ся літератом. Я розтачав їх — розширив — ніби то вигладив — а вони через те тільки розбовтали ся — гумор розводнив ся. І я чув, що будучи автором „Медівників“ я можу хіба звати ся дешевим фейлетоністом якоїсь провінціальної часописі. Краще було мені не злітати моїм зломаним пером.

Та нічого було робити.

12-ого падолиста я прочитав свою невдалу кулінарну сьміховинку. Мабуть сама назва „гумореска“ настроїла аудиторію досить весело. У ніби гумористичних місцях мого оповідання ніхто — ні разу не засьміяв ся. Натомість замітив я, що пані зложили уста до усьміху — ще поки я почав читати. Відтак загальне поважне заінтересоване викликали у пань початкові слова мого оповідання:

„Заварити фунт меду — всипати фунт мілкового цукру і коли закипить — відставити. Потім додати кварту муки, чотири жовтки і два білки вбити на піну...

Читаючи я-ж і сам чув невдачу свого останнього авторського попису і вислухавши іронічних оплесків — забрав ся по „відчиті“ домів.

— — — — —
У панства Малаїв подали гостям дуже добрі медівники.

— Досконалі медівники — похвалив пан професор Малай.

— Меценасова так же пекла і казала, що дуже гарно вдали ся.

— Дуже добрі! — похвалив іще раз пан професор Малай.

— Спечені після вашого відчиту — сказав пан доктор Скірка.

Товариство їло медівники і було дуже солодко настроєне. І мені було солодко у такій атмосфері. Я дізнав ся, що кілька пань — дуже добре запам'ятали собі з мого колишнього відчиту спосіб — пекти медівники.

— Кілько разів печемо ті медівники — звернула ся солодко пані Малай — все згадуємо вас дуже мило.

Я відклонив ся ввічливій господині дому і прихильну рецензію своїх творів — закусив сприм куснем медівника.

Г А Л Я .

Отець декан Теодозий прийшов що-лише з церкви. Передягнув ся у свій вигідний шляфрок і перейшов до їдальні та засів до стола, застеленого цвітистою серветою. Сьвіжо набита люлька на столі і досить обмистий фотель знаменували постійне місце пан-отця. Небавом наднесла пані Констанція чотири філіжанки кави, одну порцію чаю, горнятко молока, крім того кубок зі сметанкою, і поуставляла все на своїм місци.

Почала сходити ся домашня сім'я і, витаючи пан-отця відповідним привітом, засіла до сніданку. Пані-матка Леонтина, її дочка Галя, старенька бабуся Марія, панна Клявдія, Галина тітка, ну і „вуянця“ Костуня — от і ціла родина.

Кава для старших, чай для панни Клявдії на зменшене її „туші“, а молоко для Галі, бо кава — по словам пані матки — роздражнює молоді нерви.

Вуйна Костуня що-лише почала оповідати свій страшний сон півголосом, — як післанець приніс з пошти. Пан-отець відомкнув поштову торбу і висипав на стіл цілу пліку писем і часописий.

Письма урядові, кавалки з консисторії, викази і справозданя від кондекальних, часописі церковні і душпастирські відложив на бік.

— Галю, віднеси те все до мого бюрока і постав в урядовий „фах“! — сказав добродушно, запалюючи люльку.

Відтак отворив свою улюблену політичну часопись і став читати, почавши від вступної статі.

Дами глянули нервово на решту пошти. Панні матка сортуючи взяла собі літературну часопись, панні Клявдії дала „моди“, звані загальнольокальним іменем „журналі“, вуйні — через похибку — подала цінник „Народної Торговлі“, а Галі дістав ся якийсь незапечатаний лист, писаний незнайомою рукою.

Галя отворила нетерпеливо і почала читати на голос: „Маємо честь запросити Вас із родиною на вечерок...“

По тім слові збігли ся всі дами і почали пильно студіювати.

— Мамо! поїдемо! — озвала ся перша Галя.

— Не знаю... може... будемо видіти... зрештою... як тато свазуть.

— Львівські балі не для таких підлітків, як ти, — заговорила поважно панна Клявдія.

— Як то? Сімнайцятий рік і ще підліток?! — почала відгризати ся Галя, обиджена нелесним в її очах — компліментом. Хотіла ще додати якесь ідке слово на адресу тітки Клявдії, але завчасу вкусила ся в язик, знаючи, що вже й так надто енергічно і трохи за голосно дала себе чути. І справді не помилила ся.

— Тихо діти! — озвав ся лагідно, але поважно пан-отець, — я через ваші крики читати не можу.

Пан-отець звик був усіх дома називати дітьми. Компанія допивала мовчки сніданок. Вуйна“ Костуня відложила оповіданє сну на пізній-

ше, одначе не могла ніяк погодити ся з поглядами бабки і Галі, що той дивний сон, який мучив її безпощадно цілу ніч, походить відти, що їла на вечерю нестравні гречані галушки, спеціальні свої ласощі. Студіювала всі сонники, коломийські і єгипетські, на останку виложила карти. Вийшло: з великої дороги мала радість і грижа... лист і якийсь „кузин“ блондин... вечером... у власнім домі. Годі, дарма!

— Щось то в тім мусить бути! — міркувала про себе, — бо кабала все правду каже. Встала і пішла до пекарні ладити обід після науки поправного виданя „Фльорентини і Ванди“.

А тимчасом решта пань перейшла по сніданку до жіночої кімнати і аж тут почала ся оживлена дискусія. Рада і мова поплили новою струєю.

— Мамо!

— Що?

— Ідьмо на вечерок! — почала лестити ся Галя.

— Я не від того, — відказала повільно мати, — але знаєш, що тато все противний, щоби ти возила ся по вечерках.

— Возила ся!... а куди-ж то я так дуже вожу ся? Таж треба десь раз між люди показати ся.

— Ох, треба, треба, — зітхнула про себе панна Клявдія.

— В осени — лепетала далі Галя — була я перший раз на тім дрантивім повітовім. Перший, кажу, і остатний, більше на такі балі не їду! Попросту нема з ким бавити ся. Кілька урядників і то вже всі дансери. А вони мають знов свої знайомости, а нас із провінції формально ігнорують. Ну, а вже до „тих від податку“ маю формально [се було улюблене її слово] якусь апа-

тію, сама не знаю чому. Я навіть до даменпольки жадного з них не вибрала...

— А вони певно не дуже тим гризли ся...
— докинула мовби злобно Клявдія.

— ... що ти петрушкувала, — докінчила пані-матка.

— За те цьоця Клявдія вже собі уживали при даменпольці! — відказала трохи гнівно Галя.

— Я в загалі добре бавила ся.

— А я може ні?

— А чому-ж так дуже відказуеш на повітові вечерки? — спитала мати.

— А чому мама мені таке наговорили на всіх „гризійпюрців“, що вони таким, як я — мама казали смаркатим — паннам завертають голови, а відтак насьмівають ся з наївних попадянок? Тому то я до всіх податковців формально...

— Бо то таки правда! — перебила мати.

— Чому то коло мене ціла гонорація надскакувала? — нахваляла ся Клявдія.

Галя незначно, але сердешно усміхнула ся. Пані-матка з бабкою переглянули ся замітно по собі... „Хвали мене роте...“

До кімнати увійшов пай-отець із часописию.

— То для вас діти! — сказав і вийшов.

— То що, мамо?

— На, читай!

Галя почала читати на голос:

„На оказ. Ч. 1. „Русалка“ ілюстроване письмо для руських женщин. Виходить 1-ого і 15-ого кожного місяця в обемі 2—3 аркушів“.

— А-а! мамо, пренумеруймо!

— Читай но далі!

Галя читала знов: „Від Редакції. З новим роком придумали ми Русинкам... дарунок, котрий, надіємо ся, приймуть вони... коли не з подякою, то бодай не відкинуть його...“ Як ладно пишуть!

— замітила Галя і читала далі: „Галицькі Русинки від давна відчували недостачу того рода часописі, що могла бї їм послужити періодичною лектурою в рідній мові. Винують нас, що ми до тепер брали ся за лектуру чужу та нераз може любовали ся красою лихих французьких романів — [розуміть ся читаючи їх у перекладах] — і признавали того рода творам більшу стійність, ніж на яку вони заслуговували. Правда, ми тому самі винні, але не дуже...“

— Ото пише! ні пере, ні бе, ні чеше, ні гладить, — замітила старенька бабка, що до тепер не мішала ся до розмови.

Галя читала дальше: „У нас читають ся головно часописи політичні...“.

— І то лише новинки! — додала від себе панї-матка.

— О! я і виборами свого часу дуже інте-ресувала ся! — боронила Галя себе і загал сьвідомих Українок, — а навіть плакала, як у нашім повіті перепавав руський кандидат... Ще й тепер радо читаю політику...

— Читай но далі „Русалку“, моя ти „політичко“! — сказала лагідно бабка.

Дами засьміяли ся, бо „політичка“ означала в льокальнім словарі тільки, що застязка під шню.

— Я буду читати лиш те, що найважнійше, — сказала про себе Галя, перечитуючи тихцем стрічку за стрічкою... „Тому прийняли ся ми за видаване часописи, котра подасть нашим Русинкам нагоду заціанати ся з визначнійшими творами все-сьвітньої літератури, а головно своєї рідної бел-тристики. При сїм видавництві стараємо ся згромадити сили наших робітників на ниві рідної словесности, а передовсїм відживаємо ся до загалу Русинок, щоби зволили спомагати „Русалку“ не лиш матеріально, але также посьвятити для неї

свій талант, стати співробітницями сеї одинокої у нас того покрою часописі. Дотеперішні видання жіночої праці, як Альманах, Перший зільник, Наша доля і де-що иньше свідчать...". Мамо! у нас то в?

— Що таке, бо я якось не вважала?

— От Зільник, Наша доля...?

— Мусить десь бути... треба би пошукати на стриху.

— То я піду, пошукаю і прочитаю, — сказала рішучо Галя. — Ану-ж на вечерку хтось до мене про се заговорить, а я роззявлю рота, як теля на нові ворота...

— Кілько разів я тобі казала, щоби ти не вживала тривіальних порівнянь! — упоминала мати.

— Власне длятого радше не їдь, ніж має тебе хтось скомпромітувати! — заключила льоґічно Клявдія.

— Ні! радше прочитати і таки поїхати! — відповіла Галя.

— Ще ніхто не їде, а вони вже сварку завели. Читай далі, кінчи вже раз! — наставляла мати.

І Галя читала ще щось про „ум, годований чужою, купованою поживою“, і „про тих Русинок, що дома по польськи говорять“...

З того всего заключила панна Клявдія:

— Е, якась нудна і дурна часопись. Ще й титул такий оклепаний. Я воліла би, щоби часопись звала ся приміром „Метелик“, або „Дамський Курієр“, або якось подібно.

Галя знов обставала при назві „Русалка“, бо по її гадці ніяк не годить ся, щоби назва жіночої часописі була мужеського роду. Відтак читала, що в Русалці будуть поміщувати ся твори літературні белетристичні, як прозою так і поезією [паннам, не знати чому, прийшли на гадку

любовні вірші, але сего не сьміли голосно виставити], далі приступно і безсторонно писані статі про жіночий рух... критичні оцінки, бібліографія, шаради, ребуси, поради домашні для господинь, розвідки лікарські про виховуванє і кормленє дїтей і... моди.

При сїм слові Клявдія, що ще досі тримала на колїнах моди на карнавал, озвала ся перша оживленим тоном:

— О! Як будуть журналї, то абсолютно варто заперенумерувати!

Коли панні Клявдії „Русалка“ в чїм не подобала ся, то хїба в тїм, що слово „моди“ надрукувала на самїм кінци проспекту. Інша річ, що вона готова була евентуально що-до передплати опонувати Гали, хоча би лише „для засади“. Така опозиція лучаєть ся нераз і в такїм невеличкім парламентї, де про президентуру у веденю нарад і диспут старають ся молода дївчина, вродливий підліток, і доросла, часом аж переросла „панна на відданю“. Сварка, осьмішуванє себе взаїмне, сплетнї... не переводять ся з дня на день. Зависть і злосливисть беруть у таких разях перевагу над здоровим розсудком у словах, поступованю і діланю таких воюючих героїнь. Практичність і вирахованє старають ся в першїй лїнії паралїзувати благородні пориви молодї душі, щоби вегетувати на кошт і шкоду слабшого, а непорочного елементу. Звідси й опозиція готова.

— Не про самі моди, — відказала може й за поважно Гала, — але я сама бачу, що часопись має в загалї стійність. Що-до статї, якою запрошують до передплати, признаю редакції повну рацію. Нічого дивного, що нїби запрошують, а властиво нас формально ганьблять. Бо дотеперїшна наша байдужність се справдї скандал... О, я „Русалку“ мушу собі заперенумерувати.

— А гроший звідки возьмеш? — спитала Клявдія.

— Тато дадуть, — відповіла Галя.

— А як би не дали?

— То мама дадуть.

— А як би й то ні?

— То бабка дадуть.

— А як бабка сама не має? — відозвала ся старушка.

— Ну, то ... розміняю свою золоту двайцятикоронівку, що мені стрийко прислали на імєнини.

— Не міняй, ні, — закінчила усміхаючи ся пані-матка. — Як треба конче, то чотири срібні не маєток, і в мене ще найдуть ся. Зрештою... казати, як хотіти, але часопись мені самій подобаєть ся. Не знаю, як вам. Навіть гадаю — нашим обовязком є — запомагати такі видавництва.

— Розумієть ся, — посьвідчила Галя, — і я буду запомагати, — додала усміхаючись.

— А не знати чим?

— Моїми... творами... працею... так, як там писали.

Бабка-старушка розсьміяла ся.

— А де-ж ті твори?

— Маю у себе... в куфрі.

— Ану покажи!

— Е, бою ся... стидаю ся.

— А то що? щоби навіть рідна мама не знала, чим дочка собі голову заповнює?! — сказала з іронією пані-матка, удаючи поважну й обурену.

Галя вибігла. По хвилі принесла якийсь записаний свисток паперу і червоніючи ся подала мамі:

— То ще з інститута.

— О! які то дурниці теперішнім інституткам у голові! — резонувала моралізуючи панна Клявдія.

Мати почала студіювати „твор“.

— Поезія... рими... До ***... А хто-ж то має бути? — спитала суворо.

— Я ще сама не знаю.

— Як же можна що-небудь писати до когось незнайомого? То просто нонсенс! — запротестувала Клявдія.

— Може ще спізнаю... — сказала дівчина, ще дужше паленіючи.

— Ей, Галю! но-но! — нахивала пальцем пані-матка, віддаючи їй рукопис.

— А що ж у тім злого? Може як-раз на с'їм вечерку знайдець ся той „хтось“? І так мені сеї ночі снів ся якийсь ніби голуб, якісь цвіти... Але в якій я сукні поїду, мамо? — спитала Галя ратуючи ся з колізії і досить незручно переводячи розмову на иньшу тему.

— Де-ж то ти гадаєш їхати? — спитала мати ніби не зважаючи на балаканку дочки.

— До Львова, на вечерок.

— Ти сама їдеш?

— І я, і мама, і тато, і тїтка...

— Ого-го? — дивувала ся мати, — ціла фіра, може ще й вуянця?

— Мене старої не заберете? — запитала старушка.

— Овшім, просимо! — відповіла Галя. А по хвилі мовчанки додала: Я знаю, що мама так лише дрочать ся зі мною, бо рішене залежить лише від мами.

— А як тато не схоче? — запитала мати.

— Кзбондз може собі й не їхати, аби лише вам позволив, — замітила старенька бабка.

— О! вже й бабця за мною обстають, а ще як мама скажуть „слово“, то тато напевно згодять ся — боронила справи Галя.

— Е, говори ти своє! тато часом також впертий, — обставала при своїм пані-матка.

— Мамо, прошу сказати так, як тоді раз: „хто знає, хто до другого карнавалу дочекає“... Такий аргумент промовляє татови все до пересвідчення.

— Сим разом не маю надії, чи то що може.

— Як не поїду, то насамперед буду тиждень плакати, потім не буду дві неділі нічого їсти, схудну.. і в сам день вечерка умру! — хопила ся дівчина остаточного аргументу при комедіях того рода.

Най Господь боронить тай заступить! — заломала руки бабка.

— Ну-ну, якомсь то буде, пестійко! йди і принеси свою гардеробу, може ми що доладного придумаємо, — сказала лагідно пані-матка і погладила Галині кучеріки.

Жаль, гнів і сльови, що вже були почали тиснути ся до очей, щезли в одній хвилі з Галиного лица. Побігла до „салі“, пошукала в шафі, убрала сукню і станула перед зеркалом, примірюючи на всі боки...

— На що ви так пестите її? — сказала бабка.

— Справдї, розвезла ся, як фанда*) циганська, — замітила Клявдія чисто льокальним порівнянєм. Вона була загалом гнівна і невдоволена на саму гадку, що буде мати на бали молоду і гарну суперницю. Галя могла притїмити привялу її красу, що й так оживала лиш при блиску вечеркового освітлення. Галя могла попсувати їй

---

*) Фанда = довгий батіг.

забаву, тріюмфи, знівечити шанси на здобутки серед поганого пола... Тож панна Клявдія старала ся бодай тепер перед матір'ю зігнати свою злість на Галю, не добачаючи в поведеню Галі звичайних прикмет дівчини з живим темпераментом, людини з добрим, нелукавим серцем.

Галя знала, як відносить ся до неї тітка. Нераз на самоті плакала, бо прикро вражали її дотинки і злобні замітки старої панни. В товаристві матери бачила себе безпечнішою, почувавши в собі дивну енергію відгризати ся і боронити ся перед гострим тітчиним язичком. Але опозиція виходила завжди слабою, млявою. Дарма тільки, що нераз підчас опозиції тиснулись Галі до очий непрошені сльози — німий символ жіночої безсильности. Годі було безборонній дівчині заспокоїти потребу пімсти, зігнати свій гнів на злісливм противнику.

Тимчасом Галя в балевій туалеті провадила перед зеркалом монольоґ: Ні, ся абсолютно за коротка... Прийде фацет: чи можу просити? Гм... прошу... Пані в тій чудовій туалеті як молодий ангел... Або є і старі ангели?... А от Клявдія! — і Галя засьміяла ся сама до себе.

— Галю! не збивай в салі пороху, най буде чисто, може хтось „трафити ся“, — сказала на голое пані matka.

Галя балакала далі своє: Сама не знаю котру би то?... Біла за коротка, рожеву я вже мала на „повітовім“, ліліва надасть ся хіба до чипця... цілую руді пані добродійка! — і з пустим, голосним сьміхом влетіладо пані-матки:

— Мамо! „селдянова“ або кремова! доконче, мамо!

— Страх, яка вона ще дитинна! — почувла, вбігаючи в кімнату.

— Хто? я? — запитала Галя, удаючи обурену.

— А вже-ж не я, — відповіла бабка.

— Добра мені дитина! вісімнадцять літ і ще...

— Сімнадцятий, — поправила мати, — і то ледви від двох неділь.

— А другого червня не минуло сімнадцять?! — перечила Галя.

— То-ж були твої іменини на Константина і Єлени, — почала традувати пані-матка, а уродини при кінці грудня... Страх, Галю, яка ти ще нерозумна!

— І пострілена! — поправила бабка.

— Ще має час змудрити, — осудила авторитетно панна Клявдія, а про себе погадала: Коби то я ще могла такою бути, гей-гей! і задумавши ся зітхнула.

Дотично гардероби почала ся сильна нарада.

— Де-не-де виринала опозиція. Стало на тім, що Галя поцілувала маму і бабку в руку, а пані матка свою пестійку в голову.

На другий день мали їхати всі три пані за орудками до міста, бо час короткий. Вечерок мав бути, як докладно обчислила Галя, від сего вівтірка, що прийде, за три неділі.

Але Галя ще таки сеї ночі не могла чомусь з вечера довго заснути. Навіть два чи три рази зітхнула.

— Чи не хора ти, Галю? — запитала трі-возно пані матка.

— Ні, — відповіла.

— А чому-ж іще не спиш?

— Не можу.

— Спи, доню, спи!

— Добраніч мамувци!

— Спи здорова, не балакай!

— Я лиш отак трошки.

— Ну-ну вже досить на нині тої байки.

— Я вже більше не буду...

— Діти, спати! — озвав ся голосно пан-отець.

Галя засоромлена, обернула ся на другий бік і заснула сном щасливих.

Якось досить різнородно сходив час приготувань до вечерка. Часті поїздки до міста — за сиром і за тим, до пробі туалету, примірювання, дошивання і перешивання прискорили очікуваний речинець. І Галя дожидала нетерпеливо того вітіння. Ось іще цілий тиждень... іще п'ять днів... вже позавтра вечерок — і панни почали пакувати ся на добре.

Понеділок. Заверуха страшенна, метелиця, курить снігом, несе сьвітами.

Гостинцем іде кілька фір — хто до міста, хто до залузниці. В одних залубнях пані-матка з дівчатами. Сніг засипав на дорозі сліди, мете в очи мокрими клаштями.

Трохи подальше гостинцем їхав простими саньми молодий мужчина.

— А то хто іде наперед нас? — спитав він байдужно візника.

— Не знаю; залубні і коні нашого ксьондза дзвкана.

— А в залубнях хто іде?

— Якісь пані, бо позакручовані.

— Нажени на коні та під'їдь ближше, а як би удало ся, то й пережени.

Під'їхали. Дами справді подобали радше на бездушні оберемки сїна, або випхані сїнники, переязані крайкою. За ними на „платформі“ у залубень привязана ціла гора куфрів, клунків, пакунків, кошків, коробок і коробочок.

— Ага, певно також на карнавал до Львова... а може лиш на вечерок, — подумав собі молодець, студіюючи житє і гести непорушних фігур. А все таки мусить бути між тими пообвива-

ними ляльками якась молода ляля, бо годі подумати, щоби на три жінчини були три старі баби...

Даремна студія! в залубнях не було сліду ніякого молодого життя. Хочаби порушити одну частку організму, треба би було пустити в рух цілий механізм.

— Ану, переганяй!

Перегнали. З-поміж трьох богинь можна було замітити бодай одну, що хоч найбільше мала на собі хусток, плахт і шаликів, таки займала найменший об'єм у залубнях, а сиділа лицем до матери, бо так їй було затишніше від вітру і вигідніше.

Минаючи залубні почув молодець, як хтось сказав півголосом:

— Хтось їде за нами.

— Най їде.

— О, переганяє нас...

— Та най там! Не оглядайте ся діти... то неладно...

„Діти“ не розуміли коменди, як і сам комендант не слухав її! Три пари очей звернули ся в сторону, куди переїздив молодець тими простими савнями. А йому здавало ся, що бачив пару чорних очей у тої, що сиділа *vis-a-vis*.

— А то хто була „та трета“? — запитав візника, зайнятий своїми думками.

— Я не дивив ся ні на одну; мині „байбардзо“ було, бо я вважав, щоби сани в рів не зіхали.

— Осел! — подумав „пан“. Хотів повернути очима ще раз назад себе, але трудно було йому в кожусі.

— Якийсь пан переїхав, — обізвала ся перша пані-матка, коли остали позад від саний.

— Пан у хлопеськім кожусі, — додала Клявдія.

→ А під кожухом мав панич футро, — закінчила Галя.

— От, усяка нужда гостинцем волочить ся, — замітила пані-матка.

— Може й він на вечерок? — догадувала ся Галя.

— Хоч-би й так, то що-ж тобі з того прийде? — спитала Клявдія.

— Одна „знайомість“ більше.

— А багато їх мавш досі?

— Може з один найдеть ся...

— І з тим-одним думаєш бавити ся цілий вечір, перегуляти цілий баль?

— Та коби й той один найшов ся...

— Тихо жаби малі! — вмішала ся добродушно пані-матка. — Не балакайте, бо вам губи на морозі потріскають. Галю, сховай ніс, бо вже й так посинів...

Галя послухала. Лиш очі ще трошки у неї знати.

— Клявдзю, ти не змерзла? — спитала пані-матка.

— Ні.

— А чого-ж тобі так сльози з очий котять ся?... а на носі также „гіля“?

— То хйба може від вітру, але мені не холодно.

— Тай мама „гіля“ зловили! — замітила Галя.

Три змерзлі носи їдуть далі.

— А що-ж, Галю, ти прочитала свої всі Зільники, Вінки, Наші долі? — спитала по хвилі поважно Клявдія.

— Забула... зрештою навіть часу не мала на стрих полізти. Попрочитую все, як поверну... по вечерку... Ледво, чи хто спитає, — відповіла побоючи ся Галя.

— А як би спитав?

— То відповім, що я читала... але вже дуже давно... змісту не пам'ятаю.

— То не красно такій дитині, як ти, говорити неправду, то гріх, — філософувала сентенціонально Клявдія.

— Але про що вам ходить? Хто-ж на вечеру про літературу питає? — потішала й успокоювала пані-матка.

— Чому, мамо? у Львові все можливо.. Коби ж то бодай наші сукні дуже не змінiali ся.

— А щипці до волося ти взяла? — спитала Клявдія.

— А ліки на міґрену забрала? — закпнула рівночасно питанням пані-матка.

— Взяла, запакувала, аж три коробочки, — а по хвилі додала: — Ми, мамо, як-раз добре вибрали ся: нині на дев'яту будемо у Львові, ніч переспимо, через завтра спічнемо, а у вечір... — і Галя сплеснула руками.

Залубні заїхали перед стацію. Дами поволи злізали з саний...

— А що? звідки?

— Та таки тамтейші, — відповів знов візник.

— А „та трета“ що за одна?

— Котра?

— Та в середній.

Фірман обернув ся та став приглядати ся. За той час Галя перейшла на край і ряд богинь перемінив ся.

— Та то таки самі їмосць дзеканова добродзійка, — осмілив ся остаточно порекомендувати.

Паничеви відпала охота засягати дальших інформацій. „Осёл!“ — подумав знов — дурний туман і півголовок зі своїм стереотипним „байбардзо“!

З наведених педагогічних слів, що „стереотипно“ окрашали думку автора, можна було за-

ключати, що се якийсь пан професор. Про імя не трудно було допитати ся.

Андрій мав справді за пару місяців здавати іспит на гімназіяльного учителя. Був не в гуморі і сипав „ослами“ на всі боки, бо трохи перемерз. А що по легкім футрі надягнув „хлопський“ кожух, із того можна було догадувати ся, що або бояв ся в дорозі до стації перемерзнути, або що хлопської одежі не цурав ся. Завертаючи через фірмана кожух, казав виїхати знов по себе в неділю до залізниці, а коли-би не приїхав у неділю, то вже аж за три неділі. Від візника можна було рещту вивідати ся подрібно.

Андрій вертав тепер від брата з хрестин, що одначе не відбули ся, бо кума заслабла, а Андрій, кум, не приставав на будь-яку куму. Не було конечної потреби так дуже спішити ся з хрестинами, тому й відложено їх на пізнійше. Андрій їхав тепер до Львова на вечерок, а може й на довший час. Побіч приготвлення до іспиту на „сталого“, був Андрій також не від того — оженити ся або бодай заручити ся, коби лиш по любови.

Гості порозбирали ся у ждалні. Давнійші фігури представляли ся тепер трохи кориснійше.

— Галю! піди подиви ся до фіри, чи ми не забули чого! — заговорила пані-матка.

Андрієви здавало ся, що здригнув ся, почувши те імя. Його колишня ніби то любка звала ся також Галю... Але-ж легко помилити ся... кожда десята дівчина може звати ся Галею.

На купі лежало сім дамських пакунків. Галю перечеислила — осторожність не завадить.

За той час Андрій мав нагоду перестудіювати риси Галиного лиця.

— Вона! — подумав, добачаючи у ній ніби знайому інститутку Галю.

Мав надійти поїзд. Пані-матка вийшла наперед із пакунквм, за нею дівчата.

— А де-ж іще наш кошочок із віктуалами? Галю! ти забула? Побіжи скоро, бо спізнимо ся!

Галя повернула ся в сторону ждальні. Андрій тримав кошик у руках, готов прислужити ся панночці.

— Дякую красенько! сказала Галя — чомусь палешючи.

— Прошу дуже! се честь... — рещту пробурмотів під носом.

Вона! — подумав. Був лихий сам на себе... сказав абсурд: „се честь“... що? пакунки носити... Чому не став пакером, ношарем? Так побештати ся!... скандал!... понизити ся... Е, чорт бери! для ладної панночки і побештати ся не сором... Карі очі абентежили його. — І всів до купе.

А Галя думала собі: Десь я вже бачила його... але де? — І бідна потягла купу кошочків і коробочок до купе.

Поїзд рушив.

II.

Після вечерка настала нова доба в життю Галі. До тепер вона переважно балакала, пустувала, а тепер — головню думала. Про що? У кожного своя думка. А у неї? Про все і про ніщо. Що-до сього остатнього, то можна би сказати, що живе й поведене Галі остало незмінене. Та сама провідна нитка в обох періодах життя: все й ніщо.

Бувало лепече, говорить, одно другого не тримаєть ся. До-не-де вирине промінь якоїсь путньої думки, та небавом притьмить її мрака дитинячої пустоти. Пуста балаканка, сваволя, пестоці з мамою — от і ціла її дотеперішня діяльність — звичайно дитина.

А від тепер наче споважніла: балакає менше, в кружку родинним чуеть ся мов не своя, якусь тайну скриває в душі. Дарма, що така по-тайність зраджує її. Мати і тітка часом заговорять про се. До матери всміхнеть ся, тітчина зависть дражнить її. Галя любить свого Андрійка, а вони торочать нитку по нитці її задушевної тайни. Вона виглядає когось, хоче з ним поділити ся вражіннями, тайнами... Нема того! Дівчина по ночах не спить, а думає: про нього і про родичів і про тітку і про „вуянцю“ і про „Русалку“, а іноді і над собою глибше застановить ся. І тоді вона відчуває в собі вразливу душу, якусь енергію і добру волю щось робити, а головню працювати над собою. Бідна вона! Нема кому спровадити її на правдивий шлях... а так полишена сама собі одна одинока. Може й заплаче часом крізь сон... хто то знає? А може ті всі пориви, змагання, енергія — то нічого ще так дуже серйозного? Звичайна перша жіноча любов? Але й вона має свої сьвітлі сторони, прояви... будучність Годі як слід збагнути кохаюче молоденьке серце дівоче...

Ось і перша неділя в тій другій добі життя — по вечерку. Пані-матка з бабкою і Клявдією в церкві. Галя сама дома, ну і вуїна в пекарні. Галя нечесана, невбрана, тільки в раннім шляфрочку, що обмежує кругленькі форми грудей, гнучкого стану. Доспіваюча ягода починає паленіти — коби лише сонце пригріло... Галя заглянула до своєї шафи.

„Кухонна бібліотека... на що мені тих шпаргалів? Для неї місце в спіжарни, бо то вуїнцина бібліотека“. І Галя винесла до комори всі видання Фльорентини і Ванди, „руської і польської пекарні“ та иньші „приписи тіст сьвяточних“. — „Ото, як би вуїнця знали? То най собі свою бібліо-

теку тримають між своєю гардеробою!“ порішила майже гнівно.

Відтак полізла на стрих, повишукувала деякі книжочки, Альманахи, Зільники, Наші долі, побтріпувала порох і поскладала у своїй шафі.

„О! тут буде моя бібліотека!“ сказала з трікомфом: Кобзар, Марко Вовчок, Устиянович, Жіноча бібліотека, якісь повісти, якісь новелі, *Dwa światy*, *Powieść bez tytułu*, моди, річник „Зорі“, два числа „Русалки“ — Галя усьміхнула ся з радости. — „Завтра піду ще раз на стрих і пошукаю... може ще що найду. Має то служити „мишам на снідання“ [знала той цитат!], то волю я собі забрати... на своє господарство“ — додала і задумала ся. — „Як поїду до Львова, докуплю ще де-що більше, а маму попрошу, щоби до „виправи“ додали велику шафу з вузкими полицями і скляними дверцями... шафа на книжки доконче! Як ні, то до шлюбу не піду!“ — І Галя зітхнула, а відтак розсьміяла ся з того, що сама перед хвилею сказала.

Добре то пані-матка каже, що у Галі чутя, серця, сліз, гніву, запалу і енергії — „всего по трошки“.

Галя добула перстїнь, який дістала на іменини від мами, і вложила на палець. Відтак переглянула свій альбом, дотепер лише з трьома фотографіями: своєю і родичів. Фотографію тітки Клявдії виймила незначно і вложила між вуйнині шпарґали... Альбом сховала назад.

Виймила „Дневник“ і хотїла щось конче писати, сповідати ся із своїх почувань. Заглянула на попередню сторону, де був описаний остатній баль повітовий.

„Що за ріжниця! — подумала. Взяла перо і написала: „Неділя дня 12 лютого...“

„Від чого би тут зачаті?“ Галя задумала ся. Почала знов переходити в памяти всі вражіня з вечерка.

Він впровадив її попід рамя на салю, бо був „комітетовим“. Мав „кокардку“, але так недбало причіплена... Галя мала охоту пришпилити її чепурно, дрібними ручками розпрасувати... але „не випадало“. При вході на салю вона чомусь задрожала... Відтак спаленіла румянцем, глянула — їх погляди стрінули ся. Хвиля несмілости, звязаної етикеті... пізнійше так сердечно розбавили ся, якби Господь знає, як довго знали ся. І як він їй усе свобідно оповідав, без лишньої прикраси пустої конвенціональності... покликвав ся на давну знайомість... формально оповідав цілий свій житєпис із неложним довірєм. Він був бідним учеником... Галя так жалувала його. Сирота, селянський син, добив ся становища виключно своєю працею... Галя з увагою слухала того оповіданя, рада затаїти собі кожду найменчу подробицю. І дивила ся любо в очи „свому“ — ні, „йому“, Андрієви... А які у него гарні вусики: ні маленькі, ні великі, чепурно випомадовані. Вона страх любила вуса! може тому як раз, що її батько мусів свої голити. Малою ще сиділа, бувало, у стрія на колінах, гладила вуса, розчісувала. Стрийко првгорнув її до себе. Галя мусіла поцілувати його вуса. Вони заскоботали її. Вона крикнула: „фе! беця!“ розплакала ся і втікла стрийкови з колін. А потім знов сідала, гладила, чесала. Стрийкові вуса були довгі, патлаті. А Андрієві такі гарні, чепурні, лиш цілувати... Галя розсміяла ся.

А як він гуляє! Той вальс... вона не забуде його ніколи. Прийшов котиліон. Вона пришпилити йому „ордер“, найкрасший, який мала... мірила на саме серце. А він дарував їй отсей букет, що

тепер на столі вже трохи привянув. У букеті вона найшла карточку...

Галя відчитала її по раз десятий, що найменче :

Як не зможеш сеї ночі
спокійно дрімать,
згадай мене — будем разом
себе споминати.
У віконце місяць сьвітить,
ясні зорі сяють —
карі очі, — годі спати!
так ясно палають,
що і мёртвого з просоня
можуть пробудити...
В таку нічку, чорнобривко,
краще — мрії снити.
Коб ти зіркою сіяла
з далекої хати,
я-б на тебе подивив ся
і став розмовляти.
І зірниці не забув би
з високого неба —
бачиш, крале — нам до щастя
не багато треба!

„Чи можна не вірити в такі прості, щирі слова? Ні, треба би не мати серця!“ — Галя поцілувала сей картоник і зложила до тої скриньки, де ховала свої дорогоценности: бранзолети, перстені, сережки і стрийкову двайцятикоронівку. В сій хвилі вірила, що не може бути кращої поезії на цілім сьвіті“.

„Отже Андрій — поет! віршує на лад сільської коломийки. Галя те *metrum* так любить і сама чимало народних пісень уміє, співає і грає на фортепяні — вязки, низки і пупури...“

Ще й у карнетик щось він вписав... та так дрібонько, що годі відчитати. Мусить спитати самого Андрія. Лиш одно прочитала... читаючи

початкові букви кожної стрічки виходить : „Гарні твої очі карі“... Отже й се до неї...

„По котиліоні тітку Клявдію розболіла голова. З чого-ж би? Або дядього, що трохи петрушкувала, а може... розібрали її серце над міру любовні жалі. Мама казали Галі збирати ся до відходу. Він став прощати ся. На його лиці малював ся вираз жалю і наче якоїсь німої просьби. Просив матір, чи може відвідати їх дома. Гнівна Клявдія утікла на той час до гардероби. Відтак просив і Галю про те саме. Вона не багато думала, сказала: „Прошу! дуже рада...“ і подала йому на прощане руку. А він підніс її до уст... Мама не бачили.

Галя згадала про розлуку і з очей виступили сльози. І у неї було задушевне бажане : протягнути як найдовше хвилю важкої розлуки...

Мама також вірять, що він „серіо“ думає. Він мамі досить подобав ся. Тітці Клявдії він байдужний. Вона каже, що Андрій трохи „скислий“. Прийшов просити її до польки і за цілий час танцю трудно було від него два слова видобути... Гм... таж кождий чоловік, як схоче, то буде скислий... Чому то він із Галею так оживлено розмовляв? Їм двоїм зовсім не було скучно. Зрештою тета пристає на нього „від біди“, але каже і радить, щоби кликати його : Дунько. Галя не хоче, волить : Андрій або Андрійко. Для неї нема тепер кращих імен, як Андрій і Галька в одній парі. І вуйна Костуня каже, що він погано зветь ся. „Андрій, каже, хлопське імя“. [Покійний муж вуянци звав ся Каспер].

„Ет, най собі здорові балакають, а я своє знаю...“

Тут Галя усміхнула ся і почала втирати сльози. Нагадала собі на ту тему один епізод із остатнього балю. Галя сиділа і розмовляла весело з Андрієм. Прийшов якийсь „старший“ тонкий

як сїрничка, і попросив її у танець. Галя була дуже нерада, що перервав їм любу розмову, але остаточно пішла. Не годило ся давати коша. Гуляють. Він питає: Чого панї такі сумні? — Я все така. — А чого панї перше сьміяли ся? — От так. — Може з мене? — Ні. — А з чого? — Так собі.

„Дурна, не вмів два слова склеїти до купи!“ На що-ж такі по балях возити! подумав може дансер і посадив даму на місце...

Галя питала Андрія: хто се? Він пояснив.

— Се, каже, один професор від малої азбуки...

— Може й поет?

— Ні, він лиш хорув на оригінала. Спеціалїст до укладаня гумористичної частї календаря. Укладає, а радше виписує з инших календарів, а відтак заєдно пописуєть ся тими дотепами. Загалом нудяр і страшно зарозумїлий. Шукає панни — гарної, багатой, розумної, молодой і такої, щоб умїла грати на фортепяні.

— І досї не найшов? Таж він уже сивїє!

— Не найшов і не найде.

— Може як раз найде... хто то знає? — потїшала не знати кого Галя.

— Може ви, панно Галю, знаєте таку кандидатку? — спитав Андрій.

— Ні, — відказала і обое засьміяли ся, не знати властиво чого.

Той „старший“ асистував досить коло тїтки Клявдії, а вона назвала його „милим і забавним“, ага, і „статочним“.

Галя поглянула тепер у зеркало, що висїло на стїні над столиком, при котрім вона сидїла.

„Яка я блїда: трохи невиспана... чогось мене сон не береть ся. Мама і стору знижують, та нїщо не помагає. Кажуть, що я по ночах „миши ловлю“. А я ж мушу засипляти, коли над

раном буджу ся“, фільсофувала Галя. „А ще і той ніс іритує мене! Що-ж я тому винна, що він може трошки за довгий?“ — Вона аж вхопила свій ніс і здушила з цілої сили та піддерла в гору. Бідачисько аж почервонів.

„Ніби то так було би ладнійше?“ — сказала Галя, оглядаючи перкатиї, чеський носик і розсміяла ся. — „Бабка називають мій ніс „епіскопським“. Ну, а мій тато декан... У кожного чоловіка щось оригінального, характеристичного, ну, а у єпископів мали би бути носи характеристичним знаменем? Ні, я тому не дуже вірю. Я питала раз тети Клявдії зовсім поважно, чи се правда, а вона мені відповіла: „Коли хочеш доконче все знати, то спитай у редакції „Русалки“. Там відповідають усім передплатникам у переписці на всякі запити“.

„Вже то вона тепер така дразлива, така прикра для мене, така тетрична, що й годі з нею поговорити по людськи. Е, най там! приїде Андрій, то я мушу спитати його... Пет! хтось їде...“

Галя підбігла до вікна. Гм, хлопські коні... він, він, Андрій! Ой, а я не убрана... Коби хоч мама були дома... Вуянцю! вуянцю! — крикнула Галя і побігла до пекарні, полишивши пустий дневник на столі. Не вписала нічого.

— А йди-ж, убирай ся швидче! — крикнула пані Констанція, а сама вийшла на ганок впровадити гостя.

Приїхав. Полюбили ся, зізнали собі взаїмну любов, ну і — заручили ся. А весіле буде аж у літі. За той час Андрій здасть екзамен, і тоді заживуть гарно обое.

І Галині родичі раді тому. З молоденькою Галею не мають іще так дуже чого спішити ся,

а по друге і виправа ще не готова. Шафа на книжки ще не замовлена...

Тільки Галя бідна журила ся своїми журбами. А було їх аж чотири.

Перша — що весіле аж у літі. Так довго чекати!... З Андрієм так мало видала ся, ледво раз на тиждень, хоч се так близенько, зараз третє село. Учить ся бідний Андрійко, аж змарнів. Хиба раз у тиждень відірветь ся від науки і поїде відвідати свою Галю. За те у неї спокійніші сні.

Друга журба, — що тета Клявдія мала їй бути дружкою. Своїм обємом вона зовсім не відповідала стрункій стати панни молодой, Галі. Але то байка! Так кажуть мама і так мусить бути. Зрештою, думала собі Галя, хто знає, чи як-раз те дружкованє не буде для тітки „по носі“, відплатою за її теперішні секатури, дотинки і саркастичні прищипки. Панна Клявдія нахваляеть ся, що вже може обходити п'ятнадцятилітній ювілей свого дружкованя. А вже хиба крайна пора, щоби й їй накрили головку весільним вінчиком... Який той сьвіт облудний, фалшивий! Я знаю, як вона не терпить мене, а я мушу ще просити її: дорогенькі, добренькі мої тіточко, будьте ласкаві, послужіть мені за дружку! Ах, що то чоловік мусить нераз робити про людське око!... понижати ся, упокорювати ся... Але по весілю мушу сказати їй раз бодай в очі слово правди...

Дві дальші журби розвіяв її молодий. Галя запитала його, чи можна їй *До*** післати до редакції „Русалки“. Андрій відрадив.

— „Редакція — каже — не буде на тім розуміти ся. Хоча можливо, що й помістила би сей стишок, попередно де-що змінивши, пообтинавши, пододававши, повикидавши, справивши, вигладивши і заокругливши. Зваживши однак, що поема займає всего на-всього шіснайдцять стрічок,

гадаю, що шкода псувати оригіналу. Радше я сховаю собі на пам'ятку, бо він своєю формою і змістом дуже промовляє мині до серця і наводить милий спомин“.

Такий оборот справи став для Галі солодший від слави і імені талановитої поетки. Вимазала * *, а вписала натомість „Андрія“. Пізніше видав ся їй заголовок за сухий і за мало поетичний, тож затримала бруллон у себе, переписала твір на чисто, додала титул: „До мого Андрійка“ і дала йому сховати.

Ученими диспутами і переконуючими аргументами з'єднав собі Андрій у Галі довіре і славу мудрого чоловіка. А нічого їй так не імпонувало з його викладів, як слухати дїсприкетників часу минувшого з окінченем на *виш*“ із уст її дорогого професора клясичної філльофії. Цілий свій вік якось не уживала тої вдячної форми, а від коли наслухала ся її від Андрія, стала поволи навикати до неї, а далі й сама відчула таку потребу послугувати ся нею, як би не знала інакшого способу — висловити свою думку.

Осьмілена до решти ученими виводами свого Андрійка та його зрілими поглядами, що рішали і найбільше замотані квестії та вносили неодноразово чільне зерно у скарбівню її дотеперішнього знання, Галя зважила ся порішити ще одну пекучу квестію та розвіяти свою остатню журбу і запитала:

— Взявши на увагу форму і розмір ниньших носів, яких усякий досьвідний чоловік, надививши ся на людей, чымало бачив по світі і прирівнявши довготу тих носів до довготи мого носа і розсудивши те питанє основно, а безсторонно прошу мині сказати, чи то правда, що у мене ніс єпископський?

А він хотів дати доказ фахового знавця в таких справах. — Нахилив ся, щоби своїми

устами змірити довготу предмету. Ніс був наглядно ще за короткий: губи Андрієві поховзнулися і замість носа — поцілували рожеві Галині уста...

Пропало! Славні фільольоги рідко коли бувають добрими інжинірами.

Г. 20 січня, 1898.

Бідиқлістка.

(Вривки з недатованого дневника).

... У того фотографа геніяльна фантазія: дає на виставу образів такі чудові жєнщини... Сей овальний профіль, закінчений гострійшою борідкою; рівенький носик — правдива чічка. А те високе чоло — просто чудо. Ніяке горе не засіяло досі слїду на тій царині щасливо пережитих думок і розкішних мрій. А ті губки рожеві — так аж просять ся цілувати. Або та гривка... яким чудним, правильним півколесом отїює павільон дївочої уяви. В ювілейнім*) році своїх уродин заїсла вона на чарівно устелєнім чолї артистки в повній величї своєї принади. Тї очї голубї з довгими віями та обвідкою темних брів. Грубї, богатї коси, мовби недоладно повязанї зі собою і байдужно винєні на вершок головки...

Справдї — славний концепт у того фотографа. Найліпший спосіб реклями. Видці, оглядаючи клясичний твір людської природи, будуть певно гадати, що кождий, хто фотографуєть ся в сїм заведеню, мусить так божесько виглядати. Боже-

---

*) Сього року 1898 минає 50 літ від часу, як якийсь вризїєр винайшов спосіб — счісувати волосє над чолом і на фисках у так звану «гривку».

сько — чесне слово — не пересадна назва. Вона могла би сьміло позувати до картини Божої Матери. Є навіть нензче сьвята. Сентіментальні оченята. О! справдішні чари... Мушу познайомити ся з нею... Шкода, що вона не брунетка. Була би першовзором безвинно каючого ся ества. Хоча... тоді ледво, чи подобала би ся міні. Не люблю чорнявок. Бож мене самого називають — круком. А тут контраст конечний... Зрештою — за що мала би покутувати ся божя душа? Було би се просто несправедливістю — гріхом. Вона невинна. Сповідь її непорочного серця була би зовсім злишна. Чи може мати гріх на душі людина з таким чарівним профілем? Е — не дє річи плегу... Досить із мене вистави на нині. Одним словом — чудесна дівчина!...

Вже сема година, а той дурень іще не відкриває вистави. До другої по півночі я не спав; до третьої снів ся міні її профіль; відтак я збудив ся, вижидуючи у мріях досьвітку. Мурцьо казав, що я говорив щось крізь сон. Муркотів цілий ранок, що не даю йому спати по ночах. Вередував і відказував на мене, що навіть у сні ходжу по виставах живих картин. Але... щб мене Мурцьо обходить? Може випровадити ся, коли але йому мешкати зі мною. Нелюдяний вередун — реаліст — математик завіяний. Я не борюю йому вишукувати льогаритми на сім місць десятичних, то най він не боронить міні зітхати через сон і маячити. Дурачина... Називав мене мрійником, фантастом, варятом... Чому той заспаний блазен не приносить уже раз ключів? Глупо міні чекати.

Ну — всеж таки раз. А! ось і моя мрія!... Не запримітив я вчора, що вона не має у волосю діядему. Була би чаруюча... діядем у білявих косах. Ні. Рішучо — так ліпше. Зрештою — не

люблю — не терплю діядему. Ах! коси мої золоті — коби ви були моїми! А ті звої васильків, із якою фантазією і смаком ослонують її виски — принадно закривають кручками її вушко з маленькою діаментовою сережкою. Коли-би не була так поважно вітхнена, я назвав би ті звої — „гунцвотками“. А так було би трівяльно профанувати таким словом золоті кучерики сьвятої істоти. Ідеальна дівчина!

Я бачив її вчора в театрі. Для певности, чи — зрештою — сам не знаю, для чого — я вговорив Мурця, що пішов зі мною. Ми сиділи проти себе. Вона приглядала ся публиці крізь льорнетку, хоч саля — така маленька була, що видно на скрізь цілий театр. А найбільше льорнетувала нас. Мурцьо нахмурив ся і не підводив очий від землі. Мене сей флірт осьмілив. Я пішов до її льожі. Вона така весела, — теній вітхненя. Бовван той фотограф — лихі знимки. Картина не заступить живої природи — не віддав як слід душі і вдачі особи. Чудна дівчина — нема гарнійшої під сонцем. А така маленька ростом, як фіга. Може ще й нині піду на відвідини. Дуже хвалю собі конструкцію льож у тутешнім театрі, що кожда про себе не творить окремого сальону. Можна заблудити і сісти, де хто хоче. Сьвятила би ся німецька Gemütlichkeit... Я формально дурію...

Зветь ся Маргарета. Гретхен — як се мєльодійно звучить. Її тітка лашала нас кілька разів самих у кімнаті. Людяна і чесна душа та тета, лиш на одно око трошки не довиджує. То вода на мій млин. Ми були самі одні... можна було дещо, але... годі... — перша візита. Не до річи пишу... Я залюбив ся на смерть. І вона сильно заінтересована мною. Говорила мині, що не

бачила ще так сильно кручого волося, як у мене. Щоб за щасливий контраст! Я мав страх охоту — вицілувати її вогкі уста за такий комплімент... Сердешна, золота моя Гретко; коби Ти знала, який твій Іванко щасливий. Мушу перехрестити своє ім'я на німецький лад: Hanserl und Gretchen! Що за щасливе спорідненє двох поетичних імен. Пригадую собі, що десь у літературі приходила вже така пара гарних імен. Але де мені тепер пам'ятати тамту суху поезію, коли я маю тут тепер справдішній чар живої, божої краси — живе жерело поетичного щастя.

Нині видів я її на ровері. Отже вона біциклістка. Чудно їй до лица — так трошки похилена — в тій позиції на біциклію. Виглядає ніби трошечки горбата. Мій коханий, солодкий горбунчик! Шкода, що я не біцикліст — дотримував би все її товариства. А то заступає мене якась її товаришка, що — своєю дорогою — зовсім мені не до вподоби. Все така весела, вічно сміється. Я хотів би бути псом, щоби завжди бігати за ровером моєї Марґаретки. Гм... Геврека! Щаслива гадка: зараз завтра таки запишую ся на науку їзди на ровері. Що за радість буде, як колись поїдемо обоє разом на проїздку. Мушу навчити ся. Жалую, що ранче я не попав на той концепт — нині вже за пізно розпочинати науку.

Але... звідки вона може мати стільки знайомий? Майже всі люди по дорозі влянують ся їй, як їде на ровері. А вона витає всякого усмішкою доброго знайомого. Найпаче мужчини тішать ся таким почесним привитанєм. Деколи здаєть ся мені, що я був лихим фізіономістом, називаючи її сьвятою... Ет -- дїтвак із мене тай годі... Задрісний, залюблений... Добраніч тобі, моя сердешна Марґаретко. Па!

За три неділі баль. Маргаретка буде в рожевій туалеті. Я сказав, що найвідповідніше було би убрати її сукню білинками*), бо той цвіт іще найліпше вирізняє неповинну душу моєї Грети. І вона годить ся на мій густ. Що за щастє так однако і згідно думати! Гадаю, чи не було би то гарно і благородно з мого боку, вибрати ся на вершки гір в околицю і власними руками назбирати білинок для моєї любки. Таки так зроблю. А то буде розкіш. Зараз завтра вибираю ся на екскурзію в гори. Може пощастить мині зложити цвіти в жертві для моєї царіці. Ах, я боготворю її! Досягнув би зьвізди з неба для неї, не то... білинки. Дрібниця.

— — — — —
— — — — —

... Коли-б я не був тим, ким я є, то годило би ся мині заінавтурувати писанє мого дневника словом розпуки і то, як найчорнішою краскою. А так... думаю, що ще за вчасно на розпуку. Добре казали мині мої нєня, що я ще дитина. Розуміть ся... я залюблений, заздрісний до божевілля, то й верзу кат зна' що. Просто шалю.

Вертав я нині з прогульки, що — мимоходом кажу — зовсім мині не вдала ся. Білинок не назбирав ані одної. Навіть не бачив на очи. Мабуть не знаю, де їх шукати. Треба буде викинути з кишені кілька лєвів на презент для моєї кралі. Вязанку білинок мушу мати, хочби прийшло ся навіть щонебудь заставити. Біда лише, що нічого свого не маю. Вкраду хіба у Мурця його прилади рисункові і понесу заставити. Але до того ще далеко.

Отже змучений, знеохочений, лихий і голоден вертав я домів. Дорога випала мині через

---

*) Edelweiss.

Кальварійську гору. З черги почав я приглядати ся картинам на „секціях“ страстий Христових. У ногах Спасителя клячала його Мати. Тепер кожда сьвята нагадувала мині мою любку. Є навіть якась сьвята Маргарета. Я студіював риси лица заплаканої страдальниці на образі і думав собі: як би то моя Грета виглядала у сльозах? Я досі не бачив іще її сумною. Я на стілько божевільний, що хотів би побачити сльози в очах людини, яку обожую... Умучений студією сів я на скалі відпочати. Звідти розлягаєть ся вид на околицю і гостинець, що веде похід саму гору. Дивлю ся: дорогою їде ровером моя Грета, а з нею ще якийсь молодий добродій. Я пізнав її зараз по мужеськім костюмі, якого той панок, що їхав побіч неї, майже доторкав ся колінами. Цікава та собі німецька Gemütlichkeit! Вона просто компромітує чесних людей. Сей костюм видав ся мині в сій хвилі так лихим і підлим перкалем, що за гріхв цілого сьвіта я не діткнув би ся його своїми устами, як се колись робив у сонних думках. Бачило ся мині, що панич плів своїй товаришці на вушко якісь веселі слівця, та на жаль я не міг їх дочути. В першій хвилі мав я велику охоту метнути в їздців своїм закованим костуром, на яким опираю ся спинаючи ся по горах. Але я погамував себе. Тоді обоє переїздні наблизили ся ще дужше до себе і цілували ся їдучи далше. Так бодай бачило ся мині. Шалений цірвав я великий камінь і шпурнув ним на діл, а сам збіг чим борше по стежці, може за ними... сам не знаю куди. Бачило ся мині, що камінь муєв допасти мого суперника і поломати йому коли не ноги, то бодай поторошити драти в ровері. А в найгіршим разі повинен був той добродій впасти з біцикля і розсипати ребра. Жалую, що я не цідождав, аби бути очевидцем тої трагічної картини.

Тепер я вже по часті відійшов та охолонув із горячки. Тривожу ся здоровлєм Грети. Ах той камінь !.., Коби хоч він був розумнійший і не такий горячий, як я. Все був я нарваний, пострілений. Завтра йду до неї. Мушу ту справу розібрати основно і на правду порішити. Який же я заздрісний, поганий, аж сьмішний зі своїм підозрінєм! А може те все тільки привид?

Нинішній день перележав я в ліжку. Мурцьо каже, що я мусів на прогульці простудити ся, бо може за довго сидів на вогкій землі. Може й так бути, але я розумію по свому свій недуг. Сверлує мене непокій, зависть, шал гніву, заздрости, охота мести; жадоба крови — чи я зрештою знаю чого? Мурцьо говорить, що я зовсім помиляю ся. Признає вправді, що годі майже в розговорі з гарною женщиною — чи не Мурцьови традувати про такі деталі?! — на самоті не вицїлувати солодких усточок — я власне того найбільше бою ся — але знов запевнює, що цїлувати з ровера підчас їзди, се не можливо. Обчисляв — каже — се математично і називає се хиба функцією тіл пятої величини. Осоружний він уже для мене з тими книгами. Сьмієть ся з мене, що я перед тим, вичитавши в „Das interessante Blatt“ запитанє до читачів: „Чи мають женщины їздити на біциклях?“ — оголосив себе горячим прихильником того спорту у красного пола і післяв свою відповідь: „Так!“ Га — я ще тоді був такий щасливий і радий з того, що моя Маргарета біциклістка. Ненависний мині той Мурцьо, замлїлий реаліст, засушений вередун, прозаїк, замаринований математик. Своєю дорогою сьмію ся часом сам із себе, що я такий похопний до підозріваня і авантури. Тепер я вже трохи спокійнійший. Цїла історія не представляєть ся мині надто трагічно. Завтра встаю рано і йду на

візиту. Гм... Чесне слово, що мині сьмішно з ділої афери. Все був я комічний зі своєю заздрістю. Мурцьо доказує навіть, що всі залюблені то варяти, бо любов — то психічна хвороба. Ну — він певно в нікім не любив ся і не любить ся, бо сам поганий і чорний, як ніч. Правда, він нераз має рацію — бо й здоровійше думає за мене — але я йому в очи ніколи не признаю правди. Не люблю його за той скептицизм. Я — правда — трохи горячка. Цілу подію я готов трактувати з комічного боку. Добре бодай, що нині я не ходив до Маргаретки. За горяча я готов був виправити хрію. А так... я майже певний, що він не цідував її. Вона гадаю би — не... тев... Зрештою знаю, що вона любить мене. Отже наколиб я був сказав, про що підозріваю її, була би бідна розплакала ся. Ну тай великий страх, що їхала з кимось там другим? То я лише такий палкий і самолюб, чи як би се назвати. Бо що не цідували ся, то більше як певно. А може то був її брат, що мав сими днями приїхати до її тітки? Вона мині раз якось згадувала про се.

Ет, дїтвак із мене... Маю трохи катар і горячку. Маячу мов крізь сон... Маргаретко, серце, жите мов любе, прости мині!

Я був у неї. Не застав нікого дома. Служниця казала, що виїхали обоє з паничем на роверах. — Який панич? — питаю. — Паннунцин брат — каже мині. — Я охолонув із першої горячки заздрости і підозріння. Хвильку посидів я в її кімнаті. На столі найшов я її памятник і не надумуючи ся довго, вписав у нього ось таку поетичну дурницю:

Mädchen seh'n und nicht küssen
Heisst im Bach steh'n und Durst büssen.

Pass' doch auf, liebes Gretchen
Sonst ja zerbrech' ich Dein Rädchen!
Zur Ermahnung und Erinnerung
an einen bekannten Radfahrer.

Се моя перша пробка на ниві німецького — може й не дуже оригінального — віршотворства. Тепер здасться мені, що в моїй поезії буде якась похибка супроти німецького сенсу, мови, стилю, порядку слів, ритміки і льогіки, а може і правописі. Зрештою стишок готов іще мати літературну стійність. Вписуючи його нині я був дуже рад і гордий своїм помислом. А до мови втіхи була важною і моя певність, що я своїй Греті вчора не покалічив. Виїхали на ровері — значить ся — обоє здорові. На другий тиждень поїду і я з нею. Настільки вже вию. Про цілу аферу не буду навіть згадувати. Справа чейже роз'яснилася. Вмовлюю в себе, що я зовсім спокійний. Комічний з мене дурень і дуже ще дитинний — добре мені, бувало, неня говорили.

Вчора я не міг дочекати ся її. — Вернули з прогульки пізно вночі при сьвітлі місяця і своїх ліхтарень. Нині я пішов знов до неї. У гостинній застав я цілу пачку якихось незаних мені мужчин. Між ними сиділа моя Грета і виглядала дуже щаслива. Ціле товариство сиділо при великих склянках пива. Мужчини були червоні, як бураки, а та червоність уділяла ся і їх товаришці. Виглядали так, як би що-лише перед моїм приходом цілували ся за покотом, як свої знайомі. Чорт вигадав прокляту німецьку Gemütlichkeit. Моя поява збентежила їх хіба о стільки, що я був їм незнайомий. За кілька минут вони вернули знов до своєї попередньої, ніколи не вичерпаної розмови. Розказували собі про свої прогульки на роверах і про якісь свої таємні пригоди. Дуже

часто переривали оповіданє двозначним сьміхом, яким вони, як видко, дуже добре порозумівали ся. Найбільше чути було слова: вечер, корчі, місяць і романтична дорога. Я навіть не второпає добре, про що йшла розмова. Мині мутило ся в очах, а на устах рвали ся баламутні слова. Я обіцяв, що небавом запишу ся до клубу біциклістів „Schwalbe“, зрештою — вони мене досить ігнорували. — Я загалом не мав між ними що робити.

Цілий вечер сиджу нині дома і товчу ся, як Марко по пеклі. Якась тривога шибав мною, що й годі мині втихомирити ся. Всякий здогад мучить мене і завертає мині голову. Ніяка тїнь не мине моєї фантазії, щоби не потрясти цілим моїм еством. Заздрість палить мене і бурить кров у моїм організмі — бунтує мене супроти моєї власної спокійної думки, а в душі маячить ся мині одна болюча гадка, що... ошукує мене та, яку я вважав сьвятою...

Буде вже далі тиждень, як я не ходжу до неї. Сную ся, як гяний, але вдаю спокійного перед самим собою. Надоїв мині і ровер і цілий спорт — бавити ся в біцикліста. Найбільше мітигує мене Мурцьо. Спозирає на мене з-під лоба і всьміхаєть ся, як ходячий сатир. Мовчить. Як найбільший філософ і що тільки вчує або замітить на мині, мотає собі на вус, як справдішній козак. Мині бачить ся, що він знає цілу мою невдачу. Через те, що нічого не говорить, починає подобати ся мині. Інтригує мене.

Нині переходив я попри фотографа і її малюнок не видав ся мині вже такий гарний, як колись. Те ляльковате лице, дуже добре надаєть ся, щоби ним попестити ся до-схочу, а відтак подрапати і кинути на полицю між поломані забавки. Кожда порцеляна може стовкати ся — отже

й порцелянове лице утленької лялі. Не люблю вже таких деліватних лиць — починаю смакувати тепер у таких типах á la Мурцьо.

Нині я виїхав на ровері за місто і ми стрінули ся. Вона вертала сама зі своєї недалекої прогульки. Казала, що їй у нашім місті кучить ся, — може й тому — гадаю собі — що нині була сама одна. Небавом хоче виїхати до Відня. Просила мене, щоби я прислав їй кольоровані картки з видами. Вона готова так само реванжувати ся. Виговорила мині всі важніші сплетні з нашого міста. Я мусів забирати голос у так важній диспуті. З того боку я перетрадував цілий виклад про мої тутешні знайомости, між якими перше, найважніше і майже єдине місце займає Мурцьо. Вона дуже заінтересувала ся моім оповіданєм про нього, пригадала собі його з театру і сказала, що в особи, що пропадають за такими типами. Тут треба би зачислити мабуть блондинки такі русяві і такі облїзлі, як моя Грета, бо жаден порядний чоловік не може смакувати у таким фарбованим несмиванци. Концецькінців ми осудили, що в нашім місті нема на що дивити ся і для того вона виїздить разом із братом.

Дивно мині, що я, будучи сам із нею, не розпочав якої небудь розмови, що зблизила би нас до себе. В таку пору вона була би не від того трохи посентіментувати. Та видко, що мині не залежить уже так дуже на ній, коли не зібрало ся на таке балаканє. Але... чи не мав я що ліпшого говорити з нею, як про Мурця? І то ще я аж занадто вихваляв його. Тепер я лихий сам на себе. Дивак із мене тай тільки, а часом то й розуму не маю.

Нині я поздоровив її так байдужно, як би якого мужчину. Вона не більше симпатична для мене, як перша лїпша жінка. Весела тай годї. От дитинний я. Непостійний. Хамелсон. Зрештою... яке минї дїло до неї. Не можу дивити ся, як вона їде на ровері. За кожною біциклїсткою я готов тепер камінєм кидати. Така горбата, аж погана. Але... я такий недобрий на себе, аж щось нїби варить ся в минї.

Вона відїхала. Зрезніувала з балю і з моїх білинок. Один клопіт більше уступив ся минї з голови. Добре, що знаю її адресу. Нинї замовлю у нашого фотографа маленьку відбитку її знимки, приліплю на картку і пішлю. Буде хоч одна — „кольорова“. А між тим я нинї при пиві написав картку і вислав їй. Мурцьо підписав ся своїм псевдонїмом.

Вона дуже сумлінно і скоро відписує на мої картки. Питаєть ся, чи я знаю „einen gewissen Herrn Murtzio“ і хто то є і каже подякувати йому für die Gefälligkeit. Я прочитав картку від неї Мурцьови і його негровате лице закрасило ся карміном по самі вуха. Хлопчиско готов здурити зі стиду і з утїхи, що якась там дївчина допитуєть ся за нього. Радив ся мене, як вилабудати ся з тої колїзії. Я порадив йому, щоби сам написав картку і відкрив своє чесне імя. Мурцьо не відповів нічого. Цїле пополудне нинї ходив купувати картку. Цїлий вечер думав, що написати і концептував щось на брулїонї. Потім заложив нове перо, писав щось на картцї, закривши рукою, щоби я не видїв — і потім понїс кинути до скринки. За пів дня хлопець змінив ся, мов не той сам. Нинї вечером не робить своєї математики, а ще дуже можливо, що в ночі спати не буде.

Наші картки розминули ся в дорозі. Я вислав нині їй картку з її мініятурною фотографією і підписав під тим: *einzigste Sehenswürdigkeit aus Bummelmarkt*. Рівночасно дістав я від неї картку *zur freundlichen Erinnerung*. Питає мене, коли я від'їжджаю на ферії і чи поїду через Відень, бо, може би ми побачили ся. Про Мурця додає, що мій Herr Kollege є дуже *liebenswürdig* і знов питаєть ся, чи я знаю його. Та хто не знав би Мурця?

Вже п'ять днів не дістаю карток від Грети. Може обидила ся на мене за ту картку з її фотографією. Буду видіти, як пожию. Але за що? в моїм концепті було дуже мало іронії, а злости зовсім не було. Я й собі не висилаю вже карток. За те Мурцьо збирає у себе цілу колекцію. Мабуть кореспондують зі собою, бо нині купив собі касетку рожевого паперу листового. Від часу до часу приглядаєть ся в зеркалі, чистить щіткою свій запорошений сурдут, балакає трохи розсіяно і на скільки видить ся мині, то муринське лице його трохи вже збіліло. Щастя йому Боже!

Цілу ніч я не спав і то через Мурця. Цілий час говорив крізь сон імя „Грета“ у всіх відмінках числа одиничного, двійного і многого. Нині рано ледви пролупив очи, питаєть ся мене, чи довго треба вчити ся їздити на ровері. Десь тепер та манія лютує по людях, як пошесть. Мурцьо і ровер. Мині не може се в голові помістити ся. Зрештою і медведі вміють на біциклю їздити, а слоні по фляшках ходити. Я спитав ся Мурця, чи він не любить ся в Греті, а він від сорому сховав ніс під подушку. Може бути, що Грета покинула мене. Вже цілий тиждень ані ду-ду —

аби хоч одна чиста кореспондентка. Ходжу лихий, як пес. В хаті не маю чого читати ся, а на улиці опротивів мині кожний камінчик, куди люди ходять. З того всего я готов іще посварити ся з Мурцьом, хоч він нічого мині не винен. Всерджу ся і завтра іду до дому. Чого буду чекати? Виїду раз на все і цілий Bummelmarkt най, про мене, западеть ся. Але на Відень ані не снить ся мині їхати. Сім миль пішки за кавалок кишки. Поїду вмисно на Пешт, аби не скортіло мене затримувати ся у Відні і шукати там моєї Грети. Мушу покінчити вже раз із тим цілим крамом. Загалом добачую в собі якусь зміну. Всякі дівчата мушу вибити собі з голови. Чомусь я тепер починаю бути простакуватим і неможливим. Моя колишня поетична вдача зміняеть ся у грубо прозаїчну. Іноді здаеть мині, що я про одного мужчину, що не їздить на ровері, готов далеко гарнійше і чемнійше висловлювати ся, ніж про цілий тузін біциклісток.

Виїжджаю. Накуплю собі карток, кілька сам схочу. Можуть колись придати ся. Як мині зндить ся, то сам пригадаю ся панні Марґареті. Сими днями появили ся у нас на коробочках із сірників — мальовані „красавиці“ з Bummelmarkt-у. Жалую, що я не постарав ся заздалегідь, щоби між тими чудами фігурував портрет моєї Грети. Але вже за пізно. Зрікаю ся добровільно моєї Грети і лишаю її Мурцьови. Здаю на нього свою колишню незрілу любов. Цікавий я, що він зробить із нею? Адже не буде з нею цілий час учити ся льогаритмів. Хто знає, може ще коли вчую про вінчанє Грети з Мурцьом. Чому ні? Такі грубі, нетесані натури бувають іноді дуже плятонічні і сентіментально-поважні в любові. Ха-ха. Мурцьо і Грета... Але... Чого я сьмію

ся? Заздрість се, чи впини, чи резигнація? Не розумію свого сьміху, ані самого себе зовсім не пізнаю. Сам не знаю, чого хочу. Дитинний я ще дуже і дуже, добре то, бувало, неня мої говорили.

Л. 24. цвітня, 1898.

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY

МАРІЙКА.

Покінчивши свої академічні студії, приїхав я до дому. Були се мої останні ферії студентські. Мене не чекали вже ніякі екзамени, поправки, доповнення, кольоквії ні ригорози, то й голова була у мене свобіднійша від усякої журби і студентських клопотів.

Тато називали мене з гордістю „паном доктором“, а мама навіть а ргіогі — паном меценасом. Сей останній титул властиво мині правно не належав ся, але було в нїм щось трошки правди, а ще більше... надїї.

Я мав іще лиш відбути військову службу як „доброволець“ — хоч до того не було у мене ні дрібки доброї волі, ні охоти — а по роцї... жити вже на своїм хлїбі самостійним житєм.

І добре мині було на тих феріях. По стільколітній абсорбуючій науцї я справді відпочивав. Здалека від великоміського шуму і руху я жив якимось спокійним житєм на селї, брав ся деколи за звичайну фізичну роботу, і вона досить пособляла струдженому умови й замореній моїй вдачі. Молодечі дикі пристрасти неначе засипляли в моїм організмі. Я вставав раненько скоро сьвіт, купав ся у Дністрі, і проводив відтак цілий день звичайно у полї, возив сіно, снопи або таки без

ціли блував ся по полю — шукаючи нарочно фізичної утоми. За те любив я, прийшовши до дому, посидіти і слухати, як пашило мов лице, опалене літньою спекою, як боліли руки і ноги, хрупали понагинані кости в крижах і ціле тіло неначе охлявало. Поневолі забував я, що жите на селі — се властиво не мій сьвіт. І міні жаль було, що настала зі мною така зміна. Я відчував її на кождім кроці і пояснював її собі по svojому.

Довголітній побут поза домом і заміна давньої ноші на „панський“ костюм відчужили мене від людей на селі, зробили з мене у своїм роді прозеліта, що властиво не належав уже до ніякої суспільної верстви — ні до інтелігентів, ні до хлопів. В очах простолюдина я вийшов уже давно на пана, дарма, що в товаристві „інтелігенції“ я почував себе тільки необоротним і неосвоєним новиком. Селяни оминали зі мною стрічі й розмови у полі, в селі і в читальні, відносили ся до мене з наглядним недовірем і я опинив ся сам оден, без людського товариства, обмежений виключно на маленький гурток домашньої сімї. Я не знав способу — наблизити ся знов до своїх колишніх знайомих і товаришів хлопячого віку. Почесне імя „гонорного панича“ так і прилипло на все до мене. А мене та почесть сердила і заразом боліла.

Фізична праця була для мене розривкою і доброю гімнастикою тільки короткий час, а небавом утратила для мене принаду. Я гадав, що через неї поєднаю ся бодай здебільшого зі способом життя людей на селі і по трохи затру таким робом пропасть кастової ріжницї — але плян мій не вдавав ся. Коли я помагав нашому наймитови накладати на віз снопи — то навіть тоді не був я в його очах звичайним накидальником снопів, лишень усе ще таки наглядачем над робітниками, паничем, сьном „шляхтича“, що тим

більше як господар не дуже ласкаво відносився до своїх слуг і наємників. Тим то й поводилися вони зі мною здержано і зовсім не по дружньому. І мені було з тим дуже ніяково, бо невдачу моїх безітересовних плянів і брак симпатії у людей я відчував аж надто виразно. Я-ж зовсім не хотів і не міг бути наставником над ними.

Мене не бралася вже ніяка робота. „Відпочиваючи“ творив я сам для себе категорію тих людей-дармоїдів, що то перебуваючи у місті, тужать за селом, а як приїдуть на село, то скупають за містом. І тут їм зле і там недобре: на сонці за горячо, в холоді за зимно. „Віддиху“ на селі заживають сим способом, що одягають ся не так церемонно, як у місті і сьміють ся в кулак із тих людей, що годують їх своїм сільським хлібом. І такі пани не загіють ніде довго місця, бо ніяке діло їм не по нутру. Через літо нудять ся самі собою, а як прийдець ся від'їздити з села, жалують, що ферії для них уже скінчили ся. І хиба стілько їх цілої роботи, що лежати в горячу днину на череві у тіни і з надмірної утоми у траву пчихати, тай то коби ще при таких клопотах не напитати собі на вогкій землі панської фебри або не привезти до міста модної інфлюенци.

І роздумуючи про таке аристократичне ліниство, я нерад був сам із себе, як пережитий прихильник завчасного песимізму. Мені опротивив мій докторський титул і назва псевдо-інтелігента, що з власної волі покарав себе неповним богацтвом навиненого знаня. Та немудра „вченість“ завертала мені голову, мотала розум, палила мій мозок і переносила мене у якийсь иньший сьвіт, відмежений стіною від природного, хоч і не розкішного сьвіта — життя на селі, де я зріс, бавив ся дитиною, плакав і сьміяв ся деколи крізь сльози.

Моя скривлена вдача і хороблива фантазія заставляла мене ще дужше журити ся й нудити собою. Я покинув свою роботу в полі і заложивши руки ходив від кута до кута зіваючи з нудів.

По цілих днях я пересиджував дома, бавив ся ніби-то садівництвом і домашньою господаркою, пробував рахувати яблука на дереві і думав, — чому то яблуко до сонця вже паленіє, а зі споду ще зелене; а часом зривав ся, як попарений, хапав ся горячо за якунебудь тяжку роботу, мовби шукав умисно такої роботи, щоб утомитись на тілі, а не напитати собі болю голови. А коли нераз від рубання дров або иньшої роботи мене вже надто зболіли кости, вертав я до хати і залюбки пересиджував найчастійше в пекарні, де мої мама порали ся коло кухні. З мамою я балакав радо про всяку всячину свобідно, любо, незвязано. Бо й чім мали би ми вязати ся, коли ніхто нас не підслухував.

Крім мами і мене була ще часом у пекарні наймичка Марійка, але вона звичайно помивала посудину, порала ся коло сього й того та на нашу розмову не звертала ні найменшої уваги. Як залізла, бувало, в „люшеф“,*) то й сьвіта божого не бачила із-за своїх горшків. Зрештою ми не говорили з мамою нічого тайного ні підозрілого, отже могла й вона нам прислухувати ся. Тай яке мині діло по тому, чи Марійка слухає того, що я розкакую мамі, чи ні? Що ж вона? — звичайно наймичка, добра челядина тай тільки — ну але більше нічого. Правда — служила вже пять літ у нас, бо як стала сиротою, мама взяли її до себе таки ще малою дівчиною, то може й належала так трохи до гурту домівників, але... яке мині діло до того? Може й ладна була з неї дівчина, та і се мене дуже мало обходило.

---

*) Діжа на трьох ногах, що в ній помиваєть ся горшки.

Перетерпівши свою нещасливу першу любов, я не заглядав в очі дівчатам, хочби вони були собі й мальовані. Я зразився до людей і вже довгий час, крім своїх родичів, я не любив більше нікого. За те понад усе иньше любив я самого себе, бо й я був егоїстом... бодай трохи. Некорисні обставини настроїли мене ворожо до світа. Я перестав вірити людям, знеохотився до них, збайдужнів і ніяке діло людське не займало мене. Хто на горячій попик ся, той і на зимне дмухає. Я поводився з усіма дуже обережно, холодно, недовірливо і сам про себе зробився нахмареним песимістом, замкненим у собі, заодно згриженим, задуманим і байдужним на всякий почин вселюдських змагань.

Я не злюбив навіть своєї праці, за яку я у своїй скритій грижі, хопився — було — досить енергично й горячо. Я не бачив перед собою ясної будуччини ні реальної діли, а працював, як віл із замкненими очима. Не дивився на світ із-за чорної заслони темного світогляду, а глядів лишень під ноги, щоби не пошпотати ся, не впасти зі своїм набором на зболілих плечах. Лишень завдяки такому механічному виповнюванню своїх обов'язків мені удалося покінчити студії. Та я не знав властиво, щоби мені прийде з такої роботи, яка тільки голову сушить чоловікови, і я працював усе далі і далі, — зовсім так як віл тягне механічно віз із кошеною травою, щоби нею прокормити ся через довгу — довжезну зиму. Він ледво трошки се розумів, що його запрягли в ярмо, що він має тепер складно везти придбане добро до дому, що не сьміє приставати по дорозі. ні брикати, щоби не вивернути паші в болото, а то тяжко було би заболочене сіно добути з гнилої ка-лабані.

Так само було і з моїми студіями. Я був лишень сліпою машиною, а не розумів наслідків

фунтованя її складових частий. Попередна знеохота переродила ся з часом у байдужність і апатію. Серед такого застою мого духа, я покінчив нарешті зі своєю наукою і по феріях вибрав ся до війська.

Рекрути зі свого села, звісно, — цікава порода людей. І найбільша оферма, як лишень віддали його до війська, набирає значіння й не-аби-якого інтересу. На кого перше ніхто уваги не звертав, той стаєть ся, після браку, героєм дня на сей короткий час від цвітня до жовтня. Його імя стає щораз більше популярним і симпатичним серед сільських дівчат. Із давнішого тихого хлопця може стати голосним донжуаном, як лишень прирікає багато дівчатам, що буде їх сватати „по війську“ і від своїх „наречених“ вициганить слово, що будуть на нього чекати. І дівчата прощають ся з новобранцями, бувало... — дуже сердечно; та коби лиш опісля не жалувати...

З того згляду я не міг вславити ся в селі ніякими здобутками, ні геройствами.

Про своє „військо“ я часто розмовляв тільки з мамою. І Марійка знала, що я — рекрут — тільки й розголосу.

Будучи на самоті вона часто співала якихось пісень, а я до них залюбки дослухував ся. Бували хвилі, що мині подобали ся лишень дивачно перекручені нераз слова пісні, і я кепкував собі тихцем із такої самородної поезії. За те нераз якось дивно вражав мене сумний тон і настрої хлопських пісень, що то у них — як сказав там хтось — ціла баяда почувань.

Веселих чабарашок Марійка ніколи не співала, за те любила ся, видно, у тих сумних піснях-голосіннях, розлучних, похоронних, любовних і тих характеристичних піснях лірницьких псалмів, що слухаючи їх жалібного напіву, мимомолі раді би й ми собі розплакати ся.

І вже не знаю по котрий раз слухав я тої старої і вічно нової історії про козака-вояка, що покинув дівчину і про те, як „плакала дівчинонька та в городі зіле рвучи“.

Тільки Марійка якось надто переймала ся долею і ролею тої нещасної покинутої дівчини... „А деж ти ся вибиравш в таку далеку доріженьку?“ — витягала було, Марійка слабим своїм голосочком і співаючи зітхала... І про сирітку часто співала. Тоді мині ніяково ставало на душі... Я слухав і переконував ся, що Марійка не вміє співати сирітських пісень так собі, аби тільки співати. Жаль і сирітська туга так і вирізнявали ся крізь буденні слова вялого напіву. Я відходив чим борше, щоби не слухати далі тих глухих пісень.

Іноді тягнуло й кортіло мене таки слухати „Сирітки“ або „Білої берези“. Якийсь непонятний голос неначе тручав мене: йди, слухай і старай ся порозуміти духа і тон хлопської пісні-елетії. Але я завчасу придусив у собі той внутрішній голос, неначеби бояв ся чогось самого себе... Будучи від якогось часу твердим „прозаїком“ і скептиком, я любив навіть дивити ся на людське горе, як любить тиран сопух трупів і запах крови. Навязуючи зміст сумної пісні до сумного кінця мові колишньої любови, я радо слухав, як дівчата зітхають, а іноді й плачуть. — Добре їм так — шептав я собі в душі — най плачуть! А я залюбки буду глумити ся їх уданим сльозам. Бо баби лишень сотворені на те, щоби шльохати пустими сльозами.

Та іноді знов думав я собі: а чогож Марійка плаче? що вона кому завинила? — От бідна сирота... — Іноді я осуджував себе досить строго, називав себе засліпленим местником, закаменілим зввірем, що втратив уже людське чуття. Мині соромно було за самого себе, бо бачило ся

мині, що треба вже упасти досвіт низько, щоби не спочувати страдаючій людині, будучи ще до того „освіченим чоловіком“!

Але такі думки находили на мене дуже, а дуже рідко. Я просто звав їх неприродними, або гадав, що мушу бути хорий, коли щось таке зайве й неодоладне снуєть ся мині по голові. І яка-небудь чудацька думка могла скривити нездорову мою вдачу, якенебудь сильнійше вражінє — потрясти моїм організмом. Я відчував се дуже виразно та вистерігав ся найменшого потрясєнєя нервів.

Ось так жило ся мені дома... траченє часу й „барашкованє“, що зветь ся „відпочинком“.

Часом самі мама наглядали, щоб я при „роботі“ не дуже мучив ся. Ходжу, бувало, по саді, обзираю яблока на вершку проти сонця або що, — вже кличуть мене мама до сьвітлиці на друге сніданє. Звичайно ладили мені найліпші присмачки, такі, щб я люблю.

— Ідж — казали — сину. Вже не довго; — там тобі такого не дадуть...

Погладили мене по голові і знов відходили до пекарні... А мені ті ласощі чогось не лїзли в горло. Якесь дивне розумованє приходило тоді до голови: чому то воно так дивно якось... я відпочиваю по кождоразовій розривці і кілька разів на день готов заїдати своє „друге“ сніданє. А бідна Марійка — сам не знаю, чому я називав її бідною — робить і робить від досьвітку до пізної ночі, а їсть лишень три рази денно, хіба часом ще дещо коло кухні оближе. Може вона й голодна, а не має перед ким пожалувати ся.

Тоді я готов був — теоретично ділити з нею останній шматок хліба. Але зараз потім приходило що иньше практичне на думку... Вона вже навикла до такоого ладу, бо й не була би стільки літ за наймичку, як би їй зле було у нас. Таж

і я у війську не буду собі так догоджувати в їді, як дома. А хто мене тоді пожалує? Зрештою... на що мені, щоби мене хто-небудь жалував? не треба мені нічєї ласки.

І моя недавня добрість і милосерде геть кудись дівали ся. Зі смаком позирав я на свої „товканці“ в тарели, покидав свої дивачні безсловні монольоги, затирав педантично своє снідане, курив папіроску і йшов далі байдяки гнути

Осьтак минали мої ферії. Оставало ся ще кілька неділь до першого жовтня. Той час я хотів вихіснувати на відвідане своєї родини, бо-ж і треба було якось попрощати ся перед військом, похвалити ся тим, чим люди люблять хвалити ся, ну тай розірвати ся з нудів, а то засидів ся чоловік цілі вакації дома, як хробак у хріні. — —

Вчасним вечером пішов я до стайні сказати наймитови, щоби ще з вечера наладив віз, бо раненько відвезе мене до залізницї.

Зачула се в пекарні Марійка і вийшла.

— Паничу, ви вже ідете? — спитала півголосом.

— Іду, але... поверну за пару день — відповів я механічно.

— Не ідьте ще..

— Чому, Марійко? — спитав я байдужно й усміхаючи ся трохи іронічно.

— Так, бо... я вас прошу.

Останні слова доповіла Марійка ледво чути. Вхопила мою руку й почала пристрасно цілувати.

Я вирвав свою руку з її долонь і чув, що трачу що раз більше голову.

Вона не відповіла нічого, тільки якби недужа оперла ся мині о груди. Йй покотили ся з очий рісні сльози... Хвилина непевної мовчанки, несмілого дрожання. Мовби який старий практик обіймив я її гнучкий стан і обсіпав її личко поці-

лунками, так більше, як мені бачило ся... „проформу“. Але така сцена мене якось дивно тронула й потрясла цілим моїм еством. Я чув, що слабну і, тримаючи в раменах бідну дівчину, я мусів сам оперти ся о ворітця від ганку, щоби не впасти. Марійка почала голосно хлипати. Лице у неї горіло якимось дивним, неприродним огнем, що неначе затлівав ся і потахав під двома струями студених сліз. Майже конвульсійно пригорнув я дівчину ще дужче до себе і щиро поцілував бліді її уста. Якийсь новий і досі незнаний мені мотив і характер поцілунку прокинув ся в заспаній моїй душі. Діткнувшись чужих уст я відчув цілу скалю почувань, тасних здавна у дівочому серці наймички-сироти... І... я сам себе вже не пізнавав, а чув, що слабну що раз більше. Я випустив Марійку зі своїх рамен і ледво чутно промовив :

— Я... не поїду вже, Марійко...“

Мене опускали сили щораз більше. Неначе п'яний вже ледво увійшов я до своєї кімнати і сів, а радше звалив ся на крісло. Я спер на руку свою важку чомусь і наче зболілу голову і хвилину вдивляв ся байдужно у блідé місячне сяєво... та шептав заєдно божевільні слова: — Пять літ не цілував я дівчат...

А далі... урвали ся мої думки і спогади. Мене здавило у грудях і я почав тихо хлипати. Відтак я видунув грудьми мовби якусь зайву дозу повітря і мені покотили ся з очий грубі сльози і накапали на мій „Розклад їзди“, у яким хотів я, було, роздивити ся перед моїм від'їздом.

Я злякав ся своїх сліз, бо пізнав, що не я правлю своїми почуваннями, але чуте взяло сим разом верх надімною, моїм організмом і розумом. Такої зміни зі собою я бояв ся й не надіяв ся ніколи... Сльози котять ся, як довгі уже літа не спадали по моїм лицю. І довго я плакав так си-

дяди. Так, як тепер, не плакав я ніколи, ні тоді, як перепав при першій університетській екзамені, ні навіть на похороні нашої Галюні. В мінні настала якась дивна зміна... А далі я якось дико зірвав ся з крісла і таки убраний кинув ся в ліжку, притискаючи нервово своє чоло до подушки.

По півночі увійшли до кімнати мама і застали мене, як я спав убраний, а на столі світила ся ще лампа.

Я зачув, що двері відчинили ся і прокинув ся.

— Левку, що тобі? ти чому не збираєш ся до колії?

— Я... не поїду, мамо.

— Чому? — запитала перелякана.

— Я — хорий.

— Боже милий! — І мама заломили руки.

Я підвів ся з ліжка і почав розбирати ся. Але заснути не міг. Мене страшно боліла голова. Давно пережиті вражіння доповнювали ся свіжими, а враз із ненормальними експесами розбурханої уяви — зібрали ся на якоесь несвідоме маячене, як дикий шум трюгаючої пісні гомонить у недоспану ніч полусонним шепотом... Той чистий ангельський поцілунок бідної сироти страдальниць... отвірив мої уста і розкривав душу до щирої сповіди...

Що зі мною? — питав я себе. Всі люди в селі відцурали ся мене як окаявного, бояли ся як дикого, соромили ся як заповіреного, зачумленого... Чого?... може за мою науку, а може лишень за те, що я не вмів бути привітливим до них, моїх братів. А вона, наймичка, хлопка, не бояла ся.. панича, що може її... звести, збезславити, і викрутити ся.. Від чого-ж я знаю параграфу? від чого-ж жите вчило мене дипломатії? А вона хотіла впасти до ніг... мені очайдуші...

І се правда? — то не сон?... говорив я в голос сам до себе. Ні — мені ще досі пашать губи від того поцілунку... Невжеж ти мене любиш? — Може ти тільки... божевільна? Чи не пожалуєш ти, Марійко, що колись любила?

Ні — не бій ся. Злочинцем, лиходієм я не був і не буду. Я ще не вратив сумління. З мене лишень поганий скептик і егоїст і бездушна машина у сповнюваню обовязків, які я сам собі накидаю. Я тільки зломаний на душі каліка і грішник супроти себе самого, що не сягає оком ні на крок поза горизонт безглуздої своєї програми... Та не злочинець я і не злодій. Не вкраву тобі твого скарбу на те, щоб успокоїти огонь людської пристрасти... І не ворог я тобі, Марійко. Ти не прокленеш мене і не будеш жалувати так, як я покуюю нині за свою давню любов. Я вірю у твоє хлопське серце, а не бачу у тебе таких оченят, що тільки сверкати вміють і туманити людям голови. Раз один опугала була мене тамта моя... панна... І я дурень шалів за нею, забігав ласки і цілував, кілька хотів, — фарбовані на вишнево її уста... А то була моя перша любов... може й остання. Признаю ся... бо не хочу лукавити перед тобою, Марійко.. Лишень раз у своїм житю страдав я довго-довго через свою першу любку і її діраве коханє, що все разом на купу не вартувало й віхтя солами. Тепер я... не гідний тебе, Марійко, ні твоєї неложної любови, як витертий і поломаный камінь не варт золотої оправи. За що-ж ти полюбила мене, безталанна? за що тай на що? Чи ти не боїш ся людської обсуди? „водиш ся з паиичем, сама його чіпавш ся“? Сотки матерія в селі окричать тебе „шматою“, „миткою“ і вже завчасу будуть ворожити тобі сумний кінець твоєї „грішньої“ любови. Оклевечуть тебе сільські плетухи, що тільки й чекають того, щоби на їх дочки „взяв ся“

який там хлопець. Се прискорює часом подруже, бо колись і вони — матері дівчат, твоїх ровесниць — як віддавали ся, також тремтіли про свою славу перед розголосом сільської опинії. А ти не боїш ся того всього, Марійко? Чим я віддячу ся тобі за те, що ти так понижаєш себе... для мене? — Не пригорну я тебе до серця, не скажу того великого і зрадливого слова „люблю“. Поїду ген далеко і покину тебе, як поломану забавку, як розбиту ляльку...

Ні — не бій ся Марійочко, не плач, не жури ся. Ти не будеш моєю любовницею і тїнь людського підозріння на тебе не спаде. Я не одурю тебе, а твою сповідь заховаю у себе в тайні. Най собі, про мене, другі люди називають хитрі залицянки — невинною розривкою, вихіснуване ласк і слабостей дівочих най величають розкошами і щастем, най додають несумлінному обманству гарний претекст чесної любови, най собі глузують над покинутими зведеницями — але я... не зажартую собі з тебе, Марійко, так, як другі паначі бавлять ся дівчатами, та їх нерозважливим коханням...

.....
Кілька неділь перележав я в ліжку. День — днем, а під вечір розбирає мене горячка, палить мій мозок, аж голова лупає, трохи не розскочить ся. І щось маячить ся мені, сонні привиди неначе привиджують ся..

Я лежу десь у лязаретї. На дворі ніч, у хаті горить лампа, ослонена зеленою папіровою умброю, щоби світло не разило в очи хворого. В ногах мені сидить якась монахиня, зовсім похожа на Марійку. Кладає мені на чоло студені прививи і за кожним разом, поки привине мокрий рушник, цілує мої спалені уста. І мені лекшає від того... Я вже таки зовсім здоров. Лишень не можу говорити, як слід. Поки зберу ся промовити слово,

мушу вперед обдумати, бо так мині щось неначе не дає говорити. Душить мене у грудях, але я таки на силу рву ся і починаю то за голосно, то за високо. А то не добре і не ладно так кричати... І руками не можу повернути, як хочу. Я хотів би пригорнути до себе Марійку і цілувати доти, доки не покинула би мене горячка. Тоді я зовсім подужав би. А так мене тільки вона сама цілує так палко, так горячо, що я аж хочу крикнути і... буджу ся... Монахині вже нема. Коло мене сидить Марійка, бліда і трохи заплакана. Вона дуже гарна. На голові хустинка, якась червона в чорні і жовті цвіти, завязана пойд бороду. Біла, згрібна сорочка з вишиваними вуставками, звязана в поясі виріжнює легонько ледво помітні груди і якое дивно відбиває супроти її дрібонького, досить делікатного лица з правильними рисами. З під тонких брів жевріють маленькі темні очі... Мині добре так дивити ся на неї, і я... аж усміхнув ся. Марійка зраділа і ми поцілували ся. Мене сей труд зовсім не мучить.

— Лекше вам, паничу? — запитала якое так любо, що я аж почуваю ся до вдячності за таке ласкаве слово. Так питати уміє лишень дівчина з добрим серцем, що тільки сотворена на те, щоби доглядати хорих. Від одного слова біль устає, та... Як би їй подякувати, коли щось говорити не дає?

— Лекше — кажу — як лишень ти сядеш при мині.

І ми знов поцілували ся.

— Марійко, а де вона?

— Хто такий?

— Черниця.

— Яка, паничу, що вам?

— Та в жалобі, що тут сиділа мині в ногах...?

— Сьвят, сьвят, Дух сьвятий при хаті! — шепче Марійка і починає плакати, кладучи незаметно на собі знак сьвятого хреста...

— Води — кажу по хвилі...

— Не можна вам, казали пані, що ви в горячці.

— Ти як знаєш?

— А во були тут ваші мама.

— Коли?

— Недавно вийшли звідси.

— Лише трошки... водиці... закропити ся...

І я неначе сягаю по горнятку з водою — а тим часом хорими руками пригортаю до себе Марійку... І я пю сльози з її очий...

— Чому ж ви мині що не радите, коли я хорий?... Осьтакої води... приложити-би мині до голови... бодай дрібку... одну лишень краплину... Я гнеть подужав би...

Марійка знов плаче... видно — боїть ся того, щб я балакаю в горячці...

— Ти чого плачеш?

— Я не плачу.

— Чогож у тебе очи мокрі?

— Ні — сухі — каже Марійка і всьміхасть ся крізь сльози.

— А ну — то се не сльози?

І ми знов поцілували ся.

— А правда, що я не плакала?

— Може й ні.

— А Галюня де?

— Паннунця... сплять.

— Чому не прийде до мене?

— Пані не казали будити її.

— Ти знов своє? Не плач, дитино, бо я й собі буду плакати. Кажі мині байки, Марійко.

Вона починає казати якоїсь казки. Я вдивляю ся в сумні Марійчині очі і слухаю дуже уважно. Але нічого не розумію, щб вона розкажує.

Марійка скінчила й почала вже казати другої казки.

- Які в тої монахині очи...
- Які, паничу?
- Сьвяті, ангельські, такі добрі, як у тебе.
- Чиї очи?
- Тої пані в жалобі.
- А деж вона?
- Он там на стіні.
- Се Мати Божа.
- Чия? Яка? Як зветь ся?
- Пречиста Діва Марія.
- Так само, як ти.
- Ні — я Марійка.

Ми усміхнули ся до себе.

- А там що сьвітить ся?
- Се лямпка горить коло образу.
- На що?
- За ваше здоровлє.
- Або я хорий?
- Трошки.
- Вже кінець байки?
- Кінець.
- А ти де йдеш?
- Ніде — коло вас сиджу. Може будете спати?
- Ні — не буду. Хочу слухати далі.
- Казати знов байки?
- Кажі.

Але я вже не слухаю. Щось починає мигтіти в очах. По стелі ходять два височезні великани в широких капелюхах. На голові у них величезний камінь..., як упав би, поторощив би цілий сьвіт і забив би Галюню... Вона там на ліжку тихонько лежить, бліда... очи примкнені, лице прозоре, уста відхилені, тільки цілувати... Страшно... той камінь... а тут я сам... Треба сховати ся в подушку, накрити ся ковдрою гет із головою... Вже

не так страшно. Очи кляють ся... і знов та черниця сидить коло мене... вже иньша якась. А за нею ще більше таких самих. Одна, ... дві ... три ... сім ... ні не порахую їх усіх. Приходить до мене і хоче мене цілувати. Я пручаю ся... хочу крикнути і... прокидаю ся.

На хаті темно. Кличу Марійки, щось не дає говорити. Не озиваєть ся ніхто.

— Марійко, сьвіти, бо я бою ся!.. Марійко-о-о!

Марійки нема в кімнаті. Я тремчу зі страху, прію, починаю плакати. А далі так трублю голосно, на цілу хату, аж заносу ся від хлипаня. Ціла подушка мокра від сліз. Ніхто не слухає, щб я кажу. Се мене сердить... Вони самі боять ся, плачуть... Чи вони собі гадають, що й я такий плакса, як вони всі. Я зірвав із голови рупник і геть скинув із ліжка. Притулив голову сильно до подушки, заплющив очи і... заснув...

... І як мині пізнійше розказували, то так було зі мною мабуть кілька ночий.

Памятаю одного дня рано прийшли до мене мама.

— А що, як тобі?

— Однаково.

— А що буде з військом?

— З яким?

— Таж ти маєш завтра їхати! — І мама заплакали.

— Я ще подужаю .. о! — зараз устаю.

— Таж ти хорий, синку... — а голова у тебе як?

— Ні, мамо, я здоров, прошу вас — не плачте надімною.

І я якось переміг свою хоробу. Сам не вірив, щоби то було можливо, а таки правда. Трохи ще мині голова крутила ся, як я ходив по хаті, але то байка. Я дістав був якийсь лег-

кий удар на мозок — трохи неприємна панська слабкість.. От трохи дурійки та до божевільства ще далеко. Не дурно то наші люди на селі всякі лекші слабости відкладають на „по обробі“, бо у жнива нема коли химерити та лежати на печі...

Під вечір я почав пакувати ся в дорогу. Я сказав матері, що не буду спати цілу ніч, щоби мене горячка знов не розібрала, скоро я поклав би ся до ліжка. Поки мама лягли спати, зайшли ще до моєї комнати і застали мене, як я сидів при столі і шльохав гірш малої дитини.

— Ти чого, Левку, плачеш?

— Так чогось — кажу, не підводячи очий.

— Жаль їхати? що?

— Жаль, мамо.

— Не плач, сину, Бог ласкав — якось то буде. Цить!

Почали мене заспокоювати тай самі заплакали.

— А мамо чого плачуть?

— Ну, я що иньшого, але ти не плач, шкода очий збавляти.

І ми розбексали ся, ніби „дійсні“ члени якогось плаксивого товариства, а далі й розсьміяли ся крізь сльози. Бо так плакати на команду — се по правді — штука, але трохи і сьмішно.

— Тай збирай ся поводи — додали трохи згодом.

— Я вже майже готов.

— Пакуй ся, синку, рано нема коли, о другій треба виїздити.

— Знаю, мамо.

Мама помогли мині спакувати мій військовий куферочок і відійшли.

Я був уже готов до дороги і пішов іще дати Марійці від'їздного. Вона не взяла від мене гроший і якби з обуренем сказала якось сумно: „Я не хотіла любити вас за гроші“. Сльози заблиснули

в її очах. Мині стало соромно за себе і жалко Марійки. Я почав перепрошувати її та оправдувати ся. Хотів я ще Марійку наказати, аби шанувала ся, та не ходила багато по весілях і музиках. Та я не сказав їй ні слова, бо й яке я мав право навчати її? Мині бачило ся, що було би гріхом наказувати неповинну сироту. Вже й так я образив її, жаль було говорити непотрібне. Ми постояли ще хвильку і розпрощали ся.

— Бувай здорова, Марійко.

— Ідьте здорові.

Ми поцілували ся на добраніч, а може і... в останнє. Тільки й усього сердечного прощання, як брат із сестрою... Жаль було покидати Марійку, та.. що робити? Довше оставати з нею я бояв ся, щоб не повторила ся зі мною недавня історія, щоб у зболілій моїй душі не зрушити ще не загоєної рани... Я вернув назад у свою кімнату і думав і плакав, зітхав і зівав від безсонниці, з нудів і ослабленя. Так пересидів я поза північ.

Перед другою годиною принесли мині мама сніданє. Я лишень помочив губи в каву, якось „не лізло в горло“.

— Не смакує кава, Левку? Може за сильна?

— Добра — кажу — але... так чогось... не годен пити.

— Пий, синочку. Якже так їхати натщо стілький сьвіт?

Щоби заспокоїти маму, я випив на силу своє сніданє.

По хвилі я вже сидів на возі. Наймит поганяв кіньми.

— Мариноо! браму втвори!

Вийшла з хати Марійка, боєа... Рукавом утирала сльози. Я не міг байдуже дивитись, як сирота плаче.

— Бувай здорова — кажу.

— Щаслива вам дорога.

Останніх слів я не дочув уже — тільки тиха хлипанє... Марійка зачинила за нами ворота...

Провожає мене до залізниці лишень наш старий пес. З милою дорогою біг наперед воза, а далі висолопив цілий язик від втоми і сам впросився на фіру і сів таки коло мене. За ту зичливість до мене я дав собаці кусень ковбаси, що мині мама вложили буля на дорогу до кишені. Не годен чомусь їсти при такій нагоді, а так... най і він має від мене „від'їздного“. Сеж було й одинокє сотворіне, що за час моїх ферій не оминав товариства гонорного панича і давного привязаня не покидав ся...

А Марійка може ще довго стояла у воротах і дрожала від студіни і ковтаючи німі сльози прислухувала ся до далекого вже туркоту воза. Тільки крізь нічну пітьму не бачила бідна, як від'їздив її поломаний рекрут...

Летить соловій тьох-тьох! тьох-тьох!

В мене сліззоньки, як той горох...

Та не було у мене ні „коника вороного“, ні „гострої шабельки“, ні сили, ні голосу не було, щоби собі самому заспівати хочби якоїнебудь рекрутської пісні...

* * *

З того часу чимало води уплило.

Дванацять літ живу вже на своїм хлібі. До всего чоловік навикає. Свобідна воля уступає там, де чоловік мусить, або де вимагає того добрий, рентовний інтерес. Та я ще за молоду був такою сліпою машиною. От я й вислужив якось у війську, відбув свої „абріхтунки, муштри, зичарки, штрапаці і швіцунки“ і знов запряг себе у життєве ярмо. За військовими клопотами розвівав ся поволи мій жаль, никли сум і туга, осихали з очий сльози, завмирили гіркі і солодкі вражіня.

Чи любив я Марійку? Не знаю. Я не годен розібрати, як слід, свою душу. Тай на що мні такої аналізи? Хиба на те, щоб жалко було часали тай голова сохла від таких, усяких думок. А так за щоденною муштрою гоїв ся мій давній біль. Уже то так чомусь буває, що чоловік за новими страданями забуде поволі давню журбу. Так бодай було зі мною... при війську. Лишень часом вечерами сидячи в „цимбрі“ списував я дрібонькі вірші й оспівував свою любов. Чи вірив я в неї — не знаю. По моїй невдачі з першою любовю — я бою ся тепер виговорити голосно те велике і сьмішне слово „любов“, називаючи ним низку вражіннь: туги, жалю, печалі, сумної розкоші і чарівних неповинних мрій. Свої вірші я назвав „воляцькими листами“ і ще й досі переховую їх у скрині. Цілу збірку я присьвятив своїй Марійці... безкровна жертва невидимому божкови, що не має ні рота, ні апетиту на свою жертву.

І невесело мні тепер живеть ся. Маю гроші, та не знаю, де їх подіти. Частину видаю на часописі і книжки, досить щедро запомагаю „Народній фонд“ і роздаю убогим не скупу милостиню. Та се мабуть більше з привички, з нудів, або так лишень — про людське око. Значну частину своїх доходів — пропиваю майже з налогу... сам оден без товариства.

Я вже тридцятьсїмлітний дід. Живу на недалекій чужині, як богатий — хоч не можу сказати — щасливий вигнанець. Сам не знаю, яким сьвітом я тут опинив ся. „Практикував“ зразу у свого вуйка, а по його смерті обняв сам його клієнтелю, ну і остав ся. Не знаю за що величають мене мої країни по часописях „нешасливим заточником“ і щедрим патріотом. Най буде й так. Не вертаю я на родину, бо бою ся сумних споминів по давніх вражіннях. Тільки з матірю бачу ся раз до року, а часом і то ні. Зрештою

— не люблю людей, як справдішній мізантроп, а радше бою ся їх і оминаю. Та як колись матері не стане, для кого я буду жити на світі?

Я й досі не женив ся. Від коли мині при війську — як казала Марійка — обстригли кучері, від тоді мині справді волося почало випадати. Тих кілька космиків на голові я зачісую так штудерно на бік, що закривають мою лисину. Тай на те ніхто не подивить ся. Бо у мене ні дівчини, аві долі, ні дружини... чи як там співають у піснях? Ей — забув я вже їх усі, й ті, що знав колись і ті, що сам виспівав у своїх „вояцьких листах“. Тай де мині памятати поезію, коли живу здавна в таких обставинах, де поезія не має доступу до мого серця. З мене практичний чоловік, я меценас, бороню за солені гроші цісарських законів. Цвітисті звороти і гарні вислови уже перевели ся у збірнику моєї фразеології. Стиль моєї буденної мови заносить сухими, здоровими термінами урядової номенклатури. Накручую параграфами на всі боки, щоб ніби то боронити покривджених, не своїх, а чужих мині людей в імя... справедливости.

Лиш іноді находить на мене хвиля поетичного жалю. Звичайно раз на місяць дістаю лист від моєї мами. Дрожащим голосом відчитую дрібоньке письмо і поливаю його тужними сльозами. Тоді я сам себе не пізнаю. Того дня здаю канцелярійну роботу на мого депедента, а сам сиджу дома і думаю довго-довго. Мині нагадують ся старенькі мама і моя родина і мове село і люди на селі, яких я, не знати, чому й за що, не злюбив тай покинув. І пробую нагадати собі якунебудь хлопську пісню, що навчила мене любити мій нарід... Колись так було... а нині?... Думаю вераз і плачу, як дитина, бо й соромно сказати перед самим собою... А відтак приходить мині на гадку... Марійка. — Чи згадала коли мене вона

„у городі зіле рвучи“? А я досі згадую її. Чи й до смерти не забуду — не знаю. Не прирікаю, бо не вірю в ніяке людське слово, що не втягне не у правну форму письменного й остемпльованого контрахту... Та хоч і згадую я її — не зачує вона того із замогильного світа...

Так... Марійка померла. Від часу мого виїзду до війська — я не бачив її на очі. Лишень раз мав я дивний сон... На самім краю нашого кладовища на селі, де ховають найбідніших людей, я стояв біля Марійчиної могили і плакав. Надійшов п'яний гробар і сьміяв ся з мене, що я не трафив на гріб Галюні. А я не був на стільки сьмілий, щоби признати ся, що я власне приїхав відвідати сьвіжу могилу Марійки...

„А на гробі вишня білим цьвітом цвила... Зелена рута рядами — —“ (забув далі як співала, було, Марійка якось на той лад). І вгадала бідна.

На другий день після мого сну — я дістав лист від матери. Доносили мині про долю Марійки. В два роки по моїй слабости — вона віддала ся за старкуватого вдівця з чотирма дрібними дітьми. Ніяково жило ся бідній за мужем. Вона завжди плакала чогось, тужила й хорувала. Чоловік часто гримав на неї, а вона ще дужше плакала, вянула, сохла і чахнула, а в півтора року по своїм весілю — померла. Дітий не лишила.

Жаль Марійки.. Може я й любив її — не знаю. Але і збавив я своє жите через ті любовні історії, на які я колись був дуже вражливий. Одна Марійка могла була зреставрувати мене. Так бодай здасть ся мині тепер, коли її нема вже між живими. А може я й нині маю горячку, як перед літами вимаячив я в горячці нашу нову любов?...

А вояцькі листи ще досі лежать у мене. Не читала їх Марійка, та вже й не буде... Сумна памятка ще сумнійших часів. Бо й чого мині веселити ся, коли й Марійка не знала долі на сїм сьвіті...?

І я тільки молю Господа, щоб хоч у сні мині приснила ся. Іноді моя безсловна молитва сповнюєть ся. У снах являють ся мині Марійка у виді крилатого Херувима і білими шатами втирає з очий мої сльози. Тоді я неначе міняю свій матеріальний сьвіт на уявну сферу і живу враз із Марійкою в якімсь раю, ідіже ність болізни, ні печали... Тамна звязь живих із мертвими. Рано буджу ся і виджу, що я по правді плачу крізь сон... Безвинна і безкровна жертва на могилу цьвітки, що не живши відцвила... замісь грудки землі — щира сльоза. І того дня мині дуже сумно на душі. Знов нагадуєть ся тая вишня, що цвите на гробі білим цьвітом...

Тільки забули ся знані пісні-елгії. Враз зі смертю Марійки забув я весь засіб власної і вивченої поезії... А я так любив її і плекав у молодших літах. Остала ся лиш... моя невесела, житєва поезія, та її сумного тону я вже не в силі вповісти сухими словами — тільки відчути зломаним моїм серцем.

Г. 27 вересня, 1898.

Отсей шматок дороги...

- На кого так чекаєш?
- Ні на кого, так собі стою.
- То дозволиш, що й я стану собі коло тебе. Може у двійку не так скучно буде нам стрічати прохожих.
- Про мене, стій, як хочеш.
- Надійшла ..
- То може ради сеї богині чекаємо?
- Може...
- Гм... — І товариш змірив її оком знавця.
- Ну, як тобі подобаєть ся?
- Шкода заходу!
- А мене, бачиш, починає інтересувати сей „бакфіш“.
- Добрий мині бакфіш... Вона сама була би нерада з твого перестарілого компліменту. Анахронізм!
- Тихо будь, може дочути...
- Тим ліпше для нас. Ти мабуть не знаєш ся на панночках. Приглянь ся ліпше! Завчасно зів'яла квітка...
- Може грудна недуга, коли така... бліда.
- Ні, скорше звісна дівоча слабість.
- Все одно. Прощай! не маю часу.

Покинув „старого практика“, а сам поспішив слідом за нею. Не легка студія... Може правда, що не дуже гарна, не елґантна, не кокетка... Та чогось бажасть ся бігти за нею. Її простота, скромність цікавить його. Жалібний одяг... чорна сукня, парасолька, капелюх овитий шовковою крепою — стільки й цілої драперії. Сумний воаль спинасть ся довкола голови і пнесть ся по пружинах, як дроти від електричного трамваю. Вимушена прикраса дамської моди виглядає якось убого і надзвичайно сумно. До цілоти костюму ладнасть ся і постава дівчини: струнка і якби зломана стать, сніде і може схороване, привяле завчасно лице з великими, пригаслими очима. В руках несла завиті у трубку ноти. Якби умучена ступала поволи, без неприродної, нераз сьмішної грації. Крок за кроком іде й він за нею, тихо, неначе на пальцях, щоб не наполохати її або не прогнівати.

Дійшла до камениці. Заки увійшла у браму, оглянула ся машинально і їх погляди стрінули ся з-далека. Як-би несьмілий і наполоханий студент відчув повагу дівочих очий і зняв капелюх. Відкинула легко головою і таким самим повагом увійшла в двері партерової кімнати.

Стало ся! треба було далі вести розпочате дивним способом знайомство, щоб не осьмішити себе, не представити ся недорослим новиком в оклепаній штуці фліртованя і широко розповсюдненій манії — переслідувати дівчата методом невинного — поки-що — маневру.

— — — — —

— Даруйте, прошу, моїй сьмілості і позвольте провозжати вас отсей шматок дороги...

— Спасибі, коли ласкаві. Я запримітила вже не від нині, що ждете на когось на нашій улиці що-дня о першій годині. Вертаю о тій порі з лекції, тож мусіла бачити вас.

— Чи може не по душі вам моя нечемність? може гордите мою навязливістю?

— Зовсім ні. Не бою ся тих небезпечних мужчин.

— Спасибі за довіра!

— Лишень сьмію звернути вашу увагу, що той ваш товариш часом не дуже чемно поводить ся на улиці. Належить мабуть до тих модних донжуанів, у яких погляд очий знаменує лишень силу, певність себе, а навіть — зачіпку. Ну, та ви знаєте його лїпше від мене, отже можете сказати йому, що я не чутка на вплив магнетизуючих очий. Коли йому не по нутру чи моя жалоба, чи що иньшого, то порадьте йому, най перестане інтересувати ся мною, а свої саркастичні уваги най відложить на пізнійше і не виповідає їх за голосно.

Дуже засоромив ся за свого товариша. Його питоменна стратегічна система у здобуваню жіночих сердець видалась тепер йому просто неприличною. Колись одобряв він її, але сам не наслідував. „Заки кинеш ся здобувати, зроби ся сам у перед небезпечним для своєї жертви, а там... уже лекше поконавш, хоч-би лиш тероризуючим поглядом“ — ні! се навіть брутално! І від сорому не сьміє підвести очий на свою товаришку.

— Не паленїйте, добродїю. Мій докір вас зовсім не дотикає. Я умію читати з очий людини, а крім того дочула вчєра деякі злобні недомовки на мою адресу. У музикальних людей часом би-стрий слух.

— Справді, я вже досить відпокутував за своє перше зближенє до вас.

— Ще раз повторюю, що не вас дотикають мої слова. Я мушу виговорити ся, бо... бачите, обиджати дівчину прилюдно — се на мою думку що-найменше нечемно, а може й нечесно з боку... джентельмена, за якого певно хотїв би уходити

ваш товариш. Най люди не пробують користати з того, що ходжу сама улицею. Я помітую товариством того, кого я про се не просила...

— Значить ся і моїм? — спитав незручно.

— Ні, але... хоч ви не обов'язані слухати моїх жалів, скажу вам, що у мене нема матери, котра провадила би мене з лекції і на лекцію.

У її голосі не чути було попереднього гніву, а остатні слова вимовила з видимим жалем.

— Коли ласкаві зробити мині честь, то позовьте, що сьмію предложити вам своє товариство, хоч би й кожного дня...

— Спасибі, прощайте! Тут я мешкаю.

Склонив ся і відійшов, як змитий. Почув себе якось дивно засоромленим, навіть обидженим. Тільки наслухав ся ганьби на свого товариша, а властиво на всіх мужчин. Бо й чому-ж він мав би бути ліпший від них в очах сеї гордої паночки?

Та небавом порозумів інакше гострі слова обидженої душі. Він жалував її і признавав, що вона має повне право лаяти тих влізливців, що безборонним дівчатам не дають спокійно дороги перейти. Готов був сам вступити ся за честь дівчини, нараженої на поругу і всякі пригоди, та послужити обидженій сироті щиро, як... товариш, опікун, добродій, як добрий брат. Поважав її за сьмілу оборону, висказану, що правда, лиц по-за очи обидника. Бо зачіпати по дорозі сироту, се... чей-же погано. Дуже погано і... зовсім не по джентельменськи.

І те сирітство гордої дівчини зробило ся в його очах великим багатством та імповуючою повагою.

З тої пори видали ся обое що дня по першій годині з полудня. Вона у чорнім одязі з нотами в руках вертала з лекції. Він скромно, але

зі смаком одягнений, з елґантною палицею в руці, з маленькою вязаночкою сезононх цвѣтів у бутонерці від сурдута, вижидав її на розі улиці, щоби відпровадити до дому... отсей короткый шматок дороги.

Вели з собою живу, невимушену і досить довірочну розмову, поважно і без конвенціональних прикрас пустої шармантерії, і привикли одно до одного, як добрі знайомі, зжили ся, як брат із сестрою. Зи милою розмовою розвивав ся її недавний смуток і вона, здавало ся, веселійшала і відживала, як відживає зморожений цвѣток після лютої студії. А він залюбки виповнював свій обовязок опікуна й товариша, розважав її сирітські сльози, розганяв її тугу і здавало ся, що бачить і чує, як від веселійших слів і ніжних його пестощів тане печаль дівочого серця. І жило ся їм так добре, що може й жаль було би розставати ся. Він готов був вистоювати нераз годинами перед домом, звідки виходила вона по лекції. Вона не опізнювала ся ні на хвилину. Приходила на умовлене місце саме о першій годині з полудня. І знов витали себе по давньому і разом ішли обов... отсей недалекий шматок дороги.

Так минав день по днєви. Уже й весна настала: все, щб живе, обновляло ся. І він чекав, коли вже раз скінчить ся її „дівоча недуга“, а її бліде, зівяле личко набере живої краси.

Уже й жалоба її минула, а вона й досі не скидала чорної сукні. І вона і люди навикли до її сумного одягу.

Небавом мав відбути ся концерт заходом кружка молодї громади, до якої він належав. Комітет поручив своїм членам, аби „постарали ся“ о яку панночку до гри на фортепяні.

Він хотів порозуміти ся в перед із нею що до того.

Сказала коротко „ні“.

— Я не віртуозка. Учу ся для себе, щоб уміти виграти ті елєгії, які родять ся часом у душі. Мою музику — казала — розумію лиш я одна і чотири стіни мого салюну.

А коли він наставав і просив доконче, вимовляла ся, що чей-же не годить ся на ювілейне, радісне сьвято виступати панночці в чорній сукні. Виглядало то справді тільки на вимівку, але погляд її сумних очей вказував, що говорить правду і що тяжко було-б їй перед ним лукавити.

Пояснював їй, що могла би убрати скромну білу сукню без ніяких прикрас, бо ясний одяг для молодих людей може, в потребі, заступити місце жалібного. — Похитала мудрою головою і повторила своє „ні“. І з таким жалем глянула йому в очи, як-би хотіла сказати: Не мучте мене своєю просьбою...

Її тавна сумовитість і загадочна впертість зацікавили його.

— Таж час жалоби у вас минув уже! — сказав він.

— По мойому, рік пустого часу чей-же за мало на жалобу по матері.

— Отже доки ще гадаєте носити її?

— Не думаю вже ніколи „строїти ся“.

Глянув здивовано в її очи.

— Чи думаєте може вступити до монастиря? — запитав усміхаючи ся.

— Ні, такого наміру я ніколи не мала, але коли ви хотіли сим питанням зажартувати, то позовольте сказати собі, що жарт вам не удав ся.

Пожалував нерозважного слова і перепросив її.

— Я тільки раз іще вберу ся в ясну, дорогу сукню...

Хотіла ще щось додати, але голос її задрожав, а в очах заблесли дві великі сльози. Лице її змінило ся якби від болю і вона сильно

закашляла ся. Пристанула хвилину і протягнула до нього свою руку. Подав їй рамя і запровадив до брами.

— Спасибі', я вже здорова. Я часто дістаю такі напади кашлю, але ви... не дивуйте ся...

І на його прощанє усьміхнула ся сумовито.

— — — Небавом довело ся йому виїздити з міста на кілька неділь на село.

— Ідете? — запитала — на довго?

— Буду старати ся полагодити свої орудки за дві неділі або навіть скорше.

— Чого-ж ви хочете так борзо втікати з дому? А є у вас мати?

— Є.

— Лишіть ся довше дома! Се дуже гарна річ мати маму! — сказала з дивним якимсь жалем.

І попрощали ся.

— — — — —
Ще перед двома неділями повернув назад у г'ород. На дворі вже таки добре пахло весною. По садах цвили вчасні рожі. Добув букет білих рож і пішов просто під вікно її сальону.

Крізь відчинене вікно долітали звуки фортепяна. Грала якусь сумну пісню і слабоньким голосом співала. Тужливі акорди якомсь дивно зливали ся з веселою атмосферою ярої весни.

Слухав довго, поки не урвали ся останні акорди мел'одії. Тоді вкинув рожі через вікно.

Панночка схопила ся від фортепяна і підбігла до вікна. Подала йому руку і зраділа очевидно своїм гостем.

— Спасибі', що навідали ся! Дуже довго вас не було. Я й перестала була ходити на лекції. Не було кому провозжати мене... отсей короткий шматок дороги.

Виповіла се щиро і, як звичайно, з жалем у голосі. Замість подяки вдивив ся допитливо в її очи.

За дві неділі наглядно змінила ся. Хора краска не уступала з її лиця, а сумні очи гляділи в перед виразнійше, ніж перед тим, мов-би хотіли німим поглядом випросити для себе пощади за незвісну провину.

І довго так дивили ся собі в очи. Дивно се виглядало, що не бачили ся і пам'ятали про себе, а стрінувшись, не мали про що говорити.

— Як то дивно якое на світі, — сказала вона по хвилі, — люди знають ся, не бачать одно одного, відтак знов сходять ся...

Якое сердечно усміхнули ся до себе. Йому подобало ся таке просте філософване на тему зовсім буденного ладу на світі.

— Що се було, що ви тепер грали, заки я прийшов?

— Недоладно імпровізоване погурі з „пісень розлуки“. Признаю ся вам, я у своїй порожній хаті часом komponую... так для себе.

— Дуже гарно удаєть ся вам...

— Залишіть похвалу! Знаєте, ... як ми ще з мамою жили на хуторі, я чула, як співають, бувало, лірники на ярмарці і дівчата в селі. Тепер мині чомусь ті жалібні пісні пригадали ся. Колись я знала їх, а нині призабула. Шкода... Я мусіла доробити дещо з фантазії і полюбила ті оригінальні мелодії, бо при них... дуже легко плакати. Я дібрала кілька акордів і вийшла проста, але сумна проба з репертуару наших лірницьких творів народньої музики. І від нині я буду їх вигравати що дня... так для себе.

— І як ви охрестили свою низку пісень?

— Пісні розлуки.

Знов тема розмови вичерпала ся. Вона підняла з фортепяна букет цвітів і почала приглядати ся їм.

— Чи се може для мене?

— Так, скромна заплата за ваші розлучні пісні.

— Спасибі! Я любила би розі, коби між ними були й такі, що цвітуть чорним цвітом...

— Та погляньте лиш на ту одну, може найдеть ся у вас дрібка симпатії для неї...

— Чи ви сего бажаєте?

— Так, на те я й приніс їх... для вас — simile simili...

— Взяла з букета одну білу розу, оскубала кілька листочків і вложила її до склянки.

— На що ви се робите?

— Я гадала, що ви самі догадаєте ся... Що лиш тепер ваші латинські слова перестають бути для мене компліментом без значіння, а радше невдачним, чи незаслуженим.

Видивив ся на неї з трівогою.

— Не дивуйте ся, — сказала. — Знаю, що роблю. Роза, яку ви мині присвятили, на завтра приване в порожній склянці і зжовне на кінчиках листків. Тоді я наллю до склянки води, вона відживе і з того пупляшка зробить ся — неприродно розвинута квітка, але за кілька днів опаде листе і вона згине.

Він не розумів її слів. Настала хвиля мовчанки.

— Така вже доля... цвітів, — сказала сумно і в її очах виступили сльози. І знов лице її страшно змінило ся і почав душити її сильний кашель.

— Ви хорі, пані...

— Не знаю, як вам відповісти: так, чи ні. Але... позвольте, що заграю вам щонебудь...

Сіла при фортепяні і по хвилі роздали ся звуки одної Бетовенової сонати. Відтак не перериваючи відіграла удачний перехід і почала знов свою низку „розлучних пісень“.

Гра зворушила його. Якось дивно вдивляв ся в камінну статую блідої пняїстки. Виглядала в тій хвилі, як коваюча страдальниця, неповинно засуджена на смерть... ціла потонула у своїх неясних думках. Отворила уста і своїм ладом почала вторувати до фортепянових звуків улюбленої пісні... „Сирітко бідна, чо' ти плачеш?“...

Мабуть утомила ся співом, і знов закашляла...

— Може вам холодно? замкну вікно і не буду вас мучити своєю присутністю.

Попрощали ся і він відійшов.

Та йому в душі ще довго шуміли її загадочні слова, звеніли жалібні акорди розлучних пісень...

В дальших днях надармо вистоював на розі улиці в умовленій годині. Її не було. Пішов під вікно її хати. Занавіса, опущена до половини, перетинала скісні промінї маєвого сонця. В хаті не чути вічного голосу. На вікні стояли у вазонгах два гіякinti і в порожній склянці вянув оскубаний пупляшок білої розжі.

Забув про сьвіт, про людей, і як простий уличник, вдивив ся у чуже вікно.

З постелі піднесла голову... вона, убрана в білий негліж. З трудом зірвала ся з ліжка, накинула свій темний шляфрок, відчинила вікно і зі сльозами в очах повитала свого товариша.

— Спасибі', що прийшли... Я ждала вас і надіяла ся. Зайдіть, прошу, в хату.

В кімнаті стрінула його старша якась жєнщина дуже здивованим поглядом, якби хотіла

сказати: „Чого ще вас тут нині, в таку пору“? Але видячи, що дівчина не зважає на її протест, вийшла до другої кімнати.

Остали ся самі обов.

— Витаю вас, друже мій, по раз перший у своїй хаті. Скорше запросити вас не могла, бо крім мене не було більше нікого дома. Лихі люди могли були взяти мене на язики і догризти до решти вже й так нездорову мою душу... Маю вам подякувати, що були ласкаві провозжати мене кожного дня... отсей шматок дороги. Сі хвилі належали до кращих, а таких хвиль не багато я мала в життю... Даруйте, коли ви може останніми днями ждали мене на розі нашої улиці. Я вже від кількох днів не ходжу на лекції. Наука мучить мене, бубнити завдані справи я вже закинула і навіть, як граю сама для себе свої улюблені „розлучні пісні“, то чую, що я не пальцями, а кістками вдаряю по клявішах... Не чекайте на мене, бо я вже на улицю більше не вийду... не можу... трохи ослабла... Я писала до тітки і вона приїхала... забрати мене на нову квартиру. Де буде та квартира, не знаю... може там... біля домівки моєї матери... Крім матери і вас, я не мала в житю прихильних міні людей. Тож спасибі' вам за вашу доброту. Може довело ся міні колинебудь сказати вам гострійше слово, не памятайте. Я від довшого часу зробила ся дуже тетрична і прикра для людей... забудьте!... Коли забирали з нашої хати мою матір, я кинулась, як дяка і хотіла їм усім видрапати очи. Спинили мене за руки ті люди у чорних мундурах. Колись прийдуть вони... по мене, та може тим разом я не буду вперта і нечемна — перепиняти добрих людей у їх грабарській роботі... Спасибі' вам іще раз за прислугу, а на отсей шматок дороги навідайте ся ще... раз лишень... небавом..

Закрила очі в долоні і вибухнула голосним плачем.

А він, як закаменілий слухав, її слів. Надійшла заплакана тета і німим рухом руки вказала йому, щоби не мучив довше хорої своєю гостиною. Аж тоді прокинувся з несвідомої задуми і, мов накручена машина, вийшов дверми до сіний. По хвилі зачув із кімнати божевільний крик: „На що ви вигнали його?“ Відтак роздався дикий голос не то сьміху, не то хлипаня, і чийсь протяглий кашель нагло... урвав ся... Знов настала тишина у комнаті, де лежала... недужа.

А він іще довго стояв і байдужно дивився на двері, звідки його прогнали. Трохи згодом озвався десь із-далека невиразний шум звісної йому музики, як би сумні акорди сирітських пісень. А він і слухав їх і не тямлючи про цілий світ божий бігав кудись, утікав і приставав і знов озирався на ту високу каменицю і на те заслонене вікно з двома гіякингами і зівялою рожею в порожній склянці...

І в далі прочулись йому акорди...

Повій, буйнесенський,
з поля на долину,
возьми мене, моя нене,
з собов в домовину —
щоб я не ридала,
щоб я не тужила,
щоб я свої матіноньки
з гробу не збудила...

Та хто се співає?... Нема нікого! Якесь дівчина бліда, але гарна, у чорній сукні клячить над тілом сонної матери і цілує студені уста. — Возьміть її звідтам! — Геть від мене! — І її очі жевріють іще дужше завзятем, палають огнем безпотішної розпуки. І знов темно скрізь.

„Світла! най побачу свою богиню з блідим лицем.. із душливим кашлем.. із червивими грудьми..

Ось вона, моя віртуозка, у білій сукні — з зеленим вінцем у розпущених косах... умучена грою... лягла спочити“.

І вітер шепче глухі акорди безсловної пісні. Се нікими устами голосить вона... свою молитву. Її згаслі очі ще сумнійше глядять туди, звідки прикликує її мати... з далекого світа. Дочка підводить сонні очі і по довгій розлуці бачить свою матір, усміхаєть ся до неї, радіє...

„Мій Боже, трумно!“

І він до решти зломаний на душі, йде за домовиною... отсей далекий шматок дороги. Проводить під руку якусь старшу жінчину, в жалобі. Струями ривуть пекучі сльози... і чути спів, сумні акорди набожних пісень.

Приклякає на землю і цілує студену могилу... Помянух пророка вопіюща: аз єсьм земля і пепел...

„Де я?... Де ти?... Чи чуєш трюгаючі акорди розлучних пісень? Сирітко, де твоя біла рожка? де ти йдеш, небого?“

— До матери...

„Возьми мене з собою там... де нема сліз, нема горя. Подай мині руку, заграй мині... ще раз почую твоїх пісень акорди...“.

— Ні! я йду у світ тінний, в країну блудних огників.. Ти сам покидаєш мене... Мині не вік із тобою... ти любиш світ живих. Люби! але... на онтой шматок дороги вже не навідує ся ніколи!

Чий се голос?... Вічної пісні незмінні акорди...

„О Боже! не чує мене... Вона заснула“...
— — — — —

Отямив ся у себе дома. Чи може спав? На що будили?... Глянув на світ...

Немає світа... Лишень при гробі її матери виросла свіжа могила... ще не присипана сиророю землею.

Плачуть над гробом цвинтарної пустки білі
тіни...

До тихого сну літньої ночі колише вітер
дрібне листя, несе з рососою тужливої мелодії жа-
лібні звуки... останні акорди... похоронної пісні...

Г. 20 марта, 1899.

НА РИБІ.

Я був тоді дома на селі. Тай дивно якось жило ся мині того року на феріях. Я переживав за той час усї вражіня, яких набрав ся протягом кількох років, — а вони бурили в мині всі молодечі почуваня, розкривали перед моїми очима лябіронт усяких теорій та житевих питань, викликували в моїй душі борню — ставляли перед очи зеркало вивченого на прихапци, ще не перетравленого знаня. Цїлий ряд питань бурив у мині механїзм приспаного розумованя, а за своїми думками я починав пізнавати себе і скриті прояви своєї індивідуальности. Довкола мене був зовсім не той світ, про який писали філософи і дослідники природи, моя вдача більше нахилилася до сухих теорій — а з того хаосу мав я здобути собі цілу гурму рецепт — приладнати до них своє будуче жите — сотворити собі сферу своїх ідеалів, уформувати свій питомий світогляд. У житю вражливої людини — се дуже важний і небезпечний період часу. З лябіронту мрачних дороговказів житя — я опинив ся на розпутті теорії і практики — альтруїзму та егоїзму — ідеальної поезії у сфері рожевої уяви і грубої прози в умовах реального житя.

Конець-кінців такі несформовані роздумування займали мені весь вільний час — і відобрали мені мою дитинячу веселість може й раз на ціле життя. Процес душевної борні з цілою програмою теоретичних тез — переживав я досить прикро і добутком мого розумованя — остала ся у мені моя мабуть уже досмертна задумчивість і власне переконанє молодого скептика, що в моїх жилах пливе чиста кров Українця, у якого здебільшого стілько й путньої роботи, що отєї зайві думки без ніякого позитивного результату і — журна мелянхолія вічно сумовитої людини.

А далі вже за багато було мені нависного думаня. Мені навкучило ся блукати вічно по вірачних країнах теоретичних утопій, журити ся і киснути в однім гливкім болоті невикислих течій. Ідилічне житє простих людей манило мене своєю безжурністю і всміхало ся до мене, як підскачний танець промовляє до душі молодому сухітникови. Цілий апарат нудного філософованя видав ся мені вельми томлячим балястом — і я... рішив ся покинути свою добровільну покуту і піти так собі трохи — побарашкувати.

Я витягнув із під шапи якесь старе вудило, взяв до кишені вудку і пушку з папіросками і пішов на рибу. Стежкою, „городами“, відтам на „попову нивку“, перескочив рів, вийшов на „жидівську пашу“ і опинив ся над Дністром. Вдивляючися у його тихі води, — пішов я понад беріг геть далеко пільною доріжкою, болонями і зайшов „над окіп“. Там назбирав я у траві коників, пообривав їм ноги і крила і поховав до коробочки з сірників. Перший раз вразило мене, що у такій рибацькій роботі є щось варварського і з жалем подумав сумну правду, що ніяка панська забавка не обійдеть ся без нелюдської кривди — заповідяної — от хоч би сим разом — тим гарним співучим сотворіням. І я якби вагав ся

хвилину. Та коли оден коник із одною ще цілою ногою вирвав ся мині з пальців, скочив у траву і заспівав, я вже не шукав у друге веселого збиточника, якого я сам, для свого дикого спорту, зробив інвалідом на ціле його життя. Тай більше має він права журити ся своїм каліцтвом, чим ми — бо й життя його не таке довге, як наше, і мабуть багато веселійше. І... сам собі дивував ся я, звідки набрало ся у мене такого ніжного чуття, і дурного милосердя для довгоногого цввіркуна. Та я ще довго стояв на однім місці і слухав пісні вольного співака. Я хотів відгадати, чи в його голові є лиш подяка Богови за те, що минула його смерть із рук дикого рибака, чи може... він піснею кпив собі з мові незручності, а в такім разі — мене було би відійшло хвилеве милосерде і я строго був би покарав хитрого орфея...

Але... по тім випадку відійшла мині охота — збирати коників. Зрештою кілька з них товкло ся у моїй коробці, якби хотіли вилізти на волю і я що хвилі покалатував коробочкою сюди й туди, аби їх заголомшити — та аби сиділи тихо, то й... досить із мене.

Я вишукав собі годяще місце між маленькими корчиками лозів над берегом і там сів ловити рибу.

Так тут якось гарно, що й, мовляв, не жаль відітхнути повною грудю. Мині за плечима брєніли коники у зеленім вівсі і ніби аж просили ся, щоби їх ловити. В ногах мині сів наш Треф і висолопивши язик від спеки частував мене що хвилі своїми залиццями, а навіть поцілунками.

— Марш, Треф, марш! — сказав я йому потихо — щоб не сполошити риби і відтручуючи його від себе — звернув цілу увагу на тихе зеркало ріки. Пес обернув ся і сів спокійно мині при боці.

Я добув із кишені вудку, прив'язав її оден кінець до вудила, попробував, чи поплавець не

злітає, оглянув уважно зазубець, знов змірив віддалене його від поплавця і підсунув перце трошки висше. Тоді добув коробку з кониками, витягнув одного за „вуса“ і насилів на гачок, хоч серце стискало ся мині чомусь дивити ся, як гостре велізо пороло здовж тіло моєї бідної жертви. По старому звичаю рибаків я наплював на коника (як кажуть собі, щоби риба тим смачніше їла те, на що люди плюють) — і... накиннув. — —

Принада мокла собі спокійно в воді, а моя думка літала куди інакше... Я накиннув трошки далі. Вудка поплила з водою під корч і там застрягла. Я потягнув до гори. Риби не було, лише слід, що зазубець завязнув був у намулі і коник підліз до гори по саму затинку. Я поправив принаду — накиннув і... знов нічого не було... Що за лихо? Я починав уже непокоїти ся, чи то потрохи сердити ся і — рибачьким звичаєм — клясти когось під носом.

Я глянув на сонце. Воно стояло ще ген-ген високо на небі і пекло мене в сам ніс. Га — може бути, що ще за вчасно на рибу — ні то полудне — ні то вечер — подумав я і з резігнацією сяк-так оправдував свою невдачу. — І сядячи так без роботи — я нудив ся.

... Щось кинуло ся біля мене і перервало мій змучений спокій. Я оглянув ся... то Трефа вкусила муха, чи блоха і він нервово та енергічно почав зубами вигризати з шерsti непрошеного гостя. А далі встав, протягнув ся, позівнув і побіг кудись — „вітрнти“.

Я був лихий і тратив зовсім охоту ловити... Такий гарний день — а мині риба не береть ся — таке вже дурне щастє у мене, замість розривки — ще більша нудь, ніж, було, дома. Я витягнув вудку з води, поклав її коло себе, а сам насунув капелюх на очи і протягнув ся на ванак.

Крізь щілинки солом'яного капелюха просочувалися парні соняшні промінні і ніби душили мій віддих. В головах співали і серетіли коники — десь далеко кричав у траві деркач. Я підвівся — глянув поза себе і лихий був на тих коників, що не давали мені спати. На листку вівса дрімала на плоскім череві — „зазулька“. Я взяв її в руку та став приглядати ся її гарним крильцям і мудрим, випуленим очкам. Дмухнув на неї — вона збудила ся і почала рухати ся у мене на долоні. Тоді я замкнув кулак, повів ним на всі чотири сторони світа і почав деклямувати: Зазуленько, кукуленько, покажи мені дороженьку — чи сюди, чи туди, чи тамтуди, чи онтуди. Тоді я відомкнув кулак. Зазулька полізла просто по долоні туди, як до мого серця — хотіла, мабуть, дібрати ся до нього, але поміркувала, що могла би згубити ся мені в рукаві — обернула ся і полізла у противний бік — по пальцях, а з кінчика нігтя злетіла в той бік, як у нас цвинтар... От — тобі ворожка! Вгадала мою долю і повела туди мов серце...

Я спер голову на руку і сумно вдивляв ся перед себе...

Сонце стояло якомсь апатично на небі — коло мене шелестіло збіже — дрімало припорошене листя довів. Боже, а мені так невесело! чому саме?... І я знов запав у свою звичайну задуму... Голова ніби сама з себе опала на м'яку траву, на душу найшла така утома — ніби жаль — ніби туга чи смуток — ніби охота до сну... от так заснути би і не пробудити ся більше... Добре ворожила мені зазулька — цвинтар — там... де блудить накипіле чорною кровю мов серце... на старім владовищі — де

хрести дубові посхилялись
слова дощем позаливались...

А на її гробі ні хреста не має... Напись із нього отут... у моїм серці, у моїх сльозах... тут... у груді, де мене давить біль,... се ціле моє життя і думка сплили ся разом, щоби плакати — тужити — і думати... колиб не ті сльози — воно засохло би оте моє серце, завяло би, як зівяне колісь під осінь той зелений овес, де грають коники, де сиділа моя розумна, маленька ворожка, що полетіла он там ген на — цвинтар. — Ох Боже!... Зулейко моя, чому ж ти так далеко... глибоко? Прийди... чи тяжко тобі встати з під студеної гори зеленої мурави?... Прийди, Зулейко.. чоґож ти відлетіла знов до своєї сирій хати...? Прийди, глянь, як заходять кровю мої очі ... Там у вирей журавлі летять, а я... копаю руками цілий цвинтар — добуваю гарне тіло моєї Зулейки ох... якже воно глибоко!... Стривайте журавлі — допоможіть — возьміть від мене мої сльози... Боже!

... Я збудив ся. Понад головою не летіли у вирей журавлі, але гурма шпаків летіла за Дністер — сидати над очеретами у трощу.. Коло моєї голови порпав Треф дужими лапами землю, капелюх мій зсунув ся геть із голови — а на лице капав грубий, масний піт — ніби пекучі сльози.

Я протер пальцями заспані, позадіплювані очі і зобачив на руках кров і здушене тіло комаря... От і розвязка мого символічного сну. Тільки пальці дрожали, неваче би справді пригортали у сні до себе Зулейку, а може то вона перемінилася в зазульку, що полетіла з долоні туди, як на цвинтар..! Я ще заедно був під вражінням того сну... Ох... — на що я пустив її назад до гробу?...

Я протверезив ся і глянув довкола себе та аж злякав ся... Я лежав над самим берегом... А якби я так зсунув ся був у воду, як то

тамтого року Кравчиків Гарасим... також десь отут „над окопом“, може й саме в того місця, де я нині спав...

Я посидів іще хвилику зі своєю глухою трівогою і в тій дивній задумі, яка находить на мене кожний раз, коли я пробуджу ся. Аж підійшов до мене заболочений Треф із висолопленим, як лопата, язиком і тручаючи мов рамя запачканою мордою, вказав на добуток своєї праці — недалеко лежала на купі вигребаної землі — кертця. Я тоді нагадав собі, що я не прийшов „над окіп“ — думати, але — рибу ловити. Я добув із кишені свою пушку, закурив папіроску і ніби, аж дух у мене вступив тай комарі десь пощезали, а навіть пес скрутив носом від диму і для більшого ефекту удав, що ніби пчихнув.

Я підвів ся зі свого барлогу і „змінив місце“.

Пішов трошки далі і станув над самим стрімким берегом. Камінна стіна саме тут під ногами видала ся тепер мині зачарованою стіною, звідки водні русалки скачуть до місяця — купати ся в басені. Моя уява працювала тепер по своему. Ох — як тут гарно! Вершки лозів творять одну просту лінію здовж берега і стримують на собі скісні проміні заходячого сонця. А воно вже... онтам над Молотівською горою — ще трохи тай сяде на нічліг, розтаборить ся у кружку морських богинь, а вони змиють його спітніле лице, нагодують його своїми поцілунками і заколишуть до короткого сну літньої ночі. Там десь снасть мові Зулейки розплітає свої білі коси, квітчає їх весільним віночком із зеленого барвінку — —

Ей якось не йде. Колись то я знав поетично говорити, а нині... оглядаючи свою скалу над окопом, хоч у душі зродить ся поетична думка, гадаю, що практичніше було би привязати собі камінь до шиї і кинути ся зі скали... у вир. Трохи

забулькотіло би тай затихло... і жите і мука й думка...

До мене знов підліз Треф.

„От — кажу йому — ти вже сплював свою добичу, а мого коня риба — як на біду — ігнорує з засади. І я... накинув, а сам присів на побічках, щоби риба не виділа мене...

Сонце лизало вже останніми проміннями чорну поверхню води, а її ясне зеркало перетинало тівь мого вудила, як довгий кручений хробак^а. В ріці плюскали ся комахи і мушки, а за ними підскакувала риба під сам верх. Але до мого коника ні одна не „творила ся“. Я почав горячити ся; щб то таке, щоби я риби не зловив, коли такий тихий вечір? Сіп-сіп... Війо до гори. Нема. Скусила коника, а не взяла ся. І я починаю сердити ся. А тут іще, як на збитки, рибки заглядають мині просто в очи, а якийсь незнаний голос шепче мині до вуха:

Was lockst du meine Brut?... Я здушую у собі той голос, накидую наново і злощу ся сам на себе за мов'яке серце... Якби всі такі були, як я — верзеть ся мині якась неясна думка, — то хйба риба з усіх рік тесала би людям кіле на голові, а з часом підбила би цілу Европу, як хмара Китайців. Отой клень, що саме перейшов попри мій поплавець, видав ся тепер мині дуже похожим на Китайця зі спусковатими очима... Сіп-сіп — а., кроть соть! Формально тручає своєю тупою мордою мій поплавець, а до гачка не загляне. Се вже хйба найбільша безличність із огляду на авторитет мого поплавця і вагу його великої місії...

І мене вже розбирає горячка рйбацька... Трачу з очий ціле своє окруженє — і романтичне місце і тиху воду і захід сонця. От... закурив би я собі, бо комарі так тнуть, що годї витримати... Або... най но вже краще потім... як зловлю рибу,

тож то буде смакувати папіроска. А тут уже не хочеть ся навіть дивити ся на тихий, теплий вечір. Яке мині діло до краси поетичної природи? Хвба... що я не маю щастя до неї, а вона до мене... У літі — прію, в зимі — мерзну, на вітрі — плачу, на дощі — мокну. В маю пішов мій новий капелюх на дощ і відразу стратив форму, а знов, коли лише я мав подерті черевики, тоді на дворі ніколи не було сухо під ногами. Як я лежав хоррий, то в саму найкращу весну закривали вікно маминою спідницею. І який же нам — думав я — хосен із гарної природи? Ті, що нею одушевляють ся, не хотіли би певно мешкати в траві, як отсі коники в вівсі, але будують собі на скалах теплі замки на зиму, а на збочах і долах гарні віллї на літо. Поети, що не мають що ліпшого описувати, — „малюють“ віршами красу природи, але сидячи в хаті при зеленім бюрку, а не на дворі. Дехто положить папір на коліно і стягне, що йому треба і такі — як казав нам пан професор — звичайно найліпші вірші пишуть. І я два роки тому писав на колїї віршу, але... може томú, що за твердо було — я замісь сходу сонця, описав — захід... Зрештою... Сїп-сїп... Ага... в... Ну — бодай одна, бодай не треба буде мині стидати ся, що дурно сидів ціле пополудне над рікою... Є познака мові роботи.

Я відселив рибу з гачка, вона тріпнула червоними плавцями, завернула хвостом і я... кинув її за пазуху. Виймив її ще раз, подивив ся — підуства — ні — плотичка, луска таки сама зсоуєть ся з неї... Я сховав рибу знов за пазуху, населив коника і накинув іще раз у те саме „добре“ місце. Та, чи то вже такий пех мій — чи таки загальна правда в понятю рибаків, що як сиджу на рибі і думаю про те, аби зловити, то тоді ніколи не зловлю. Отже тепер знаю вже...

не буду нічого думати про рибу... Цесе... тихо... ша... може бестія...

Ach wüsstest du, wie's Fischlein ist

so wohlig auf dem Grund — — — ет — до чорта з тою навісною поезією...! Риба кинула ся за пазухою... Сіп! Ё? — нема нічого... Треба закурити папіроску, бо комарі так тнуть у руки, лице, й шию, що хочеть ся чоловікови або визвати їх усіх на повдиноку методом середньовічного лицарства, або зі злости самому кинутись у воду... Пак — пак... курить ся — дим стелить ся синьою стяжкою ген аж на тамтой бік ріки, і комарі втікають із мого носа, а сідають на руки, аж годі вудила втримати... Чорт би вас побрав!... Треф!... не перепиняй — ще одну зловлю і підемо до дому...

Риба знов стріпнула ся за пазухою... Ії... які в тебе очі... бідна — тихо там сиди, як лиш зловлю більшу, то тебе пушу... Цесе.. щось бере... раз — два... Сіп під воду — вїо до гори... Ё — ну то й добре. Треф кинув ся за рибою... Марш! Я почав відчіпати скалічену жертву свої варварської забавки... Оо... сама маленька, а така пажирлива. Схаласувала цілого коня, а гачок вбила собі по саме горло. Я почав із трудом витягати зазубець і видер рибі око. Воно обернуло ся ціле другим боком і глибока ямка зайшла кровю... Мині зробило ся дуже жаль і ніби соромно на таку нелюдську роботу. Риба зівнула кілька разів зявами і лежала непорушно у мене на руці. Ох! яке в неї страшне те око — а друге таке звичайне, як усе — не знати на нїм ні смутку, ні болю. Ще раз отворила писок, тріпнула собою, а мині бачило ся, що я чув її здушений голос конаня. Але в сій хвилі я був цілою душею — рибакон, студеним, без серця. Я кинув рибу знов за пазуху — і позабувши слово дане Трефови — хотів іще далі ловити рибу. Я отворив свою ко-

робку, але коників уже не було. Я глянув довкола себе — був уже глибокий вечір.

„Ходи, Треф, до дому“. І я пустився йти. Риба ще трохи грів моє тіло, але не видаєть ся вже за пазухою. По дорозі навинув я вудеу на дощинку — відчипив від вудила і сховав до кишені.

... З-за „Бучини“ сховався червоний місяць, як кроваве пятно. Дощ буде — люди кажуть — а може й не буде — як треба, так собі говорять. Десь у селі співав гурток жінок обжинкову пісню. Та яке мені діло до того? Нема тої, щоб заспівала мені мою улюблену пісню, а всі решта чорт бери... Ех! Зулейко моя кохана!...

І я зітхаючи глянув іще раз на місяць... І ти білолиций... по синьому морю... Ні — йди собі, про мене, де хочеш — чи до Марусі — чи до Катрусі — або хоч і заблуди по дорозі — мені байдуже.

Я прийшов до хати.

— А є риба? — спитала мати.

— Є дві — кажу — не було нині доброго щастя.

Я виймив ізза пазухи. Рибки завяли вже і ніби, деревіли поволи. Я пустив їх у миску з водою — може віджиють. Та вони перевернули ся до гори черевами і вже не зявали... Качки сплять уже у хліві — щож зробити з рибою?

— Киць-киць!

— Мнаав!

— На.

Я лежав уже в ліжку. Червоний місяць просив ся в гостину до мене і перекрадаючи ся через вікно багрив цілу хату своєю кровавою тінню. Тихий в'віт червоної ночі будив у мені фантазію, настроював мене — думати мої звичайні, невеселі думки... На що оті всі пусті мрії? — питав

я себе. І мені аж соромно зробило ся за себе. Коли буду далі думати про свої дурниці — то можу „високо скінчити“. В найліпшій разі може вийти з мене дуже великий чоловік до малых інтересів. Та... щож робити, коли я не вивчив ся ще брехати перед лицем своєї власної душі — як того вимагає кодекс сьвітових форм... Поки що жию своїм житєм — на переломі епохи віку дитинячого і молодечого. За час моїх вакацій не маю навіть права на справедливий титул — студента. — Я дармоїд і син свого батька і ніщо більше — треба бути бодай добрим рибалкою.

І моя попередна млявість — скрупул, милосерде для бідних рибок — счезли від мене, як хвилева, дитиняча примха. Я заснув у кінці з постановою — піти завтра знов на рибу і з надією, що може зловлю щось більше, ніж нині той дріб, що кітка з'їла.

Г. 1 вересня, 1899.

Парасоль до направи.

Мій покійний вуйко, у якого я — бувши студентом — перебував на вакаціях, був із душі й тіла добрий чоловік, а до того всего мав ще одну свою питоменну прикмету — любити ся у деяких безвартісних старинностях, щоби в потребі приладити їх до властивого вжитку. Він готував був, приміром, довести до того, що з порозкиданих клепок від розсипаного цебрика зладив новий шафлик і не жалував на се своїх трудів та кошту. Розлізлі самоварі, парасолі, всякі бляшанки й посудяну, призначену здавна на затрату — складав до купи, відновлював і просто воскресив наново. З такою самою ревністю ладив усякі полиці в коморі і шпіхлірі, банти для курій, фіртки, ворітця і перелази коло хати, собачу буди і голубники, лавки, ослони, віники і щітки — латав також старі решета, сита і дверцята коло груби, чим немало причинював ся до піднесення рівеня домашньої господарности і порядків, а тітці нераз заощаджував багато клопотів, хоч нераз знов так калатав і гримав при своїх направках, що тітка діставала мігрени від того стукоту. Ціла загорода була украшена многотою всяких фірток із примітивними, але оригінально-штудерними зазавками і замками — що загалом, в очах посто-

ронніх людей свідчило про педантичну дбайливість, а вуйкови, яко господареві і майстрові, приносило правдивий тріумф і славу — великого, а заніділого на сільській глуші — збавленого артиста.

Але бували і в історії його творчості хвилини сумнівів та зневіри, які потягали за собою нову епоху реконструкцій, направок — нищення і перетворювання. Тоді находила на вуйка меланхолійна задумчивість, смуток, таємничість і загадочність в його поведеню.

— Над чим ти, тату, так думавш? — чи не слабій ти? — питала затривожена тїтка свого чоловіка.

Вуйко помовчав добру хвилину, зітхнув із цілої груди і сказав важким, притихлим голосом:

— Ет!... Чоловік ніколи не може бути певний, чи зробив що доброго і чи воно придасть ся на що кому.

— Боже милий, щож таке?

Вуйко похитав сумно головою і говорив далі:

— Я пересвідчив ся, що мої фіртки — трохи непрактичні. Прошу тебе... заки Марина дістанеть ся до пивницї, то мусить у двох місцях перелазити через пліт, замість іти фірткою. Що я вже наклепав ся, кїлько я вже сварив на неї, а то все — горох о стїну. Каже, що не може навчити ся отворити штучні замки. Уважай, що за злобна іронїя у неї при тїм слові „штучні“. Адже то невелика філософія: підважити ретязь, виймити скобель, притримати ворітця коло чопів, піднести і копнути ногою — а тоді можна без труду перейти навіть із непорожними руками. Чи ж то така велика штука? — сама скажи. Коли бо ні — туман туманом — вона волишь лїзти через пліт із повніським гладущиком молока, замість легонько перейти фірткою. І як так іще кїлька разів пересадить пліт, — тай геть поломить.

На другий день старий вуйко розпочав велику роботу, а через тиждень скінчив її. На місці давніших фірток поробив перелази і перший сам перелазив кільканайцять разів там і назад — дедектуючи ся своїм щасливим концептом. Відтак кликав жінку і казав їй також „пробувати перелаз“.

І так бувало не раз: від часу до часу переходив він епоху твореня і нищення і знов нового твореня — аж до знудження тітки і тих усіх, що на таку роботу дивили ся.

Як скінчив одну роботу з фіртками — то кілька днів жив тими добрими вражіннями внутрішнього вдоволення, а далі почав шукати якоїсь іншої забавки.

Пішов оглянути свій архів парасолів. Дивним дивом — нові парасолі дуже скоро старіли ся в його складі, хоч їх майже ніхто ніколи не уживав. То були самі великі незугарні з довгою деревляною ручкою — білі „зегельтухові“ і чорні, що мали не промакати на дощі. Вуйко майже нікуди не виїздив, то й не потребував менших парасолів, а ті, що мав на складі, брала тітка зі собою хіба як їхала до міста на купно. Зрештою ті парасолі очікували все слушного часу, щоби пригодити ся „в потребі“, хоч та потреба ніколи не лучала ся.

В архіві був ще один, ще мабуть із вуйкових кавалерських часів, трохи менший від інших, із досить можливим держакон, з одним поломаним дротом і трохи діравим, чорним накрітєм. Сей екземпляр якось дивно відбивав від своїх товаришів архіву і вуйко задумав зробити щось із ним. Йому давно впало в очи, чому як раз сей не уляг впливови нівелюючої асіміляції, так зухвало розпанованої між архівальним інвентарем — і з того заключив, що доброї матерії сего парасоля не зломить ніякий злющий зуб часу.

Занятий такими думками, вуйко небавом зо всім забув про той парасоль і дав йому спокійно пролежати ще ціле літо у своїм архіві. Аж у половині літа відновив свій колишній плян — видобути забуту парасолю на денне сьвітло. Подумав так кілька днів і по основній нараді з жінкою рішив ся — дарувати його пастухови.

— Всеж то такому пастухови — говорив вуйко до тітки з переконуючим спокоєм — багато лїпше накривати ся в дощ парасолею, ніж веретою. Верета, прошу я тебе, намокне дощем, він кидася її в стайні, вона там лежить, лежить, гниє, а потім нема чим принести хопти худобі.

Ухвалу виконано за сьвіжої памяти. На самого Спаса зафасував пастух Михайло — парасоль, з позволенем, уживати його в слоту за товаром. Коло третьої години з полудня пігнав Михайло товар на пшеничні стерні і хоч була того дня дуже гарна погода, забрав із собою від випадку парасоль, розтворив його зараз за воротами і так перейшов із парадом ціле село. Одно зломане вітрило нахилило ся йому над очі, як великий дашок від шапки, а люди зглядали ся і дехто сьміяв ся з Михайлового концепту, але більшість видців подивляла з далека елегантний вигляд панського парасоля, що дуже ніжно хоронив Михайлове лице від опаленя.

Зараз у два дні по Спасі пішов густий дощ і Михайло приніс у вечер до дому парасоль намоклий, подертий і поломаний та повісив його у стайні на кілок.

Вуйко трохи засмутив ся, що мимо його найліпшої волі — презент не послужив довго свому новому посідачеві. Оглянув парасоль раз „у вільний час“, потім іще раз вечером і ще один раз на другий день „при сьвітлі“ і зараз увяв ся направляти його. Але з поломаними дротами не міг ніяк порадити собі. Один дріт був таки

зломаний по середині, а вуйко не мав другого резервового, щоби доладнати його до решти і заступити зломаний — новим.

По таких досвіді вуйко ще більше засмутився і з покорою признав у душі, що сим разом без інтервенції фахового парасольника не обійдеться ся.

— Ге-ге — коби я мав такий дріт, але щож... говорив до жінки, повивуючи з резигнацією головою.

Але... не було такого дрота — отже не було що робити. Хорій парасоль мусів їхати до міста на репарацію, а поки-що пішов іще далі хорувати в давнім місци вуйкового архіву і чекати оказії.

Отже нагода прийшла саме небавом. Я дістав від товариша лист із проєктом, щоби ми оба з'їхали ся у Львові. Вуйко довідав ся про те і вже завчасу наготовив міні цілу нотатку справунків до Львова. Зрештою чемність вимагала, що я й сам допитував ся, чи не потрібно вуйкови або тітці купити перед празником се або те.

Я мав свої орудки на моїй нотатці, а вуйко владив для мене окрему записку, на якій фігурувала виписана зловіщими буквами відстрашаюча рубрика — **направити парасоль**. Прочитавши її — я вже відразу стратив охоту — їхати до Львова. Я вже не випитував ся більше про інтереси з вуйкової нотатки, але старав ся навіть іще сих кілька днів перед їздою зовсім виминати з вуйком розмови. Та старий, як на біду, зробив ся дуже балакучий. Кілька разів відчитував жінці свою записку, а спеціально що-до напрари парасоля то почав виголошувати цілу серію викладів на тему, де то можна направити, як, за яку ціну, як то Жиди друкать за такі напрарики і яка то сатисфакція для чоловіка — сходити пів

дня по місті і на кінець поставити на своїм та за направи парасоля заплатити одну шістку менше.

— Але то треба знати, де за тим кинути ся — традував вуйко, гордий зі своєї практики в тім напрямі. Памятаю одного разу привіз я до Львова парасоль до направи. Прийшов я рано до одного склепу на Краківськім. — Жид мині каже: три шітки. Не було з ким говорити. У другім склепі — півтретя. Пішов я на Кароля Людвіка. Там заспівав мині — пять шіток. Ов — гадаю собі — зле. Пішов я на Сикстуську. Жид просить мене до склепу. Кілько? питаю. — Три шітки. — Шітку. — Торг у торг — він хотів — дві, я давав півтора. Але я потребую зараз, бо я їду. — Е — каже — то не може бути нині, аж завтра, бо коло того багато роботи. — Я сховав парасоль під паху і вже мав вертати з нічим до дому. Але з полудня мав я ще більше як три годині до поїзду і пішов пішки на дворець. Вступаю до сдного склепу на Городецькім. — Направите парасоль? — Чому ні? — Оглянув. Кілько? — Пятнайцять крайцарів. — Е — багато — шітку. — Най буде. — Зараз? — зараз. — Я почекав таки в склепі. — Жид клепнув два рази кліщиками, залютував в однім місці — дістав шітку і спокій голові. То, прошу тебе, сатисфакція!

У тім місці перервав свій виклад — ходив по хаті тяжкими кроками і цілих пять мінут тішив ся. — Потім знов прибрав поважну позу і сказав:

— Але то раз лише вдала ся мині така штука.

І замовк. А я сидів скулений на кріслі, як розбійник перед розп'ятєм, бо місія з парасолем очікувала мене неминучо, як два рази два — чотири. Може би зовсім зрезигнувати з „приємної“ поїздки до Львова і телеграфічно відделікати нашу умову?

Скоро вуйко вийшов із хати, я почав із цілим нефалшованим патосом традувати тітці: яка то кольосальна нісенітниця — висилати мене до Львова з т а к и м парасолем, а ще більше нісенітна — ціль того парасоля.

— На що Михайлови парасоля? — говорив я, впадаючи у щораз то більший фервор — коли верета або стара сірачина зробить ту саму функцію ще ліпше, ніж діравий і поломаний парасоль.

Тітка признала правду моїм аргументам, але заявила свою безсильність супроти вуйкової придибахи, чи то-б то його сильної волі й енергії.

— Що зробиш із упертим чоловіком? — говорила дуже трагічно. — Ану переконай тут старого дивака. Я бою ся навіть згадувати, бо готова ще що облизати, а він таки свого діпне, як раз уже напосів ся.

— Але ж бо — апелював я тітці до серця — як же я буду ходити по Львові з таким добробалом? Тай навіть стидно таке дранте давати до направи. Я ще не видів його, але знаю, що певно взяти в руки, тай розлізеть ся. Самі Жиди будуть сьміяти ся. А я маю час гаркати ся з ними? Я не задля парасоля їду до Львова.

Надійшов вуйко і я мусів перервати свою орацію в самім розгарі краснорічivosti.

Настав величний акт передачі найважніших диспозицій: вуйко відчитував мині свою нотатку, а я мав перенотовувати собі кожду орудку на свій записник. Я перейшов усі справунки, які мав залагодити у Львові, але рубрику „парасоль до направи“ — пропустив.

— Ну вже? — запитав вуйко.

— Вже — відказав я зітхаючи.

І вуйко з повною довірою здав ся на мою солідність.

На другий день, о третій рано я виїздив до залізниці. Фіра чекала вже коло брами і за хвилину мав я виходити з хати.

Я пригадав собі ще раз усе, що мав купити в місті — зглядно забрати з собою і кажу голосно ніби сам про себе:

— Ну, вже мабуть усе — молитвенник тітки до справи, окуляри до направи, бочівочка на вино, пляшка на рум, — рецепта і коробочка на ліки від мігрени...

— А парасоль є? — перебив вуйко мою лїтанію.

Настала коротка хвилина дуже прикритої мовчанки.

— Нема — відповів я здемаскований ледво чутно.

— Гм — сказав вуйко з другої кімнати глибоко сентенціональним тоном. — Бо то найліпше все перед виїздом перечитувати на голос нотатку і таким способом контролювати самого себе і свою пам'ять, яка нераз у хвилях, коли то-го як найменше потрібно — — —

— Я добре не зрозумів, чи то я маю тепер брати, чи може при нагоді самі вуйко добродій повезуть... і я зовсім не занотував собі...

— Коби хоч не було пізно до колії — зітхнула тітка.

Я не мав навіть на стілько притомности, щоби заспокоїти затрівожену тітку.

— ... звичайно нам, як кажу, в таких речах не дописув. Дятого береть ся нотатку в руки і читаєть ся — приміром — коновочка на рум — є — знов там щось — є — і так далі і так далі — парасоль? — ага — забув узяти. А нераз при нагоді і дещо нового...

— А деж той парасоль? — питаю ся вже зовсім таки упокорений.

— А треба сказати, най Семко принесе зі стайні.

Я сповнив розказ і за хвилю приніс я до хати довгу ручку з парасоля, коло якої був навинений цілий звій чорного полотна, звязаний замість гумової натягачки — тононьким вівсяним перевеслом — і сильно насяклий коровячим запахом. Мене трохи не кинуло у пропасницю на згадку, що то я маю нині їхати в товаристві такого рослого і небезпечного інструменту. Я розв'язав делікатне перевесло, отворив парасоль, о скільки се було можливо, і з тріумфом закликав:

— Та то, прошу вуйця, нема що направляти. Тут усі дроти ніякі, і в горі і в долині і полотно подерте і та заскачка також не фунтує. Абсолютно не варто.

— Для чого не варто? — сказав ображений вуйко і з тими словами встав із ліжка у своїм негліжі і звернувши парасоль до сьвітла розпочав на добре свій виклад.

— Таж тут зовсім не розходить ся про зроблене чогось неможливого. Дроти ще зовсім добрі, хоч не тримають ся на головці. Лиш тих півтора зломані, а без „антабки“ також можна обійти ся. Полотна латати не треба — то вже собі Михайло сам полатає — на стриху маса латок зі старих сподень і камізельок — то в чім вибрати. Так само дроти в горі поприв'язує сам собі дома. Отже, найголовніше, як кажу — занотуй собі! — дати до направи лише оден довгий дріт і оден поперечний. Я то зараз зв'язу шнурком, щоби де не розтрісло ся. Так — на.

— Ідь уже, їдь! — сказала тітка.

— Ну бувай здоров. Нині на дев'яту висилаю коні по тебе.

Я забрав свій куфер і всю мізерію „після нотатки“ і з великою розпукою в серці — сів на фіру. На нічнім небі сьвітив іще так гарно

місяць, безжурна природа додрімувала ще легким, переддосвітнім сном, — довкола мене було так романтично, а тільки мій романтичний настрій ломався під вражінням, що вуйко зганьбив мене і на саму пригноблюючу згадку про місію з поломаним парасолем. Що з тим дранцем робити?

... Завернути назад до дому? — Зле. — Хиба лишити в корчах коло двірця в городі. — Буду нині вечером вертати — заберу і скажу вуйкови, що ніхто не хотів направляти. Е — ні — тут загрожена моя сумлінність і добра опінія у вуйка. Що буде, то буде, а везу до Львова.

Як тут сісти з ним до купе, коли несе від нього коровами, як повітря? Де тут подіти ся з тим парасолем у Львові, поки ще склепи повідчиняють? Таж я зовсім не думаю брати готелю, бо як би не вуйкові справунки, я навіть куферка не брав би з собою. Тай як ходити по місті з палицею і з таким парасолем?

І від таких думок стискало ся мінї серце у грудях. Та перед двірцем я якось автоматично підніс нещасний парасоль до носа і з приємністю сконстатував, що всякі небезпечні вапори вилетіли з нього. Пахуча природа втягнула у свої груди ще й ту нещасну арому і ... я можу безпечно їхати залізницею, а від біди сісти навіть „по господарськи“ у дамське купе.

— — — Я приїхав до міста по семій годині рано. Мій товариш приїхав почтою о п'ятій годині і мав чекати на мене „при каві“. Склепи ще були позамикані.

Я лишив куфер у молочарні, взяв палицю в руки, сховав парасоль під загортку під паху, і поїс до Жвда „на початок“. В однім склепі на Краківськїм — жадав сїм шісток — у другім не приймав низше корони — в третім зовсім не хотів приймати, не чуючи ся на силах —

направити парасоль „старої конструкторії“ — нині до п'ятої години по полудні. Натомість проєктував міні купно зовсім нового, такого самого парасоля за ринський без п'ятох крейцарів.

Я стратив уже всяку надію і звірився зі своїм клопотом перед товаришем.

— Та кинь до сто чортів ту нужду, а сам утікай, щоби тебе поліціянт не вхопив за те, що загачуєш улицю такою колодою та спинюєш фякерський рух... Але на чорта було таке доробало брати з дому?

— Я мусів — кажу йому покійно, але рішучо.

І я поніс із Краківської улиці аж на Академічну, де в ряді елегантних великих склепів, найшлося ще місце і для скромної фірми Leib Kogkes. В маленькій кліточці сидів досить приличний Жидок, що приймався за всяку і найординарнішу роботу з обсягу парасольництва. За сорок центів до третьої години обіцяв направити „після мові нотатки“ — лиш півтора дрота (хоч зломаних було цілих три) і більше нічого. Заклинав мене вправді, що коло того парасоля було би роботи за цілий ринський, а властиво направляти вже зовсім не варто, але свій і мій погляд погодив із вуйковим поглядом-аксіомою, що скоро лиш ручка добра, то направа парасоля та-ки ще може оплатити ся.

Мині якби камінь спав із серця, але під пахою я відчув без парасоля таку порожнечу, що аж жаль мині зробило ся. Щоби ту порожнечу чимось заповнити — ми мусіли таки заразісенько піти на друге сніданя.

— — — В сам празник на Матку Божу, зафасував Михайло направлений парасоль, а за три дні приніс назад поломаний і повісив його на кілку в короварні. Сим разом вуйко вже сам направив, бо дроти були цілі. Полатав нові діри,

пришив натягачку і знов віддав парасоль Михайлови до диспозиції.

— На — сказав старий — пильнуй його і шануй, аби не поломати, бо okazія до Львова не так зараз трафить ся.

Але вуйків фаворит не приймив презенту.

— А ти, тумане якийсь, бери, кажу, в руки, коли даю.

— На що мині парасоля? Я волю верету або опавку, бо не потрібую бодай тягати за собою. Привяжу бикови до шиї, тай занесе мині і на пасовиско і з пасовиска. А то доробало тільки заваджає — тягну з собою аж на стерні, а як розпрістру, то товар боїть ся, як дідька, тай до дому втікає, що не мож втримати.

— А ти, паця якесь! ти розумієш, що то за добро мати добрий парасоль? Але.. простак — простак — він іще й відворкує мині.

І вуйко так розлютив ся, що трохи не розхорував ся. Виніс парасоль на стрих і сховав знов на давне місце у своїм архіві, а сам чекав, аж знайдець ся новий охотник, ласий на такі дарунки.

— А що ти так розкричав ся в стайні, аж засапав ся? — питала ся добродійка.

— А що мало би бути? — відповів із оправданим гнівом. — Паця — пацятем, прошу я тебе. Чоловік хоче зробити йому, як найліпше, а дурень не вмів того оцінити.

Г. 22 вересня, 1900.

ВІДЛЮДОК.

На імя йому було Грицько Смик, але товариші звали його звичайно — відлюдком, тому, що не приставав із ними. Зрештою сам зверхний вигляд „відлюдка“ — оправдував сю назву. Ніколи не голене лице з хронічним завдатком на поважну бороду — несмілі, спущені до долу очи, довгий, мовби не на нього шитий одяг арештантського цвѣту і крою, великі чоботи на подобу закривлених копаниць, нетесаний, гробовий голос і загальна неповоротність — доповнювали його портрету.

— Ходить, яеби від шибениці відорвав ся — говорили люди.

— Арештант — додавали другі й раділи, що без довгого намислу хрестили Грицька що-раз-то новими пореклами.

І се була одинока забава, на яку могли позоволити собі по-за його очима товариші. Втягнути його близше до своєї компанії, побавити ся ним, посьміяти ся, підняти на кпини — вони ніяк не могли, бо Гриць... зовсім не творив ся до них. Се найбільше сердило їх. Дивили ся на нього не то з погордою, не то з милосердем, та тільки десь-колись обірвало ся йому дещо за його дивацтво.

Грицько знав, що вони не люблять його, чув заєдно на собі небезпечний погляд їхніх очей та... оминав їх. Небавом зовсім відсунув ся від них і на самоті дивачів іще більше, нидів у своїх відокремлених, прикрих думках і бідував... Йому й не першина було бідувати, бо у хлопській біді він уродив ся, а до панської біді почав навикати зараз тоді, коли поступив до тої школи, що мала вести молодих простих людей у так званий — світ інтелігенції. І нагадував собі роки свого пробування в гімназії від перших днів, бо в тім часі біда дала ся йому найбільше в знаки... Як старий, девятнадцятилітний хлопець утівав до міста з дому від батька, що не давав ні позволення, ні грошей на науку синові — як витирав собою кути по всяких „станціях“, то „за хату“, то „за вікт“, то „за послугу“ — як плакав, бувало, не знаючи, що почати з собою, чи далі вчити ся на цопа, чи вертати на село — свині пасти.

Нагадував те все і мовби радив ся самого себе, бо й не мав нікого порадити ся. Товариші — шкрабикки багато молодші від нього віком і манерами — иньші забаганками — думками — цілями — здавна не злюбили його. Грицько опинив ся на самоті із своїми прикритими думками, знеохотою, а іноді й голодом. А людям не в смак було, що Грицько відцурав ся їхнього товариства — просто погорджував ними.

— Ей, згордів тепер наш Смик, що й не підійти до нього. Не дай Боже з Івана — пана.

— А забув, як ми йому булки до вляси приносили, тай годували нужду, щоб не здох із голоду.

— А він за те віддячив ся нам. За волосе торгав, бельферам доносив на нас — лизав ся їм, як локай.

— Бо так навчили його. Або ти забув, що він був „чадом“ у каноніка — виїдав недоїдки із його-

го стола. Як зле чобіт вичистив, то канонік ви-
дав чоботом за своїм чадом.

— А тепер таке „саділо“ — що ну.

— Але ми йому тоді всолили. Пам'ятавш,
як то він того панчика Коаїчинського спінув за
волося, а „Дзяма“ аж розплакав ся. Прийшов на
годину Мамалиґа, а Дзяма пофаґасував на Смика.
Мамалиґа записав до дневника, наганьбив тай
каже: „Ти, старий бичу, будеш дітий розбивати?
Марш до остатньої лавки“. А ціла кляса тоді:
гу-гу-гу! Смик почервонів ся, як нещастє, а Ма-
малиґа назив ся цілу годину. Ганьбив — треті
сипав, що влізало ся. А на павзі ми йому всі ра-
зом: „Смик — бик! Грицю — бицю — Смицю!
Гу-гу! Каноніцький блюдолиз!“ — Ото була за-
бава, аж поки професор не надійшов. Я гадав,
що Смик під землю западеть ся.

І засьміяли ся, згадавши ті забавні часи.

— А я чув, що він бідує тепер — сказав
оден по хвилі.

— Або то лише він бідує? А ти не бідуєш?
Або може мині такий дуже гаразд? Не мав би
я кого жалувати та Смика. Фаґас — лязун —
саділо. — Одним словом — свиня — тай кінець.

Отакє балакали собі про Грицька його то-
вариші, що судили Грицька тільки з того, як він
поводив ся у школі. Його приватними справами
вони не займали ся ще з того часу, як переста-
ли приносити йому до кляси булки, бо Смик
доносив професорам на тих свавільників, яких
педагоґи віддавали йому до надзору.

Грицько знав, яку опінію має у людей. Від
того часу став ся ще більше задуманий, похма-
рений і полишений сам собі. Уникав людей, як
справдїшний відлюдок, а на самоті філософував
на тему своєї біди — знеохоти, що у свобід-
них хвилях не давала йому фантазувати про гар-
ну будучність. А далі нагадував собі цілу свою

гімназіяльну кар'єру і відчував, що те, що колись бавило його і додавало охоти до науки — тепер видаєть ся йому тільки плитким, черепашиним авансованем амбітного штубачка... Своїм великим ростом і старим виглядом звернув увагу професорів — вони почали інтересувати ся ним і його добрими успіхами в науці. Їх заходами дістав був Грицько лекцію. Учив двох шкрабиків за студентський обід і п'ятку місячної платні. Він міг покинути службу „чада“ у каноніка і жити якось більше свобідно — по людськи. Становище відзначаючого ученика збивало його в гордість — він почав трактувати з гори своїх товаришів і говорити в клясі багато голоснійше, чим досі. Слово його набрало ще більшого значіння, відколи професори назначили його своїм цензором, що мав перестерігати, щоби на павзах був у клясі спокій. Замість скаржити перед господарем кляси свавольників — він частійше робив сам із ними справу: сварив, прозивав їх, грозив, сїпав за волосе — за вуха і... спокій мусїв бути.

Часом такий спосіб не помагав і він мусїв виказувати професорови імена свавольників. Його назвали фагасом — не слухали іще більше, як перед тим і „доказували“ на павзах іще більше завзято. Катастрофа з панською дитиною Козїчинським — підірвала його такт у професорів — а з товаришів зробила для нього явних ворогів. Смик утратив всяку симпатію в учеників і мусїв подякувати за цензорство господареві кляси.

Але Смик не дбав багато про все те. Міг жити досить добре, утримувати ся своєю працею і зарібком і та заслуга робила його навіть зарозумілим і для всякого иньшого чоловіка досить несимпатичним. Навіть у науці почав по трохи занедбувати ся, хоч не втратив іще слави „доброго і сильного“ ученика.

Але... що йому з того всего? У нього вже тепер той вік, де крім того, що про науку, думаєть ся і про що иньше. А між тим він тільки далі штубак — ученик четвертої класи — без великої охоти до науки — сам оден без товариства — не раз цілими днями не вчує ні одного людяного слова. Лекція — розмова і гарканина з тумановатими шкрабами вже не займає його ні трохи, але нудить, дразнить — знеохочує. Грицько став гризьким — неможливим — зде-нервованим. Йому не стає вже терцю — товкти зі своїми елєвами вічно одно й те саме. Завдавати їм питання сердить його — від їх глухих відповідей впадає не раз у таку пасію, що годі йому погамувати себе. На лекцію йде як на панщину, а вертає з лекції зовсім рознервований.

Чув, що його розстрій не дає йому поводити ся інакше з хлопцями, але не міг перемогти себе. Не раз торгав їх по свому за волосє, а штубачки плакали і бігли до мами на скаргу. Позиція ставала щораз привкрійшою. Господарі не просили його до спільного обіду, але засилали йому обід окремо так, як даєть ся фірманови велику булку і склянку пива. В кінці одного дня отець учеників заявив таки просто в очи Смикови, що звільняє його від усякої умови.

— Мої діти треба вчити інакшою педагогічною методою, а не хлопською. Дякую вам за дотеперішню науку, а від дальшої — увільняю.

З того часу сидів затоплений у своїх думках і гірко всьміхав ся до своєї незнаної будучности. З чого жити? В що вбирати ся? Одиноке жерело його доходів вичерпало ся так ненадійно... Арештантське убранє, про яке люди говорили, що ніколи не зносить ся — пролінило ся вже на ліктях і на колінах.

І сидячи нераз на годині шкільної науки усміхався якось так чудно своїми лукавими, грохи задуманими очима.

— Смик дуріє — казали насмішливо товариші, залюбки зглядаючи на нього. — Зачинає робити ся „привним“ — учить ся сьміяти.

— Залюбив ся додав другий півголосом.

— Смик, übersetzen Sie weiter... Смик! Ти чув? — не спи на годині.

І Смик будив ся тоді зі своєї болючої задуми, брав, як заспаний, книжку до рук і перерадив. Між тим педагог і ученики обсервували Смика з великим заінтересованем, шептали щось собі по тихо і всьміхали ся під носом.

— Починаеш опускати ся, чоловіче. Passen Sie auf, Смик, бо буде зле з нами. Покажи сюди свою книжку, певно пописана.

Грицько замняв ся і ледво вистогнав: я... не маю книжки.

— Як не купиш собі книжки, то я тебе зі школи вижену. Verstanden?...

Зараз по науці пустив ся йти, як звичайно на лекцію — зглядно на обід. Але що лиш перед каменницею нагадав собі, що вже не має лекції і засоромлений змикав так борзо попід мур, ніби здавало ся йому, що його колишні елєви wraz із татом і мамою дивлять ся за ним крізь вікно і сьміють ся.

Завернув ся у другий бік і пішов далеко за місто, щоби там позбути ся тої прикрої думки, що саме під той час, як він голоден — иньші люди... полуднують.

Потім пішов знов до школи, а вечером уже йшов до дрантивої молочарні і там за пять нових пив горячого молока і їв булку.

З тим ішов домів. Учити ся не мав охоти, ні великої потреби — а зрештою не було з чого вчити ся, бо не мав книжок. Дещо памятав із го-

дини викладу, а що було завдане на пам'ять, того таки не вчив ся. Дома з'їдала його самота. Се була найвідповідніша пора на гірке філософствованє. Нагадував собі іще раз усі найдрібніші пригоди, яких зазнав, відколи утік із дому — і дуже прикро було йому, що з часів гімназії не виніс до тепер ні одного гарного спомину. А він же так рвав ся до школи... і наука не дала йому нічого, — пожитє з нею було для Грицька одною живою школою, де він набрав ся знеохоти і розчарованя. Сей досвід дуже болів його — але порадити собі якнебудь — не мав способу, ані сили..

На таких думках сходили йому довгі вечері. Інші школярки, що мешкали разом із Грицьком так само за два або три срібні на місяць — учили ся, сваволили, допікали Смикови — пробували бавити ся його особою. Але він розбрюював їх своїм мовчанєм і силуваним, гірким спокоєм. Вони покидали його, а самі з галасом і смаком сїдали всі разом до вечері — хто на скрині, хто при столі, на столі, на ліжках — всюди там, де було місце. Се була купка самих так званих „яблочників“ і „кашоїдів“ — селянських дітей і міщуків із-під Львова, що жили ся своїми вігтуалами: кашою та бульбою. Горяча пара з бараболяної юшки, пересичена товстим запахом зі старої омасти — дразнила дуже небезпечно голодне Грицькове піднебіне. Але він удавав ситого і слухаючи, як голодні школярі весело сербали дешеву вечерю, сам сидів нахмарений, сумний, але гордий і замкнений у собі зі своїм голодом і грижою.

І так було кілька днів. У день голодував, висиджуючи довгі години у школі, а в вечер мучив ся, бо мусів дивити ся, як інші вечеряли йому перед очима. Кільканийцять нових, що мав у кишені, мусїли вистарчити йому на прожиток

кількох днів, аж до ліпших часів. Смерком ходив на молоко з одною булкою. Тай то було йому так ніяково сидіти в молочарні, як на шпильках. А як приходило ся платити — то дрожав цілий, ніби йшов на екзамен перед дуже гострого професора.

— Горнятко молока і булка.

— Кілько, прошу? — питав чемно господар молочарні.

— Одна — відповідав Смик несміло, паленючи цілим своїм непривітливим, зарослим лицем.

— Пять центів. Дякую. Добраніч!

На другий день питав його професор із греки. Смик відповідав щось трохи, але говорив так тихо, що ледво голос добував із себе.

— Що так говориш, якби три дні не їв? — запитав професор.

Учень не відповідав нічого на слова педагога.

— Ти їв нині снідане, Смик? —

— Два рази — відповів за Смика якийсь дотепний товариш.

— Я говорю до Смика, не до тебе — замітив професор і знов повторив своє питання:

— Ти пив нині снідане?

Смик хотів признати ся, що снідання ніколи рано не пє, але надумав тя інакше і відповів:

— Пив.

Був такий рад зі своєї відповіді, якби справді вже поснідав і залюбки готов був далі слухати слів професора. Але професор казав йому сідати, подивив ся на годинник, почав поводи вбирати своє пальто і сказав сентенціально:

— Треба все голосно говорити. Зараз маєть ся зовсім инше вражінє з відповіді ученика. Завтра принесіть зошити, бо буде шкільна задача.

По годині закликав Смика професор і почав з ним розмову:

— Що порабляєте тепер, Смик?

Ученик здвигнув раменами.

— Маєте ще ту лекцію?

— Не маю.

— Як то? Жадної?

Знов не відповів нічого. Мав охоту заплакати, але нагадав собі, що ціла класа сьміяла ся би, як би виділа, що старий хлоп плаче. Застидав ся сам свого наміру і погамував себе та лиш несьміло опустил очі в землю.

— Як буду мати яку, то зарезервую для тебе. Бувай здоров.

Вийшов зі школи такий втішний, що мав охоту зараз таки піти на молоко. Але нагадав собі, що якби тепер поснідав, то до ночі дуже ще зголоднів би. Рішив ся ще потерпіти трохи і відложив свій проєкт на час підвечірку. Зрештою сам молочарник може здивував би ся, що хтось не молоко в таку пору, коли иньші люди обідають. Завернув у противний бік і пішов на прохід.

Обіцяна лекція перемагала його голод і втому і видавала ся йому ратунком із теперішньої біди.

Цілої півтора години снував ся по місті — оглядав із великим заінтересованем склепові вистави — особливо склад із готовими одягами, — приглядав ся артистичним виробам усяких люкрованих бабок і колачів, які, як здавало ся йому, не лишень, що дуже смачні, але й дуже приємно пахнуть. Потім ходив завзято по міських городі, найшов там великий звиток шпагату, що вартував може п'ять нових. Зразу втішив ся тим знаходом — потім приглянув ся ближше, що шнурок був досить нечистий — кинув його геть від себе — і сам пустив ся йти до молочарні, бо вже смеркало ся.

Затримав ся перед дверми і в перший раз видав ся йому той льокаль „під грушкою“ дуже

ординарною спелюнкою. Потім постояв на тротуарі, згадав щось, почервонів ся від тої згадки, потім пішов іще трохи далі — походив іще кілька мінут по місті і станув перед входом до иньшої молочарні; зразу хотів зайти там, але бояв ся, що тут може молоко коштувати більше, ніж „під грушкою“, а він не сьміє нині видати більше, як тих остатних п'ять крайцарів. До того ще й „під грушкою“ деякі постійні гості можуть мати навіть кредит, а тут... така панська молочарня... можна застати котрогось із професорів... тай... може тут молока зовсім не пють... такий панський льокаль...

Завернув назад „під грушку“. Але при вході знов завагав ся. Сиджене в молочарні видало ся йому тортурою, для якої готов був навіть зрети ся розкоші — пити раз на день горнятко молока з одною булкою.

Та голод переміг і він пішов до середини.

— Прошу молока для мене.

При вступі повитав його господар дуже чемним поклоном і запитав ся над'звичайно ласкаво:

— Перепрашаю, ви, пане — коли сьмію запитати — може ученик?

— Так.

— З гімназії?

— Так.

— Дякую.

— Або що? Чому питаєте?

— Ет, дрібниця... Завтра піду сказати пану директорови, що ученики... за булки забувають платити. Ви хотіли може кави чи молока?

Смик потакнув головою вже зовсім непритомний.

— Нема у мене молока — даруйте — гості все випили, кілька було. І булки также поїли — додав господар зі злобним усміхом, коли Смик був уже при дверях.

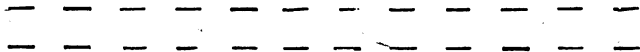
Вийшов із „під грушки“ і біг так живо улицею, аж впрів цілий. А до городу було так далеко, що заки добіг, то вже ледво ноги тягнув за собою.

Сів на лавці і думав поодинокими, якби пирваними словами, що неповязані в одно реченє — творили самі собою дуже страшну силу: директор — лекція — злодій — екслюзія.

— Виженуть мене! — сказав голосно сам до себе.

Потім ніби забув усе, що діяло ся з ним, а відтак знов якби в горячці малював собі в голові картини з усяких злодійських кар. І йому нагадало ся, як то ще, коли він був дома на селі, одну бабу зловили, як чужу бульбу крада з поля. Відвели злодійку з мішком бульби на плечах — під церкву в неділю, де її всякий прохожий прозивав, кляв, плював так, аж почорніла зі стиду. З під церкви повели її до коршми, де повторили ся ті самі сцени, що під церквою, а в додатку хто не хотів, частував злодійку штурханцями і острив на ній свої зуби. У три дні після того та баба, що крада бульбу — повісила ся в полі на дикій грушці.

Потім розглянув ся довкола себе — згадав знов про те, як карають злодія на селі, згадав про батька і думав хвилину, що сказав би йому батько, якби знав, що він булки крав — потім чув, що зірвав ся вітер, а дерева нагинали до нього свої теплі галузи і дуже мило свистали від вітру, якби кликали його на сон у свої м'яккі обійми. Потім зробило ся йому дуже студено — потім дуже горячо, потім ... відперезав мотуз від арештантських штанів, встав із лавки і пішов чогось шукати по городі.

На третій день четверта вляса не мала по полудни шкільної науки. Ховали без усякої параді — відлюдка і злодія, того, що до людей не творив ся і крав булки в молочарні „під грушкою!“

Л. 10 грудня, 1900.

По дорозі.

У возі, що їхав зі Львова до Черновець, сиділо на лавках повно людей. Цілу першу переділку займали колишні буковинські емігранти, що вертали на родину, одні з Америки, другі від роботи у Прусах — у третій сиділи два Жиди і якийсь дрібний шляхтич із хорою селянкою, що вертала зі шпиталю, — а в середині два якісь панки — один у чобогях, у шапці, з хусткою на плечах, другий в капелюсі, в кальошах, із цвікером на носі — залізничий будник у синім мундурі з жінкою, і ще було місце на дві особи. Заки поїзд рушив, влізли до купе два селяне в кожухах. — Старий, сивий газда з люлькою в зубах, із виглядом присяжного або десятника, сів між Жидів, а другий, молодший в дуже полатаним кожусі, з сумними очима і з парою полатаних на запятках черевиків менших, ніж його нога — з дірами на пальцях і без натягачки — примістив ся в середній перегородці напротив того панка, що у цвікері.

Один із „Американців“ отворив вікно у своїй переділці. Будник почав сварити ся.

— Замкнути! бо є „цуг“.

— Нема цугу, всі решта вікон заперті.

— Ruhig! — крикнув будник — ти, смаркачу знаєш, що́ то є цуґ?! Замкни вікно — чуєш! бо як піду там до тебе...

Будник устав із лавки і визьвірив своє грізне лице, у той бік, де сидів „смаркач“.

Американець замкнув вікно. Коротка сварка заняла увагу подорожних.

— Тамтого місяця — почав будник, — як я їхав, то одну „кобіту“ гет покрутило.

— Бо може був цуґ, але тут не було цуґу — дразнив ся ще далі Американець із другої переділки.

— Halts Maul! — закомендерував будник.

— Цуґ, то нещістьє, — докинула його жінка.

— Я через цуґ дитину поховала.

— А я шість літ у шпиталю лежывь — сказав тихим голосом молодий селянин у подертім кожусі.

— Цуґ, то zabójstwo, proszę państwa — сказав знов будник.

— Але як вікна лише з одного боку отворені, то нема цуґу — доказаував свого завзятий „Американець“ — підсьміхаючи ся заєдно з вдоленєм.

Будник змірив його ще раз очима, цмокнув губами, тупнув ногою, звернув лице де свого сусіда і зовсім перестав дивити ся у той бік, де сидів його суперник.

— Адже можна дивити ся і крізь замкнене вікно — озвав ся панок із хусткою на плечах.

— Але коли пурцель такий цікавий, то купи собі другу клясу, повісь ся на кілок і будеш з гори дивити ся на цілий світ — традував розгорячений будник.

— Ładny widok — сказав сам про себе панок у чоботях.

Подорожні, не виключаючи „Американця“, засьміяли ся голосним, нескладним сьміхом, а тим

часом поїзд рушив із місця. Дехто перехрестив ся. Сьвітовий „Американець“ добув „спеціальні“ пруські цигара, як казав, двадцять фенігів за цілу „рольєу“ і почастивав ними у переділці своїх вумпанів, і крім них іще з другої переділки будника і того панка в чоботях.

— То або до файки, або таки так. Прошу.

Між незгідливими пасажирами настав тепер якийсь сердечнійший настрій. Сусіди починали з собою розмову, дехто їв, дехто знов курив або дрімив із нудів.

Панок у цвікері почав приглядати ся свому vis-a-vis у полатанім кожусі: спер ся цілий на палиці, до долішньої губи мав приліплений недогарок із папіроски, а сумними, вибалушеними очима з червоними обвідками водив тупо довкола себе, нахилив голову низько на груди, то знов випростовував ся і коли-не-коли глухо постогнував.

— Далеко їдете? — запитав його той панок у цвікері.

— До Коломиї.

— Ви хорі?

Потакнув головою, якби довге говоренє мучило його. Підвів очи, спущені до долу і ніби ласим зором водив по пасажирах, що так завзято курили дешеві, пруські цигара. Панок добув папіросницю, закурив сам одно цигаретко, а другим почастивав свого сусіда. Зігнув голову на знак подяки, взяв даровану папіроску в дрозжачі пальці, потім відоймив недогарок від губи, сягнув за пазуху, добув звідтам чорну, як земля, хустинку і розв'язав один вузлик, де було повно недокурених кусничків із папіросок. Можна було догадувати ся, що він те добро позбирав на улиці. Недогарок сховав, а сьвіжу папіроску закурив. Пакнув кілька разів, потім плюнув на пальці, задусив недопалену папіроску і сховав у кишеню.

Підніс кашкет із коротко обстриженої голови і великими, сумними очима водив довкола себе. Потім добув із кожуха кусень чорного хліба та вкусив трохи, а решту сховав. Знов посмотрив руками зболілі крижі і ноги і став наново обшукувати свої кишені. Потім виймив знов задушену папіроску, пакнув кілька разів і знов так само задусив та сховав до кишені.

— Зі шпиталю їдете?

Кивнув головою.

— Довго вже хоруєте?

— Шість літ — відказав із жалем.

— З чогож вам таке пішло?

Помовчав трохи, потім розговорився поволи.

— То ще, як я в дев'ятьдесетім і четвертім служив у війську в Перемишлі тай був такий капітан — він уже тепер у землі — тай як ми маширували, а він загнав нас у ріку, а то — манебра — севар — кождий був горячий тай штирох таки на місци впало, а я...

Махнув рукою тай не доказав.

— А у Львові ви довго були?

— Тепер одинацять місяців. Ая. Та я вминав ся, аби мині заплатили за мое здоровле — тай аби ме приймили до фінділідів*), бо я працювати не годен, а вони казали: ти си напивав слабости вже десь потім, як із войська вийшов. А я ніби то маю свідків, тих, що зо мнов служили, але... ци я там так документно знаю, як ся котрий зве, тай звідки є? От — камрат — камратом, а пішов, тай слух по нім застиг...

— А чомуж ви їдете тепер гет?

— Бо пустили мене — казали, що мині нема ратунку. Питають ся: як хочеш, чоловіче, дати си ногу втети висше коліна — ніби от поти — то добре, а як ні, то ти в нас не маєш що

---

*) Інвардів.

робити. Бо в тебе в нозі нічого нема кости, нитки нема за що зачіпити, — струцішила, як старе порохно.

Перервав і ніби ще дужше посумнів, а за хвилию знов говорив, мовби сам про себе.

— Ая... вони тоді тебе потребують, як ти здоров. Гей, гей — нема правди на сьвітї. У ко-го гроші, у того правда, а ти чоловіче, як хочеш жити, то жий, а вмерти ми тобі не дамо.

— А сей газда, що їде з вами, то може ваші тато?

— Ні, пане, я не маю нікого дома. Не маю при кім бути. Я ся ще пів цента на смерть не зложив...

Панок знов дав йому папіроску і він сховав її, добув кусничок давно недокуреної і викурив. Потім виймив свій хліб і вкусив кусень. І знов сидів із відкритою головою, руками дотикав ся то крижній, то ніг, а сумними очима водив заєдно довкола себе, то випав по землі, якби там загу-бив що тай тепер шукав. Потім став розціпати ся і назад заціпати ся.

— Аво — то цілий мій масток, а кожушину я позичив.

Мав ноги обвиті у грубі, брудні онучі, а на онучах личаки — на ногах сині, військові, дуже старі і полатані штани, на собі дві старі військові блюзи, — одну без рукавів, а другу з рукавами і той позичений кожух, а при ремені мав присилену фляшку на воду — ще мабуть также з війська — обшиту у брудну шкіру.

— Тай тепер громада не хоче платити за мене.

— А ви таки коломиїські?

— Коломия то є ніби повят, а там є село Ліски. то звідтам акурат я є. Тай прислали того чоловіка, аби мене забрав. Тай я не знаю, щб я там буду робити. Бо я зайти не годен.

Роздумував щось і потім говорив далі, якби сам про себе.

— Або мині в голові. Платити не маю чим, аби мене хто заніс. Вступлю до першого села, зайду до віїта, тай, як хоче, най ме відставлеє шупасом.

Панок уже нічого не розпитував, бо знав, що нічого не допоможе йому ні в чім. А питати лиш на те, аби вчути щось нового — вислухувати чужої біди тай нічого не зарадити, се дуже плітка і несумлінна цікавість. Але хорий сам казав від часу до часу якесь слово, ніби викидав із серця тяжке каміне свого болю:

— А вони кажуть, що я розуму доброго не маю. Каже мині дохтор, аби я подав ся до *nieuleczalnego zakładu*. А я му кажу: *ta podaj sie pan tam, kiedy panu tam dobrze*. Я сам знаю, що я варят, певно, але я то дістав *ze zgryzoty* taj *z tego, co mi wszędzie boli*. Таже там так *u szpitalu tych ludzi męczą*, że *niech łaska boska zachowa*. А я *panie łaskawy*, та я колись такий хлоп був, шо я би був таких три зів на снідане, як я сам, а тепер... якби я от не впер ся, то вправ би. Всидіти не можу.

Помовчав хвилину і не зводячи очий в гору скаржив ся далі на те, що боліло його.

— Гей, здоровле мое, здоровле! Таже я працювати нічого не годен. А нема кому доглядати мене, абим борше вмер.

Посмотрив руками свої немічні ноги і безрадними очима глянув так гірко на свою нужду, якби мав проклясти її, або викупити ся від неї самим тільки поглядом. Потім виймив решту чорного хліба і з'їв. Дістав від панка папіроску, закурив, пакнув кілька разів і сховав до кишені.

Через купе перейшов послугач із реставрації і ніс у коші повно фляшок, булок і помаранч та иньші перекуси й ласощі. Шпитальник

так ласо дивився на те все, аж голодні сльози набігали йому до очей. Панок казав дати хорому чарку горівки і два великі фіглики зі сіллю і з маком.

Горівку випив, одну булку з'їв, а другу сховав до кожуха. Потім дивилися кождей в инший бік і вже більше не говорили з собою кілька стацій.

Хорій сидів на своїм місці і великими сумними очима водив кудись далеко-далеко. Потім закурив кусничок папіроски і знов потонув у свою чорну задуму і полинялими очима дивився з таким смутком і мукою, так якимось гірко — без надії. А ті очі якби завмерли в ямках і вже нічого не хотіли говорити людям, а своєю мовчанкою говорили так багато-багато. Здавалося, що вирвуться з того хорого тіла, полетять крізь шибубу на те безлиствене дерево, що при залізничім шляху і там десь пробються на гостре терне, щоб нічого вже не бачити, щоб не дивитися уже так тупо-безрадно і щоб на сухій тернині осталася з колишніх очей тільки плівка суха і поморщена.

Панок висідав перед Галичем. Дав хорому решту папіросок, що мав у пушці і два яблука з кишені і дві шістки, мабуть, чи не останні. Втиснув гроші хорому до рук так, щоби люди не бачили і сказав йому на вухо трохи зворушеним голосом:

— Купіть собі у Станіславові хліба тай...
бувайте здорові.

А хорій здавив голос у собі і майже крикнув:

— Гей-гей, на що я зійшов!

Дві дрібні сльози з тих сумних, безрадних очей, якби вже лиш не цілі кусники двох сліз — упали йому на руку. Здіймив кашкет зі стриженої голови, зложив руки, як до молитви і почав

шептати півголосом: Ojczy nasz, któryś jest, iже на небесах, да будет воля Твоя сьвятая.

При тих словах очи його сумні, великі, безнадійні і зболілі то блукали знов по підлозі, то летіли через вікно полями, далеко-далеко ген аж там, де він згубив свою долю і силу, — своє здоров'я.

Г. 22 грудня, 1900.

Така... дурна справа.

Було вже досить пізно в ночі, а він усе ще сидів при столі над купкою актів, читав і сліпав, думав і злостився, курив одно цигаро по другим і спльовував на бік із пересердя, і знов сердився.

— Чорт бери таку дурну справу! Борони, та не знати як? Доказ провини наглядний. Ще й сам нині майже признав ся при конфронтації. Шкода, що пан комісар, а в таких справах тратить голову, як малий дівчак. І що тепер буде? Сьміх тай годі: пан комісар і капелюшкова панна Кася. Опінія загалу назве його ошуканцем, негоноровим, і кінець. Хто трошки має серця, мусить так сказати. Та йому то якби не в голові. Ти борони його, бо мусиш. Просив: „Колєго — каже — ратуй, бо... знаєш... скандал, а я маю небавом женити ся...“ — Не штука — ратуй, але як?

Викинув цигаро через вікно, сплюнув іще раз замашисто і заложивши руки в кишені, почав ходити по хаті від стола до дверей, від стіни до стіни здовж і в поперек.

Пан меценас такий нині роздратований, що все йому не по нутру. Тісно йому і нудно. Його дотеперішня адвокатська робітня немила йому тепер. Якби так не ніч, він готов таки зараз оглянути ся за иньшим

помешканєм. Шафа, софа, етажерка, нема навіть куди перейти ся. Таки ніде не було йому так добре, як у тій маленькій хатці там на селі, де він проживав реконвалесцентом. Гарні були часи. Приходив до здоровля і почував себе ліпше, ніж зовсім здоровий чоловік, що ніколи не хорував. Коби то так можна бути здоровим, а відтак не хорувавши від разу стати реконвалесцентом таким, як тоді! Гарні мав ферії, довше як півроку, від Різдва аж до осені. Мав свою хатину, невеличку, але гарну, з вікнами до саду і всякими вигодами. Добре було: хотів, то лежав, а ні, то ходив або читав, писав навіть тоді свій дневник і славословив у нім тих, що його доглядали. І в самі найліпші річи, що душа забагла, звичайно — реконвалесцент. Добра була діста на селі. Вона сама нераз приносила йому страву і розпитувала про його здоровлє. Раз навіть поцілував її в руку, такий вдячний був, що не забував про реконвалесцента. А її як би хто на сто коний посадив, така була рада, що поцілував її „юрст“^a. Як то вона звала ся? Ага, панна Біня. Добре було. То раз була люба хатива. І нічого в ній не було, лише ліжка, стіл, два крісла, зеркало на стіні. І ще стояв у куті якийсь мебель. Та годі вже нині нагадати, — давні часи! А отсе що? Така погана комната, що годі витримати. Шкода, що в місті і ніби рахуєть ся на панській вулиці...

Та по що те все нагадуєть ся?... Протягнув ся на софі і старав ся нічого вже більше не думати. Коли-ж бо твердо лежати, софа за коротка, а під головою за низько. Мусить собі купити иньшу, отоману.

І він уже спокійний, так, що ось-ось засне. Де там! Дурна справа сушить голову. Завтра його оборонна мова. Щоб властиво говорити? Адже-ж годі крутити, як швець швірою і з чорного робити

біле. Блямаж. Але від чого-ж параграф? Ключка в горі і така сама зі споду. Можна якось оминуть, обернути, інтерпретувати по своєму. А як би так: сама його тягнула, спокусила, пан комісар не винен... Ану...

Пан меценас зірвав ся з лежанки, радий новому помислови. Знов сідає при столі, нипає у відписі акту обжалованя і щось зачинає писати: „Панове!...“ Ну, що далі? „Зваживши, що параграф... цивільного закона...“ Ні, нічого з параграфами не зачинати! Най собі судія зачинає таким оклепанним вступом. Судія про, оборонець contra — так мусить бути, а прокуратор не має „дару слова“. Перед розправою кланяють ся на добрий день, при розправі сварять ся, а вечером у касні вिताють ся дуже сердешно. „Ге-ге“ — каже один одному. Формальність... Знають ся, як лисі коні. Шкода часу — і веі три, а пан комісар четвертий, сідають до карт.

— Ні, не так! Ліпше кілька софізматів, а відтак апелювати до серця...

„Панове! Любов — чутє велике, сьвяте, могутнє. Любов — се наркотик, се гіркий бальсам або солодка отруя. Та всякий, мої панове, розумів любов по своєму: інакше в теорії, інакше у практиці. Вже Плятов...“ Ну, що зробив Плятов?...

— Ет, чорт бери таку справу! Два слова годі склеїти до купи. Хоч він комісар, але мушу сказати, що дурень. Не ліпше то було полагодити справу по доброму? По що було розбабрувати? Дівчина дурна, була би пристала на щобудь. Кошти аліментації, ну, нехай там, про гроші бай-дуже. Куку в руку і була би сиділа тихо. А то — гарно почало ся, а як скінчить ся? „Колєто... роби, як знаєш, крути, ратуй, бо... скандал...“ Іронія! „Ратуй!“ Але як?

І знов став ходити по хаті, думати, сердити ся. Треба якось робити, коли раз підняв ся оборони. Годі було відмовити, бо — скандал. Оборонити, се також щось варте. От як тоді той хлоп цілував йому руки, до ніг падав... „Паноньку — казав — батьку! Ви мині випроцесували мій ґрунт від Жида. Я, дозвольте, в газети вас пущу. Най вам Пан-Біг заплатить, бо я... Бігме не маю...“ Ну, та що хлоп — бідний. За те пішла рекляма. А заплати досить від панів. Всуне в руку заліплену коверту, ще й кланяєть ся за ласку. „Добрий — каже — адвокат!“ А сим разом і про заплату байдуже. Не возьму нічого, бо то пан комісар, товариш іще зі шкільної лавки і партнер від зеленого столика. Хіба там... „скромне снідане“ і може в презенті щось капне. Та коби лиш оборонити! Комісар із радости часом дуже неуважно й розсіяно грає в касині... От сатисфакія.

І знов запалив цигаро. Станув при вікні і вдивляв ся в далекий сьвіт літньої ночі. „Сама тягнула“... комісар вільний... Які чудозі ті літні ночі... Такі й тоді були, як пан меценас був реконвалесцентом. Уже міг виходити зі своєї хати і теплими вечерами ходив по саді, виспівував тихенько щось собі під носом. А з росю далеко чути. Може й зачула панна Біня і вже на другу ніч було її вікно відчинене. Підійшов ближше. Вихилила ся з вікна і вогкими очима шукала по саду реконвалесцента. Розмовляли тихенько так собі... до місяця... І вона була сто разів краща, як у день... тоді до місяця. Тішила ся, що він здоров, що вільно йому вже виходити. Тільки бояла ся, щоби не перестудив ся, бо — звичайно, що реконвалесцент. Потім то вже не мали про що говорити і так лише стояли проти себе — вона у себе в кімнаті, а він у траві. Ті хвилі мовчана навели на душу нову думку. Він чогось закаш-

ляв, а вона пожалувала його. Опер ся о вікно і зробив такий рух, неначе-б хотів дістати ся до середини кімнати. І знов позіхнув, якби з невиспаня. Глянув у її палкі очи і бачив видуті ніздрі, розхилені уста, чув прискорений віддих молодої груди. Витягнув руку так собі, мимоволі, і небавом сидів уже на вікні. Одна хвилина — і чоловік тратить розум, забуває мораль і губить честь неповинної душі і долю безталанної людини. А вона... бояла ся лишень, щоби хто не побачив...

— І нічого не було, — сказав голосно до себе. — Ще й помогло. Минула ся моя хвороба...

— Худоба! — відказав із росю брехливий відгомін.

А він випулив очи і видивив ся, неначе злякав ся, що се може хтось схований бризнув йому в очи таке сьміле слово. Але не було нікого ніде. Край неба займав ся ранішньою зорею. Він уже спокійний. Думає довго, але видумав: не було обмани, сама кликала, тягнула. Вже знає, що має говорити. Ціла мова зродила ся відразу в його голові. Без приготування він найліпше говорить. Загоряча набирає фантазії, орієнтуєть ся в ситуації замотаної справи, за кождим словом попадає у що раз то більший розпал і говорить складно, сьміло, переконуючо. Мова виголошена з потрібним патосом справляє нечуваний ефект. Люди не зважають, що говорить, лише як говорить. Того йому й треба. Кінчить, виходить і не вертає більше до салі засідань. Приходить обжалований — увільнений, радий і дякує йому за оброну. Та коби то і сим разом так було! Мусить бути. Комісар не винен.

Пан меценас лягає на хвилину передімати ся, щоб ліпше уложив ся в голові хід думок. А рано надіває чорний англез і йде до суду на розправу. Буде говорити, що знає, боронити, ну,

і може оборонить. Та все таки йому ніякого. Він невиспаний, блідий і наче дροжить на цілім тілі. Коли-б так стрінув якусь щирю людину, сказав би їй правду, що нині він невдоволенй своїм становищем, бо має боронити одну... дурну справу.

Чудесна сосна.

КАЗКА.

Ген-ген за усіми сьвітами, та за високими горами, та за широкими ріками — був глибокий та страшний, невидимий вертеп. Там усі дороги кінчили ся, усі сліди губили ся — край сьвіта зачинав ся. А від того вертепу на всі чотири боки — була широка — далека пустиня. Можна було ціле жите людське йти та йти та не перебристи її.

На кінці тої пустині був зелений ліс. У тім лісі жив на-пів дикий чоловік. З виду подобав на справдішнього чоловіка, хоча не мав ні роду, ні імени.

При снаді гуркітливої річки — у теплій тіни соснового галузя — там мав він свій кутик — ніби хатину без стін — без стелі і без даху. Сам не знав, звідки там узяв ся. Мабуть і сьвіт не знав про нього, ні він не знав про ніякий сьвіт. Жив у лісі хто зна' від колн — сам-саміський, ні бідний — ні багатий, без радощів — та без журби.

За те — бачилось — любило його все, що жило в тім лісі. Навіть сонце сьвітило йому краще, ніж цілому сьвітови. У жарке літо не

заглядало своїм пекучим зором у його хатину — але спиняло ся на зводі зеленого галузя, саме над його головою і гріло його тільки здалеку — неначе пестило. А соснове листе, нагріте соняшним промінем, хоронило його від студени за коротку зиму і в тяжкий час тріскучого морозу завривало його цілого одним своїм теплим листочком.

І так він зимна не бояв ся — хатою не журив ся. Тай усі дні були йому тільки рівними, однаковими частинами його тихого життя без тіни — без хмари.

Коли відчував у собі щось таке, ніби голод, тоді сїдав під тим своїм деревом при самій землі і гриз солодкі кінчики його довгих корінців. Потім сходив у низ і черпав долонями воду з тої річки, що підмивала основу стрункої сосни, перетинала безжурну область його світа, а далі... десь гинула і як глухий поспів одностайної пісні спадала ген на той бік незнамого йому ліса. А як напив ся води, тоді знов вертав ся у тїнь своїй сосни і спав там цілу ніч.

За той час, як спав, не будив ся ніколи, отже й не знав, як виглядає ніч; аж коли рано проснув ся, тоді бачив знов день, такий ясний та погідний, як усі його дні. Протирив солодко заспані очи, умивав їх роскою, втирав соняшним промінем. Потім приходив до довгого, похилого дерева, що майже горизонтально росло на межі цілого ліса, скакав через нього там і назад і говорив: „То тобі, Боже, — то мині, Боже!“... То була його молитва.

Те похиле дерево ділило цілий простір на дві половині: Одна — була така за-велика, що він міг сходити її за цілий день і не змучити ся, — то була його половина; друга не була його, але божа. Та іноді стоячи на межі свого маленького сві-

та попадав у глибоку задуму: що може бути там... за тим похиленим деревцем?

Порівнював свій куточок у лісі з далеким простором поза межею і... дивні почування мугили йому голову. Там бачив ген-ген високі гори, студені й пусті, покриті зеленими, якби запорошеними деревами, так дуже відмінними від тої сосни, що росла коло його „хати“. Тут була вічна весна — там була тільки природа студена; втомлена і зажурена; тут богацтво і тепле жите — там пустка і вбогість і стареча задума на пооранім чолі ярого літа. Відмежений сьвіт манив його своїми укритими тайнами, та скоро тільки ступив кілька кроків за межу — знімав його дивний страх. Чув ся тоді безрадною дитиною, що заблукала ся у незнаних країнах, сама без зрілого розуму, притомности і сьвідомої відваги. Бояв ся і трохи не плакав і тоді знов тягло його щось за те похилене девевце, до його багатой сосни, що росла над спадом журкітливої річки.

Вертав ся назад на межу свого ліска і радий та веселий кінчив свою молитву.

По молитві сїдав знов під сосною гризти на сніданок кінчики солодких корінців. А ті надгризені кінчики до другого ранку наново відростали і він... не кривдив ані одного корінця своєї багатой сосни і там, де кусав його, не бачив ніколи на тім місци ні крови з дерева, ні сльози. І по траві ступав так легонько, що ні одного листочка не скалчив і як зїле топтав ногами, то не розколов ні єдиної цьвітки. Від студени не мерз, у сьвіт не западав ся, а ходив по верху, як дух без тіла і заєдно був веселий та легкий, мовби гріху не мав на своїй душі.

Тепло, кров і здоровле його організму ви-старчали йому зовсім добре, щоби міг жити довго і гарно, безжурно і вічно однаково.

А коли нераз у дуже горячу днину чув, що широке листє сосни вяне з утоми і жару, тоді сходяв у низ до потічка, набирив у пригорщі води — кропив листє на дереві і підливав його розгалужений корінь. Коло такої роботи він мучився трошки. І тоді сїдав у горячу тїнь дерева, а краплини води спливали з листка на листок відсвіженої сосни і спадали йому на голову, як гарна і пахуча, цілюща роса. Тоді привялі соснові голки оживали, розросталися в масне, широке листє і накривали його густою тїню.

Отак жив він дуже, а дуже довго — може більше, як сотню лїт — і завжди був іще дитиною. Не знав про той божий свїт, що простягався за межею похилого дерева — ні про себе не знав нічого. Знав тільки свій маленький свїт у тїни кріслатої сосни — бо там було йому простїрно і весело — гарно й безжурно. Зрештою тишини його життя не заколотили досї ні грїм, ні повїнь — ні жадне злісне явище природи.

— — — — Аж раз зобачив він у своїй тихій пустинї — саме тоді, коли молився — незвичайного гостя.

Щось таке, подібне трохи до нього, але трохи інакше, ніби ніжнїйше та молодше — перейшло повагом через лїс недалеко його дерева, де він, бувало, просиджував. Відорвав свою увагу від молитви і... його зняло якесь дивне почуванє — щось таке, якби цікавість — подивитися на те диво. Могла се бути учоловічена тїнь якоїсь малпочки, пристроєна звинністю мальованої змії і повабом райської птахи.

Він забїг їй дорогу і хоча сонце освітило її оден бік, то скоро він глянув на неї, зараз саме той бік дволичного марева западав на ново у тїнь. На той час мовби само сонце оберталося та освічувало другий її бік — той, котрого він тепер не міг видїти.

Отак забігав кілька разів із усіх боків і за кожним разом сонце зміняло напрям своїх промінів і він не міг придивити ся своїй гості так, як хотів. Бачив лише на її раменах павині пера, на шиї золоту луску, а на голові довгі білі коси, ніби ті зеленаві листки деревини, що накривали його своєю весняною тінню.

Станув перед нею і запитав ся :

— Хто ти ?

Вона кинула на нього своїм гордим оком і крізь ту тінь, що нависла густо над її чолом, промайнув із її очий оден золотий промінь і чудовим заревом вчарував молодого пустинника — мовби хтось відкрив його очам оден темний рубець заслони — з ясного образу.

Він завагав ся хвилину. Вона відійшла трохи далі, оглянула ся позад себе і ніби манила його за собою, а довгі промінні її очий упали поза неї, як гарна стяжка золотої тіни.

Ішов як у сні, слідом за нею, аж на край одного загону ліса. Там найшов сніг під ногами ; зразу йшов по білій поверхні, як легкий дух, а далі почав вязнути і западати ся що-раз глибше.

Був уже по коліна у снігу — отверезив ся з первісного захоплення і горячкового одуру і пристанув на хвилину. Якийсь жаль і острах, якого він не знав досі, обняв його молоду душу. Від холоду набігали йому до очий студені сльози. Озирнув ся назад себе, а тепла закутина у його ліску мріла вже дуже далеко, як пропавший скарб. Глянув знов перед себе, але не бачив і свої провідниці. Забув на хвилю про те марево, що вело його кудись навманя і... вернув ся назад у тінь своєї сосни. Прийшов до пограничного дерева коло своєї домівки і нагадав собі, що не скінчив іще молитви. Був знов легкий і веселий, як колись — душа його набрала давнього вдовілля і він

почав скакати через дерево і говорив свою звичайну молитву: „То Тобі, Боже — то мині, Боже!“

Коли мав ще сім разів відмовити слова молитви — оглянув ся і зобачив знов недалеко себе своє марево. Воно підходило що раз ближше нього, а далі стануло за межею, видивило ся на його роботу і почало сьміяти ся.

— Що ти робиш?

— Молю ся.

— Хто тебе навчив такої молитви?

Зразу не знав, що відповідати, але потім сказав зовсім щиро з душі:

— Сам із себе навчив ся. Вже здавна тав молю ся.

Знов почало сьміяти ся.

— Чого сьмієш ся? — запитав перериваючи свою молитву.

— З тебе і з такої молитви.

Знов відкрила тїнь зі свого чола і кинула на нього дрібним снопом теплого сьвітла.

Видивив ся на те золочене чудо і протягнув руки до нього.

— Ходи сюди! — прошептав стишеним голосом таємної пристрасти.

Потрясла гарною головкою і сказала:

— Ні.

— Переступи сю межу й ходи... — просив її.

— Мині не можна — сказала. — Але.. ходи ти за мною... Навчу тебе молити ся — додала заливаючи ся голосним, визиваючим сьміхом.

— Ну що? кажи... підеш? — запитала вже зовсім певна своїй побіді.

А він не міг уже промовити спокійного слова до неї. Вернув ся під свою сосну і скоренько відорвав від пня одну тонку гилю, що гладила його по горячій виду... Ціле дерево затрясло ся і в тім місці на відземку, де він відломив

гилю — побачив червону сльозу. Потім вершок стрункої сосни ще раз нахилив ся до самого доду і заступив йому дорогу зеленими галузями. Але він мов не бачив того. Вдер злісно одну галузку і кинув на землю, а тоді вершок дерева випростував ся на-ново. І . пішов собі далі за тим гарним маревом, що манило його кудись на мандрівку.

— Чекай, підемо разом — кликав за нею, підбігаючи до пограничного дерева.

— Я піду наперед, а ти пробуй дігнати мене — відповіла гордо, відбігаючи наперед нього.

І він побіг за нею... Був цілий, якби не при собі. Якась горячка гнала його все далі і далі наперед себе. Біг так живо, як чума і не чув голуду, ні втоми — вязнув по коліна у снігу — виривав ся знов на поверхню білої землі і летів усе далі за своєю незнаною поводиторкою.

Минув широкі степи, високі гори, перебрив глибокі ріки, а далі і ліси й гори і ріки скінчили ся. Перед його очима розкрило ся одно безкрає поле — широчезні простори сьвіта. Йому злекшало на хвилю, як радуєть ся бідний подорожний, коли на своїм далекім шляху зобачить перший граничний камінь. Його манив той сьвіт. Він входив у його границі, як оден із його діттий членів — новий і незнаний, але все таки сьвій.

Виліз на горбок і перед ним... замріло щось у далечині. І він зобачив їх із далека...

То були дрібні, скостенілі, нїби замерзлі мурахи, а працювали так багато, що зі своїх мязів, грудий і душі добували стілько сили, що коні або воли. І та сила, яку вони добували до короткої роботи — підтинала їх о третину, а декого й о половину їх віку. Їли стілько, як мурахи, а працювали, як воли і топили ся в поті свого чола. Обрабляли своїми руками чужу землю і цілу

природу та плакали, коли вона не хотїла цвисти від їхньої роботи. Звали себе людьми, а були тільки живим потом одної великої машини. Роїли ся коло неї, як пчоли і гинули, як мухи-робітницї. Не мали часу на молитву, бо вічно спішили ся кудись, але коли зайшли там, де їм треба було, то там не приймали їх, а коли вони просили, то їх не слухали.. Бо вони не вміли просити і не вміли молити ся.

А десь-не-десь були між тими людьми такі, якби мальовані картини людей, що з нудів бавили ся і для забавки приглядали ся людській роботі тай дуже багато говорили і дуже гарно молили ся в розкошах. Але то не були люди — то була фарба, що на сонці блїдла, а на дощі змивала ся силою своєї питомої беззартности. В ночі не було їх зовсім видно на сьвітї. Вони робили собі з ночі штучний день і при сьвітлі місяцьв, що мусїли сьвітити у їх сальонах, блистїли тільки перед своїми власними очима. Бояли ся денного сьвітла, яке безпощадно нищило їхню нетривку фарбу і тому зі сходом сонця ховали ся обережно у свої невидимі криївки. Кормили ся меленою мукою з мурахів, бо самого тіла не їли, раз тому, що було за худе для них, а по друге тому, що заказувала їм їсти його етика, право і закони, які вони самі собі заздальгїдь списали в одну велику книгу, з неї тільки й вони самі умїли читати на чотири боки. Але вони були добродїями тих чорних і брудних мурахів, бо — як дуже музикальні — грали на катованих струнах мученої скіри і позволяли мурахам плакати з далека від своїх палат. За те давали їм шмат купин та кретовиня і там мурахи будували для себе муравища, де самі нищили одні других і по тїлах своїх дїтий бігли і летїли там, де мали наказ.

Оттак сходив він широкий круглий сьвіт і скрізь було так само. Видів багато, але не вчув ніде нічиві молитви і не навчив ся нічого.

Потім зайшов на граицю того сьвіта і там було так студено і так горячо, що навіть він не міг туди перейти. Марева не видів — не шукав його і забув про нього. Чув ся самотний і безпомічний і не міг іти вже далі, ані не знав куди йти. Утома здавлювала його силу — голод і спрага підтинали до решти винищений його організм. Хотів спочити або помолити ся, але тут не мав ані місця на відпочинок, ані спокою на молитву.

Спер ся на оден кінець своєї палиці і так підніс ся в гору о одну верству простору.

Там було йому трохи лекше, бо те, що видів недавно, було тепер далеко від нього і низше уровня, по якім ступали його надірвані і скостенілі ноги.

У тихих просторах безлюдного сьвіта чути було голосні сльози дітей, що оплакували свою матір. Ті сироти не нарікали ні на кого, а тільки плакали й ридали і ніби дякували Богови за те, чого не розуміли. І він літаючи високими просторами спиняв по дорозі ті діточі молитви без слів, що линули з низького, брудного сьвіта кудись ген — високо. Ловив їх своїм нерозумним серцем і старав ся вгадати, чому саме плачуть ті бідні сироти і яка то кривда стала їм через те, що велика невидима сила забрала їм матір; чому вони не шукають причини своєї кривди і чому розмовляють із Богом німою молитвою діточої подяки.

Але страшна утома не давала йому думати і він не міг зрозуміти нічого. Усі його змисли були затровні одним чутєм — голоду. Пригулив другий конець своєї палички до уст і почав їсти. Але то не була вже та сама пожива з корінців його животворної сосни. То була скипіла соснова

кров із водою. Вона не смакувала йому, бо нагадувала в устах смак його власного тіла. Хиба тільки, що тепер якби скріпився трошки, задеревів у своїй утомі і вже не чув у собі поступового, що-раз-то дужшого слаблення.

Випростувався цілим своїм ростом і хотів молитися, враз із тими сиротами, що послали в гору свою безсловну молитву. Зачеркнув паличкою довгу лінію у просторі і хотів перескакувати її та говорити свої звичайні слова: „То Тобі, Боже — то мині, Боже“. Але відчув, що та молитва не ладналася зовсім до його теперішньої думки. Не мав тепер свого світа, то й не міг чужим добром ні з ким ділити ся. Не мав способу ані відваги перескочити високу лінію у просторі і сили не мав — казати свою молитву. Він чув тепер крім свого власного світа, що лишив його у лісі — ще другий трохи змінений світ своїй душі і ще оден чорний світ отого темного, облудного пекла, яке що лиш тепер перейшов. Чув потребу молитися і за тих бідаків, що недавно їх видів і жалував, а може й топтав їх у своїм несамовитім бігу.

Приклякнув колінами на широку площу свого зажуреного овиду і важко задумався. Був зовсім безрадний — помочи не надіювався ні звідки. Паличка тратила чудесну силу. Відірвана від пня рідної сосни могла ще бути підпорою йому в ході, але не могла вже годувати його. Не знав яким способом опинився він на височині і почав боятися, бо чув, що не має на чім опертися і що може кожної хвили злетіти коміть головою у те людське пекло, над яким висів тепер, як піре. Чув, що в чоловіком, відчував біль так само, як усі люди, а був безсильний так само, як буває іноді безпомічним цілий загаль пригноблених людей. Нагадав собі свою гостю, що вирвала його з місця, де він зріс безпечний, ситий, сильний

і щасливий — завела його сюди і покинула на поталу своїй примхи.

Оглянув ся і на кінці овиду свого серця — побачив її знову. Була мальована так само, як ті фарби людий, що вживали свого життя тільки в ночі. Була тепер богата і ціла золочена. На кінці її шат були замерзлі останки чужого, панського життя, а якийсь неспокій і тїнь кровавих тріумфів малювали ся на її лиці так, якби вона уама була причиною їх смерті. Була тепер багата гарнійша, хоч не така ясна і чиста, як тоді г лісі. Выглядала як княгиня, що по своїй волі може розсвати ласку або неласку, розкоші або муки, жите або смерть. Тїнь і сонце її двох сторін помішали ся в собою і якесь матове сьвітло обливало цілу її появу авреолею нової, штучної тїни, що мусила ярко ясніти під промінями золоченого сонця. Але він не міг ніяк наблизити ся до неї, ні заговорити. Вона плила собі подалекі, верствами свого власного простору, ніби зоря овита хмарою, поважна, як львиця, принадна, як веселка, а загадочна і таємна, як місячна ніч. Він міг тільки думкою пробувати враз із нею і плисти за її срібним слїдом у розкішній мані свого бідного серця...

У своїй задумі скотив ся по похиленій площі з горішнього сьвіта до нижнього. Летів сьвітлами без памяти і як проснув ся, zobачив, що опинив ся у якімсь великім місті.

Там він не бачив такої нужди, як по полях, бо мешканці того міста — то були здебільшого самі мальовані люди. Тільки де не-де пересувала ся поміж ними тїнь живої, нефарбованої нужди з виглядом бідного чоловіка і та тїнь ішла собі боком улиці, здалека від панства, з очима заритими в землю.

За те було у тім місті багато високих, гарних домів і багато церковів — високих і величних

з-на-двору, а різьблених і золочених у середині. У тих церквах було тепло і затишно. Хмара людий, — майже виключно бідаків, прибраних якомсь якби не буденно, зітхала і молила ся по тихо, а дехто дрімав або плакав. Подалеки від них ликував стрижений жрець у хмарі кадила і співів. Серце мав легке і веселе, а очи звернені в гору. Зіваючи молив ся за свою паству. Але та молитва глухла таки у стінах великої церкви і не зносила ся навіть так високо, як хмара диму з пахучого кадила.

Він не розумів тої молитви і вийшов із церкви на улицю.

Тиняв ся по-під високий мур і заблудив на брудне подвіря якогось високого дому. Там застав якогось бідного чоловіка — обдертого — покорченого — поспілого від нужди... Босий — напів нагій — розчіхрана чуприна — груди вкриті куснем розхрістаної сорочки — на грудях набожно схрещені руки, що змерзлими пальцями стискали подерту шапку.

Стояв під муром — тряс ся і плакав від зимна і отворивши рот, як голодне пташатко, видавав із грудий якийсь звук, подібний до бляєня освоєної кози. Гурма дитий слухала того бляєня і сьміяла ся, бо їх тішило — слухати такого дивного голосу чоловіка німого, вбогого і без доброго розуму. Його молитва линула в гору високо і спасала його німу, нерозумну душу, але він чекав іще й далі бляєв, доки з вікон високого поверха не кинув йому хто завиту в папір дрібну монету, на те, щоб... уступив ся і перестав уже раз так погано бляєти.

Він почекав, аж поки не вийде з подвіря той німий чоловік і сам вийшов за ним. Утратив уже охоту молити ся і не знав, як має молити ся. Замітив, що те дике бляєня подібне до тої молитви, якою він, бувало, хвалив Бога у лісі,

перескакуючи своє похилене деревце... Та коли-б він так тепер схотів молити ся по своему тут на подвір'ю того мурованого дому, то ті пусті діти так само сьміяли би ся з нього, як із того бідного, без'язикового чоловіка, а з вікон панських хат падали би так само милостинні і виганяли би його з подвір'я.

І се перший раз у своїм життю задумав ся над вартістю своєї молитви, а та думка затроювала його серце чимось таким, якби першим зерном сумніву.

... Цілий сьвіт сходив і не бачив ні одної доброї молитви. Відчував надмірну утому і голод і біду, а не знав порадити собі. Бачив, що люди ішли на розраду хто до матери, хто до рідні, а він... не мав нікого. Хотів би був бодай в молитві найти поміч для себе, або пожалувати ся, або попросити когонебудь, а тепер і не знав, як молити ся і не мав зовсім спокійного безристрасного настрою — до молитви. І се перший раз відчув, що має у груди людське серце і що дуже біда чоловікови, коли воно болить і стискаєть ся з розпуки, а чоловік не знає, як допомогти собі, як те живе, вибагливе серце зацитькати і втихомирити, щоби зовсім не чути його у груди...

Сів під муром і лагодив ся плакати, або і згинуту. Се був початок каяття за якийсь провини, яких він зовсім не чути його зовсім не був сьвідомий.

А коли вже остатня людська нужда почала на добре точити його бідне серце, тоді.. зобачив перед собою те саме марево, що викликало його з ліса і може чарівничою силою своєю завело його сюди. Було тепер таке гарне, як перше і мало ласкавий вигляд, якби вмисно прийшло — вилучити його з клопотів. На сам вид його — відчув іще у собі великий засіб сьвіжих сил і готов був винищити себе до останньої крові життя,

якби тільки захотіло того воно... те гарне й любе марево.

Станула перед ним і запитала лагідно:

— А деж ти, мій коханий, дівав ся? Я за тобою сходила вже цілий сьвіт.

Видивив ся в її лице і осьмілений її близькою красою знов почув, що не має волі в собі — говорити з нею свobodно.

— Хто ти? — запитав, якби не розуміючи себе.

Засьміяла ся русалчиним сьміхом і відповіла:

— Ти ще не знаєш? То ходи — я тобі скажу.

Підніс ся з землі такий легкий і жвавий, як тоді, коли вибрав ся з ліса на мандрівку і... пішов навманя слідом за нею.

Повела його у якусь гарну вулицю і показала йому високий дім із ясно освітленими вікнами, звідки доносив ся веселий голос музики.

Його пробігла тепла струя любого дрожання. На крилах захвату злетів на таку височину, що міг звідтам заглянути у внутро того дому.

Була се велика саля, багато прикрашена, ясно освітлена, прибрана золотими сьвічниками, умаєна букетами і фестонами пахучої зелені, насичена аромом резеди, фялки, акації, овіяна теплим духом царського кадила. В однім куті салі були великі двері, що отвирали ся за голосом срібного дзвіночка. Всякий, кому озивав ся той дзвіночок, кидав у срібну скриню — великий золотий червінець. І зараз таки потім, ніби іскра з укритого жерела огню, сили і сьвітла — летів по-під стелю від входових дверей аж у другий кінець салі — золотий огник і там осідав краплиною горючої роси на листю високої пальми.

У широкій тіні тої пальми, освітлюваної снопом горячого сьвітла, була золота кирничка.

Довкола кирнички росла висока папороть, що цвiтом своїм нахилувала ся у воду. Стежками, куди ходили люди, росли маленькі бадилки такої самої папороти. Тільки, що люди чомусь топтали їх на ходу і не дали ні одній з них зацвісти так, як та одна, що обростала золоту кирничку. Та одна неначе вибуяла понад свій зріст і знати було, що вона де інакше мала рости, а де інакше мусіла зрости. Її цвіт облiтав раз-по-раз, топив ся у глибокій кирничці і знов відростав на часок на зломаній галузці того самого корча.

З тої кирничці люди мабуть черпали бліду розкіш. Бо що сiм хвиль — оден цвіт папороти облiтав із галузки і падав у кирничку, а люди розбавлені чи оп'янілі дивили ся тужно за ним тай собі падали його слiдом. Дорогу, куди падали ті щасливі люди, освiчували круглі метелики сьвітла, що ніби великі, горючі сльози оплакували золотою ниткою чиєсь погаслі слiди. То з вершка пальми, ніби з невидимого клубка людських доріг капали сьвітляні великі сльози, як горючі, червоні дукати. Скочували ся по пальмовім галузю, губили ся у листю папороти, щибали з галузок цвiти і враз із ними та з іменами тих погаслих метеликів — падали у воду. Слiди затрачували ся, а золоті сльози з нетривкими цвiтами папороти поринали на дні глибокої води.

Серединою салї, по золотом тканнх килимах, поужали пари людей у шовках та аксамітах, дами з відеритими грудьми — мужчини з сіяючими очима і роздутими ніздрями. Розмовляли і веселили ся, гуляли і співали і заливаючи ся голосним розкішним сьміхом, топтали по дорозі невирослу папороть.

Якийсь солодкий чар розливав ся в цілій салї і заманював серце пустинника тьмним смаком незнаной розкоші. Він почав п'яніти самим

тільки видом. Чув, що міг зівянути, або зімліти, але дивити ся отак байдуже — було йому годі. Арома папоротного цвіту розливалася по цілім просторі і дразнила нерви чарами упоєня... У тім його лісі — росла тьма-тьменна папороти — але йому ніколи не замануло ся — шукати там її цвіту. А тут було якось інакше... Як коли би хто гарну лісову природу пересадив у теплі сальони і розсіяв довкола солодку, гарну атмосферу, новий світ щастя. То був живий сад, де росли цвіти, що солодкою аромою пнять людей, гладять і скобочуть нерви, впивають душу — ведлять чоловікови шаліти і в сонній нетямі зривати цвіти життя, розділювати його на довгі дні і на короткі хвилі...

— Ходи там... між них — сказало марево і заскоботало його своїм заманюючим словом, як принадна, золочена русалка.

— А щож я буду там робити? — запитав ся, впиваючи ся що раз більше силою незнаного чару.

Видивила ся на нього, як на нерозумну дитину і засьміяла ся веселим, вивченим сьміхом. А коли він і далі з неложною цікавістю ждав на її відповідь — сказала коротко :

— Будемо гуляти.

Потім вичекала ще хвилину, усьміхнула ся якось чародійно і шепнула йому щось на вухо :...

— З ким? — запитав її.

— Зі мною. . зрештою — з ким схоцеш...

Ну... йди, постарай ся, щоби нас впустили.

— Як?

— Застукай у те віконце, там тобі скажуть.

За хвилю вернув засоромлений і зажурений та нещасливий.

— Казали принести гроші.

— Абож ти не маєш?

— Ні.

— То бувай здоров.

І хотіла покинути його. Але він біг за нею, як покинута дитина за мамою і цілував її сліди і плакав і просив, щоби не відходила. Вона дозволила відпросити свій гнів і сказала:

— То йди по гроші.

— Деж мині йти? — запитав безрадний.

— Де хочеш... до дому.

— Я не маю дому.

— А звідки ти?

— З ліса.

— То біжи найкоротшою дорогою і принеси. Не бав ся — я зачекаю.

Відобрала від нього присягу, що вже більше не адуристь її і не прогнівить і буде слухати, щб вона йому скаже, а на довершеня присяги дала поцілувати йому рубець своєї шати з такої тканини, як рожева хмарка. Потім погладила його голову дрібною рукою з теплого шовку і сказала солодко:

— Я не знала, що ти такий дурненький. Йди і не бав ся і слухай мене, а то покину тебе і вже не дам перепросити ся.

Він не тямив уже зовсім про себе. Був у землі якогось дивного горячкового упоеня. Дізнавав такого вражіня, що срібна зірка овита шовковою хмаркою зійшла з неба і дозволяє йому дивити ся на себе і взяти себе в руки. Розкішне сяєво тої зірки освітило його чарівним блиском і гріло його іскрою горячої розкоші. Був тепер сильний, як Самсон і смілий, як лев і безмилосерний, як сам чорний бог смерти. Готов був вичерпати всі свої сили, щоби тільки заслужити собі на ласку... того золотого і всесильного марева, яке відбрало йому розум і волю і вело його з країни мук, нужди і сміття у незнаний обіцяний світ палкого кохання.

Зігнув в обруч свою чудесну палицю, оперезався нею поздовж свого тіла, вплївся в неї, як вузь і пігнав як вітер, покотився биткою дорогою, як сухий бурян.

За кілька хвиль він був уже у своїм лісі за межею похиленого деревця. Біг так бистро, як чорна зараза і ступав ногами так твердо, аж земля гуділа, а топтана трава колола ся і зіле зацвиле кєрвавило ся від чорного болю смерті. Прибіг до своєї сосни, вхопив руками її грубий пень і почав термосити. Деревина тільки зашуміла сонним галузем.

— Треба мині грошей! — сказав сердито і далі трясе сосною з цілої сили, аж земля довкола нього стогнала.

Пробуджене галузь ще дужше зашелестіло, а тонке верхів'ятте нахилило ся до самого долу і прикрило своїми теплими раменами його голову, якби хотіло спам'ятати його. Пристанув на часок, отер із чола грубий піт, відсапнув і відпочав трошки, озираючи ся поквально довкола себе. Недалеко нього стояло золоте марево і кивало на нього, щоби квапився зі своєю Геростратовою роботою.

— Бий її! рубай її! — кричало заєдно марево і доганяло йому завзятя й сили, як злющий ангел руїни.

Вчїпився пазурами за соснову кору, а зубами почав гризти при самій землі. На прорубі соснового нутра найшов дрібні перли застилої живиці.

— Маю гроші! — крикнув урадуваний і взяв до рук кілька дрібненьких срібних монет.

— То мало, мало! рубай її, рубай! — кричало здалека золоте марево і як чорний демон всесвїтньої заглади підбурювало його пекольні інстинкти — будило несамовиту охоту — нищити і руйнувати.

На вид срібних грошей заіскрили ся його очі, а слова його гарної поводиторки по сьвіті бурили у ньому пристрасний наліг до богацтва — сліпе бажане вживаня... розкоші.

Побіг, як несамовитий, над ріку, виломав великий камінь і жбурнув ним із цілої сили у грошевите дерево. Обчімхав кору на цілій сосні і сам пень у багатьох місцях зранив. Деревина захитала ся у своїм коріні і подала ся у своїй основі. З-за облупленої кори посипали ся срібні гроші. Золоте марево забігло сосну з другогу боку і почало їх збирати.

Дав ся чути перший стон і зранена сосна промовила :

— Ой не добре робиш, мій сину.

Не розумів, що значить те слово, але задрожав, як учув жалісні слова докору. Не чув ніколи, як промовляє мати до своєї дитини — і з цілої матеріної мови ще й тепер не розумів ні єдиного слова.

А сосна говорила далі сумним стисненим голосом :

— Я зродила тебе у сьвіті і занесла тебе зі сьвіта у далекий ліс, щоб ти ніколи не знав того сьвіта, щоби ти не знав журби і був щасливий. І я просила Бога, щоби я могла ще довго-довго дивити ся на тебе, моя бідна дитино. І Бог вислухав мене і перемінив мене в сосну і довкола мене розсіяв тепле повітря і дав мині добру воду і гарним зілєм обсіпав. І я годувала тебе своїми грудьми і цілий вік дивила ся на тебе і ти ріс і жив здоровий і не бідував так, як я колись бідувала у сьвіті. І ти був добрий у мене і я не гадала, що ти покинеш мене. А ти, дитино, пішов геть від мене, а я вянула і сохла з жалю і з туги за тобою, мій сину, бо я гадала, що ти повернеш. І ти вернув ся... віку мене збавити, бо ти злякомив ся на ту Спокусу...

— Бреше! бреше стара відьма! — крикнула ображена Спокуса і добираючи ся за грішми до глибокого коріння сосни, сверкнула на свого коханця роз'іскреними очима.

— Бий її, стару нужду! рубай її, най дає гроші!

А він не мав уже розваги, щоби обстати за честь і жите своєї матери.

Побіг іще раз над річку та відломив кусень скали. Був цілий запінений, як розлючений звір, а очі в нього горіли несамопитим огнем дикого божевілья, як у посатанілого убийника. Палкими очима пожерав своє гарне марево, а язиком злизував солодку піну зі спалених уст.

— Давай гроші! — крикнули нараз обоє, мовби не своїм голосом.

І він із цілої сили вдарив сосну скалою.

Сосна застогнала ще раз глибоким стоном над вухом дикого пустинника і повалила ся на землю, купаючи свій зелений, подрапаний вершок у синіх водах журкітливої річки. А падаючи цілим своїм тягарем, розгоришила собою золоте марево, з якого поляла ся на місці чорна мазь... Зависла любов материного серця зломила рафіновану любов Спокуси і її грішне післанництво.

З серця убитої сосни потекла чорна кров і накапала убийникови на руку, як круглі, великі червінці.

— Маю гроші! — сказав, негамуючи ся у своїй несамопитій радості.

Оглянув ся за своїм маревом і... знайшов тільки з нього золочену луску і білило. Поцілував шату і шукав лица принадної покійниці. Припав устами до тої мази, що текла цілим чорним потоком і пив ту чорну смолу, як яку розкіш сьвітого щастя. Поваляв собі уста й руки, а по лицах спливали йому гіркі сльози і тиснули ся

до губи і він чув у губі смак своєї власної жовчі,

Отямив ся поволи і пішов до річки умити ся. Побачив ся в зеркалі води і не пізнав себе. Був сивий, як голуб і старий та поморщений, як гриб. За ціле столітє, що прожив під сосною, був дитиною, а за десятину віку, що збавив на мандрівці по світі, — постарів ся, як дід. Задумав ся і став плакати. За хвилину притекла у потік кров із сосни і зафарбувала воду червоною кровю.

Він пішов трохи далі горі рікою. Але й тут вода була чорна. З-під золотих шат страченого марева витікала раз-по-раз чорна мазь, спливала до річки, зачорнила і затроїла воду того живого потічка.

У водах лісної річки не міг змити слідів крови. Зажурив ся і заплавав. Рісні сльози жалю й болю спливали по його лиці, як богата роса і... чорні пляма мазі і крови змивали ся самі з себе. Де-далі чорна мазь уступала зовсім із його обличчя, а сліди соснової крови всякали йому у шкіру і пятавали його нестертими хоч і незначними для чужого ока слідами... убийника. Був тепер цілим чоловіком. Учув новий біль голоду і втому і за тим новим почуванем давний біль забував ся, а сльози засихали самі з себе на заплаканих очах.

Вернув на своє місце, де зріс і виховав ся і хотів щось з'їсти, чимось занести ся. Вкусив соку з самого серця сосни, а той сок плив йому далі по лиці і по руках, як його власна людська кров. Чув, що троїть ся нею.

Був тепер у новій людській розпуці. Мав у руках гроші, а був бідний, як Лазар або той, хто не знає, що зробити з грішми. Його душа була насякла мазкою з того марева, яке збавило його спокою, а заражена трійлом світової погані

втратила колишню свою неповинність. Його тягло тепер іти ген звідси — у далекий світ на мандрівку і гинути там із голоду та грижі і ще далі ваянути у тій мази і втопити ся в ній.

Ішов дорогою шукати тіни своєї розкішної Спокуси і плакав, а на те місце, де лежала сосна, збавлена його руками, не сьмів і не хотів навіть оглядати ся.

Ішов у далекий світ по якійсь стрімкій збочі все далі в гору і в гору — висше і висше. А червінці розсипали ся по трудній дорозі і котили ся знов у низ. Тоді він мусів збігати на долину, шукав їх і збирав у жменю. А за кожний раз що оден віднайде, то сім нових згубить. Але так ніс їх у гору з собою — у далекий світ. І хоча гірко було йому жити, так чув се і готов був плакати, що ще не нажив ся. Ішов глибокими снігами — то знов бродив крізь засипи горячих пісків у пустині, раз згорблений, скорчений і змералий — то знов охлялий — зіпрілий від спеки і втоми. А скоро ні надмірна студінь, ані надмірна жара не вячили його життя, тоді... червінці за багато важили у жмені. Він готов був пустити з рук хоч би й останній гріш, щоби тільки якимнебудь способом надгородити собі трудну і нудну мандрівку. А як не ставало червінців, то готов був тратити хочби й свою кров — скидати її крапля за краплею — щоби тільки лекше було йти.

І так ішов ціле життя своє все далі і далі, по стрімкій дорозі все висше і висше... Нарешті

пробудив ся.

Протер заспані очі і з першого просоня аж відітхнув лекше, що та трудна мандрівка... то був тільки сон.... Потім жалував, що він не на світї і неваче чув у собі, що давня цікавість за світлом усе ще не покидає його.

Потім пішов до річки умити очі, заклевні тяжким, томлячим сном. Побачив себе в зеркалі води і зрадів. Був далі дитиною — таким, як учора. Тільки на його лиці відбивався страх після що-лиш перебутого сну, який мав він перший раз у своїм життю.

Щасливий та впевнений за себе пішов знов на границю свого маленького світа і перескакуючи деревце там і назад молився по свому: „То Тобі, Боже — то мині, Боже!“ Така молитва вистарчала тепер зовсім для нього і для його думок і для всіх його бажань та потреб. І вже не тягнуло його так дуже — заглядати поза межі свого світа.

Потім прийшов до своєї сосни. Вона стояла на своїм місці черства і здорова, богата, зелена й пахуча, як було. Обняв руками її від'земок і пригортав до себе та цілував її — ту чудесну сосну — добру свою матір. І як добра, розжалена дитина... плакав, якби прирікав сосні, що не кине її ніколи.

А сосна нахилила ся до самої землі і м'яким галузям утирала його заплакані очі. І коли він небавом спав у її тіни, як дитина в ногах матери, вона зазеленіла ся ще краще і заплакала пахучою роскою радісних сліз, що у світлі соняшних промінів пили з серця щасливої матери.

Г. 24 грудня, 1900.

МОРФІНА.

Мати лежала хора. Слабувала вже з довшого часу, і вихід із її тяжкої хвороби був дуже проблематичний. З трьох лікарів — усі відступили від лічення і досить дипломатично здали курацію на кого иньшого. Четвертий — силою своєї широкої поваги, заявив категорично, що хорій нема абсолютно ратунку і тільки штучними способами можна підтримувати жите до якогось часу.

Аж п'ятий лікар зробив трохи відраднійший переворот у дотеперішній матні понять про будучність хорої і роз'яснив у дечім лябіронт чорних думок, які мучили досі зажурену родину. Коли попередні лікарі ставили кожний інакшу діагнозу, а всі разом годили ся тільки на тім однім пункті, що смерть мусить наступити в короткім часі — сей остатній лікар заявив із імповуючою певністю, що про ті слабости, на які вказувала діагноза попередних лікарів — просто сьмішно говорити. Натомість винайшов чудесним способом у хорої в нутрі наріст, описав зовсім докладно, як той наріст виглядає і словами пітії зробив родині яку-таку надію. Коли до двох місяців —

казав — той нарiст не побiльшить ся, тодi буде можна думати про якийсь радикальне лiчення, зглядно про операцiю — а на разi можна говорити тiльки про злекшене болiв. Казав пити мiнеральну воду, брати порошки, купати ся, натирати цiле тiло ароматичним спиртом, а що найголовнiйше, — то добре годувати ся, хочби й штучними екстрактами, коли би хора мала вiдразу до всякої їди, i — перестати брати дотеперiшнi наркотики, бо iнакше тi лiки, якi вiн тепер заординовав — не будуть робити.

А найбільше потiшив саму хору, бо сказав, що їй нiчого не хибує, а цiла хвороба походить тiльки з того, що вона дуже вразлива особа, нiжна й нервова, що за багато гризеть ся, за багато плаче, за мало їсть, а колись мабуть за багато працювала, нищила себе i поневiряла. Потiм торгував ся з нею за те, що вона любить їсти, радив i наказував їй спокiй та безжурнiсть, згадав щось про поїзду до Карльсбаду на весну „для приємности“, жартував iз нею цiлих п'ять мiнут i попрощав ся з нею словами: „До побаченя“!

— А колиж пан доктор будуть ласкаві вiдвiдати нас? — запитала хора, гамуючи в собі слези радості i нiби якогось солодкого жалю.

— Нема скорше потреби, як за сiм недiль, коли вже панi добродiйка значно поздоровiють.

Дiягноза була може й правдива, але розвiй хвороби i перехiд — виворожений дуже хитро. Хора могла ще в муках пожити при дуже стараннiм доглядi ледво чи бiльше, як мiсяць.

Лiкар вiдiхав i в цiлiм доми запанувала на хвилю трохи лекша атмосфера. Хора пересиджувала на своїм стiльчику пiд печею досить спокiйно, балакала з родиною трохи веселiйше, i що хвилi пригадувала, щооби їй зладити теплу купiль. Хвалила собі лiкареву мудрiсть, чемнiсть,

дотеп і дуже „ввічливу“ поведенцію, наказувала, щоби перестерігали заординованої дієти і їла на силу, що тільки їй давали — розумієть ся все разом у мінімальних дозах. Потім сіла у ванну з теплою водою, усміхнула ся сама до себе, і казала, що так готова би сидіти ціле своє життя, бо у воді їй дуже добре і ніби не болить ніщо, дивила ся з жалем на своє вимуженіле тіло, таяпала ся, як обскубана качка, думала щось про поїздку до купелів на весну, почала журати ся: звідки то її бідний чоловік возьме гроший на дорогу до Карльсбаду, але знов згадала лікареві слова — намагала ся відзискати на ново гумор і думати — одним словом про те, щоби жити, а всяку думку про смерть відсувала, як найдальше від себе.

Одним тільки гурбувала ся хора: щоб буде тепер із її спанем? Ліки, яких вона до тепер уживала, злекшували потрохи біль її схорованого тіла, що правда хвилево і частинно так, як на-правляєть ся латкою полатану торбу, — а на загальне втпхомирне можна було давати хорій морфіну, ака їй дуже смакувала. Морфінові каплі брала вона звичайно на ніч, бо вже з довшого часу, поки ще розхорувала ся на добре, вона терпіла безсонницею, яка в хоробі мучила її ще дужше, а з розвоєм хороби і збільшеними болями — дійшла до найвисшого степеня. Від морфіни вона або спала потрохи в ночі або бодай лежала спокійно цілу ніч і черствійшала від того. Морфіна кріпила її і додавала сили — зносити дальші муки і терпіти за дня ще більше, ніж досі. А від тепер не можна було брати морфіни, бо доктор записав натомість багато иньших наркотиків на апетит і проти болю крижий і ще на иньші болі.

Хора не могла заснути ні раз. Прийшла ніч того дня і мати безсонницею, зойканем і стонами

перемучила себе й тих, що доглядали її і враз із нею так само не спали. Чула жаль, що не давали їй морфіни, але за свіжої пам'яті уважала ще на потішне та розумне лікареве слово, вірила в нього і на разі не впоминала ся того добродійного ліку, хоча страшенно мучила ся цілу ніч.

Під вечер другого дня ціла сім'я радла по кутах якусь тайну раду. Хора замітила се своїм бистрим інстинктом, що проти неї творить ся якась змова. Оба сини і невістка шептали щось собі по кутах, виходили що крок до другої хати, а як уже змовили ся, тоді закликали й батька до спілки і врадили, щоби матір у потребі здурити. Якби нині не могла заснути і дуже просила морфінових крапель, то треба умочити цукор у воді і капнути на нього найбільше дві краплини для запаху, а завтра поїхати до міста і сказати аптекареви, щоби до такої самої плящини, як та з морфіною, вляв мігдалового олійку чи чого там небудь, щб так само пахло би, як морфінові краплі і давати те хорій на цукор, дурити її, щоби вона спала від самої імагінації.

Лишень найменша, одинадцятьлітня дівчинка Зося не сьміла брати участі в нарадах. Вона бачила се, що старші дуже перешептують ся з батьком про якісь тайни, а її зовсім ігнорують і не хочуть навіть сказати, над чим так важним радили. Сіла собі в кутику на своїм ліжочку і з жалем чи з завистю кидала гнівним оком то на братову, то на братів.

Хора глянула на загниване личко своєї доньки і якби відгадувала її думки.

— А як буде сеї ночі — запитала — ви хочете, аби я знов не спала?

— Та може дасть Бог, що мама заснуть — сказав старший син.

— Як не дасьте крапель, то анї не думаю спати.

— Та як мама вже конче хочуть, то ми дамо — сказав знов старший син.

— А — я знаю, може які фальшовані.

— Та чому фальшовані?

— Ви не дурно радите ся по кутах, хочете маму ошахрувати. Хочете, щоби я неволила ся знов цілу довгу ніченьку і вам не дала спати?

— Та ми хотіли би, мамо, зробити тобі, як найліпше — відказав батько, зітхнувши.

— А во, я не казала? вже й старого втягнули до змови — сказала мати з сумним доктором і всьміхнула ся трохи іррнічно.

Болі почали її дужше розбирати і вона зачала плакати.

— Мама така хора, а ви мині радоньки не хочете дати.

Батько тільки сумно дивив ся на неї і зітхав, а діти переглянули ся по собі і мовчали. Потім Зося встала з ві свого ліжка і підбігла до мами та з діточим жалем дивила ся в її запалі очі. Мати перестала плакати. З'їла свій росіл, підправлений булїйном і якоюсь мучкою, що містила в собі екстракт яець, кривила ся, що та ціла їда — то найбільше свинство, яким годують її, — посиділа ще трохи на своїм низонькім стільчику під печею і зачала дрімати. Її перевели до ліжка. Діти відійшли десь на хвилину — невістка приложила мамі до крижій торбину з теплим їрисом, нагріла хустку при печі і обікрила нею попухлі ноги.

— Слухай но, Геню — заговорила мати — скажи мині, щоб ви там змовляли ся на мене?

— Та нічого, мамо, на правду, що нічого, деж би ми...?

— А за морфіну що ви говорили?

— Та нічого, ми казали, що тев... що мама бідні мусять іще з-неодну ніч перемучити ся, заким відвикнуть.

— Але, якби я не могла спати, то ти дай мнї бодай кілька краплин на цукор так, аби вони не виділи.

— Та... коли доктор не дозволив.

— А щож я зроблю? буду йойкати цілу ніч і вас побуджу?

— Ну, та... щож я, мамо, можу порадити... доктор...

— То бодай пять крапельок.

— То зрештою дамо, але... може мама й так будуть спати.

Надійшов батько і сини і розмова перервала ся. Мати лежала спокійно у своїй першій кімнаті, зараз при вухні, а родина перейшла вечеряти до другої, середушої. Невістка перекагала розмову з мамою. Врадили, що морфіни таки не можна давати, хиба би дуже маленько для задуреня. Розмовляли шепотом, щоби хора успокоїла ся і скорше заснула.

Тільки Зося заглянула тихонько до кімнати, де лежала хора і як при червонім сьвітлі оливної лямки, що горіла цілу ніч перед образом — виділа, що мама не сплять, сіла собі на її ліжку в ногах.

— Слухай но, Зося — прошептала хора і кивнула пальцем на дівчину — ходи но сюда, я тобі щось скажу.

Взяла Зосину голову у свої вихуділі долоні і нахилила її вухо до своїх уст.

— Ти знавш, де ті краплі, що я від них сплю?

— Знаю — сказала втішно Зося — у тій шафці, де склянки, на першій полиці.

— А ти знавш, як то робити?

— Знаю, я виділа як колисьгут Місько робив. Там є така головатенька флящинка з двобочком таким, ніби збанятко, а на корочку є такий ривчик. І то так узяти, обернути, аби той

рівчик був просто того дзюбочка на шийці і.. нацяпати.

— То возьмеш ту пляшочку, але... подиви ся перше, бо може вони сховали де...

— Добре, мамо.

— ... і даш мині, донцю, так ладних, так з кільканайцять, бо вони, знаєш донцю, такі недобрі для мене і тата вже обробили на своє копито. Ну то возьмеш і даш мині, але так, аби вони не виділи... Розумієш?

— Розумію.

— І цукру возьми якимсь способом..

— Ну-ну.

— Зоська, вступи ся звідтам, най мама сплять — закликав брат, почувши тиху розмову. — Ходи сюда, Зоська!

Зося помандрувала до другої кімнати і як непишна сіла в куточок на своє ліжко. Потім зобачила, що тепер вечеряють і щоби укрити сліди свого внутрішнього непокою, взяла відважно один пиріг із ринки.

— Не бери руками, не маєш вилок?

Так настрашила ся братового крику, що трохи пирога не кинула на землю. Сиділа на ліжку, їла пиріг і думала, як би то найліпше виконати свій плян, і прислужити ся бідній мамі. Вона справді така бідна, як спати не може. Сеї ночі стогнала, зойкала, аж сама Зося не могла спати і від того крику і від страху.. за матір. Зривала ся що кілька хвиль, сідала на ліжку, сустила собою на всі боки, бігла тільки в сорочці аж до тої кімнати, де Зося спить, ставала під печею, гріла свої крижі, потім сідала на свій стільчик знов стогнала, нудила собою і говорила про свою смерть. Зосі аж сльози блиснули в очах на саму згадку, як то страшно говорила мати про те, що вона умре. Зося аж боїть ся слухати таке.

Невістка принесла на стіл гербату. Зося підерала ся якби з острахом до цукорнички і взяла кусень цукру.

— Зоська, положи цукор, потім знов будуть зуби боліти!

— Ні-ні — відповіла якось несміло, нагинаючи рамена сюди й туди і сховала цукор у кишеню від спіднички. Які вони недобрі, — думала Зося. Жалують мині кусника цукру, а мамі не дають того з флящинки, а вона так мучить ся.

— Якось стишили ся — сказав півголосом молодший син, надслухуючи до другої кімнати, чи мати спить.

— Може дасть Бог, що будуть спати — сказав батько.

За хвилию почала мати неспокоїно сувати ся на ліжку, а далі застогнала на цілу хату, розплакала ся якимсь нервовим, якби спазматичним плачем і дїточими голосами кликала крізь сльози „мамунці рідненької“.

Дали їй краплі на цукор.

— О, то навіть не смердить морфіною — сказала голосно з гірким жалем — і ви хочете, щоби я спала від того?

— Певно зобачили, як я мочив цукор у воду — сказав по тихоньки син до батька.

Мати знов трошки стишила ся. Вечеря тимчасом скінчила ся і по гербаті пішов син із жінкою до третього покою спати, а батько вже й собі скинув шляфрок.

— Хлопче, йди мині по грис! — сказала мати.

Син узяв із маминих крижій торбину з вистиглими вже отрубамі і пішов до кухні набрати свіжих, грітих.

— Тату, нагрій мині хустку!

Батько взяв із жіночих ніг хустку і пішов гріти коло печи у другій кімнаті. Тоді Зося отворила осторожно шафку, взяла фляшочку з мор-

фiновими краплями, на якій була приліплена аптикарська етикека і напись: „В потреби по 10 крапель денно“ — і сховала у кишеню.

— Зося, йди до кухні, скажи, аби не забули поставити грис знов до „братрура“, бо я в ночи буду потребувати.

Зося вийшла до кухні і почекала хвильку, поки брат не поніс отруби до сьвітлиці. Тоді виймила цукор із кишені, відкрутила корочок від фляшочки і почала цїдити. Корочок зассав ся і зразу не пускав плинну. Зося перехилила фляшочку ще більше дном до гори, а тоді краплі почали скоренько спадати на цукор.

— Одна-дві-три... — рахувала голосно Зося, горда зі своєї роботи.

— Що то, паннунцю? що то? — стали питати ся служниці.

— Не милїть мене.. сїм, вісїм, десять.

— Що ви так рахуєте? — допитували ся раз-по-раз цїкаві наймички.

Зося нарахувала пятнайцять. Потім.. за-трясла ся фляшочка в її руках, дві краплі упали дуже скоренько, служниця запитала ся ще раз: „що то?“ і Зося знов повторила „пятнайцять“. Відтак перехилила ще дужше фляшочку до гори, наймичка знов запитала: „що так рахуєте?“ потім Зося чула, що їй дуже стерпла рука і хотїла відпочати, бо бояла ся, щоби не кинула фляшочки на землю. Почекала ще хвилину з фляшочкою в руках, а краплі пили самі по одній на цукор. Аж у кінці забула, на кількох перестала, бо від „пятнайцять“ уже не числила далі.

— Ет, через вас я помилила ся! — сказала з гнївом і перехилила фляшочку дном на долину та протягала стерплу руку і випростовувала за-кляклі пальці.

— Так, так, спічнїть собі трошки, бо ажень єсьте впрїли — радила наймичка. — А тепер рахуйте наново з кінця.

І Зося перехилила знов фляшочку шийкою до долу і рахувала на ново: одна, дві, три., до десять.

— Буде досить — сказала і додала на причинок іще дві краплі, щоби не було за мало. Потім закрутила борочок і сховала фляшочку до кишені.

— А поставте грис, най гріє ся — сказала на відхідне.

І втішна понесла до сьвітлиці спорий кусень мокрого цукру, що розпливав ся їй у пальцях і вложила мамі в губу, а сама аж тремтіла ціла, щоби батько не видів, що вона принесла.

— Добраніч мамунці! — сказала цілуючи мамину руку.

— Па! моя донечко солодка. Спи здорова!

— Ну, Зоська, чого ще лазиш, йди вже спати — сказав батько.

І Зося аж підскочила з радости, що так їй усе добре повело ся, якби думала, що з тим куснем цукру принесла своїй мамі спокій і здоровлє. Лягла на своє ліжко і тільки ще тим одним журила ся, щоби то якимсь способом поставити завтра флящину назад на своє місце так, аби в о н и не виділи.

Хора стишила ся і зараз таки заснула.

На другий день уже всі в дома повставали, а мати ще дримала. Ходили по тихоньки на пальцях, щоб не збудити її і тішили ся, що мати спала цілу ніч природним сном і ані разу не порухала ся. А найбільше тішила ся Зося, що мама, як збудить ся, буде черства, кріпка і весела.

Потім уже й ходили свобідно по хаті і розмовляли на голос, — а мати все ще спала й спала...

Г. 19 січня, 1901.

З м і с т.

	СТОРОНА
1. Моя популярність	3— 8
2. Галя	9— 36
3. Біциклістка	37— 51
4. Марійка	52— 75
5. Отсей шматок дороги	76— 89
6. На рибі	90—101
7. Парасоль до направи	102—113
8. Відлюдок	114—125
9. По дорозі	126—133
10. Така... дурна справа	134—139
11. Чудесна сосна	140—162
12. Морфіна	163—172

О п о в і с т к а

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії :

	Ціна в коронувій вал.
1. С. Ковалів. Дезертир і иньші оповіданя . . .	1'60 К.
2. Іван Франко. Поеми.	1'60 „
3. О. Кобилянська. Поко́ра і иньші оповіданя .	1'40 „
4. Гю де Мопасан. Дика пані і иньші оповіданя	1'30 „
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповіданя	1'40 „
6. Н. Кобринська. Дух часу і иньші оповіданя .	1'60 „
7. Енот Гамсун. Голод, роман	2'20 „
8. Леси Українка. Думи і мрії. Поезмі	1'60 „
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов.	1'60 „
10. Уїлліам Шекспір. Гамлет, принц данський	1'80 „
11. Генрик Понтонпідан. Із хат. Оповіданя . . .	1'40 „
12. Богдан Лепкий. З житя. Оповіданя.	1'20 „
13. Гергарт Гауптман. Візник Гемпель	1'60 „
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1'60 „
15. У. Шекспір. Приборкана гоструха	1'40 „
16. Панас Мирний. Дихі люди	1'40 „
17. В. Короленко. Судний день	1'20 „
18. У. Шекспір. Макбет	1'60 „
19. К. Гуцков. Уріель Агоста	1'40 „
20. У. Шекспір. Коріолян	1'80 „
21. М. Яцків. В царстві сатани	1'60 „
22. Панас Мирний. Морозенко	0'90 „
23. Лесь Мартович. Нечитальник.	1'60 „
24. М. Коцюбинський. По людському, ...	2'00 „
25. В. Оркан. Скапаний сьвіт, драма	1'00 „
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі	1'60 „
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1'60 „
28. Л. Толстой. Відродженє, (3 томи)	3'60 „
29. К. Гавлічек-Боровский. Вибір поезій. . . .	1'60 „
30. Ф. Заревич. Хлопська дятина	1'80 „
31. І. Франко. Коваль Бассім	1'60 „
32. У. Шекспір. Антоній і Клеопатра	1'80 „
33. Е. Тимченко. Калевала.	3'00 „
34. О. Катренко. Пан Природа і ин. оповіданя .	1'40 „
35. У. Шекспір. Багато галасу з нечевля	1'60 „
36. Іван Франко. Сім казок, новелі	1'40 „
37. Сидір Воробкевич. Над Прутом, поезмі . . .	1'60 „
38. Уїлліам Шекспір. Ромео і Джульєтта. . . .	1'80 „
39. К. Сроковський. Оповіданя	1'40 „
40. А. Кримський. Пальмове гілля, (3'00) . . .	2'00 „

41. О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця	2-00	Б.
42. Гю де Мопасан. Горлі і інші оповідання	1-30	"
43. В. Кравченко. Буденне житє. Оповідання	2-00	"
44. Уїлліам Шекспір. Король Лір	1-80	"
45. Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3-00	"
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц	1-20	"
47. І. Франко. Захар Беркут (брош. 1-20) К. опр.	1-60	"
48. У. Шекспір. Міра за міру.	1-40	"
49. М. Коцюбинський. Повиною і ин. опов.	2-00	"
50. О. Стороженко. Марко проклятий, поема	1-40	"
51. С. Ковалів Риболови.	2-00	"
52. Марко Вовчок. Народні оповідання. т. I. (1-60)	2-00	"
53. П. Мирний. Серед степів. Оповідання	3-00	"
54. Е. Ярошинська. Перекиньчяки	2-60	"
55. В. Винниченко. Повісти й оповід.	3-00	"
56. Л. Мартович. Хитрий Панько	1-50	"
57. В. Вересаєв. Записки лікаря	3-00	"
58. М. Вовчок. Народні оповідання Т. II. (1.60)	2-00	"
59. М. Горький. Мальва і інші опов.	2-50	"
60. М. Дерляк. Композитор і інші опов.	2-00	"
61. Ю. Заср. Лягенди.	2-40	"
62. А. Чехов. Змора і инь. опов.	2-40	"
63. Н. Кобринська. Ядзя і Катруся та инь. опов.	1-80	"
64. Д. Лукіянович. Від кривди, повість	2-00	"
65. А. Чайковський. Оповідання.	2-00	"
66. Марко Вовчок. Народні оповідання т. III.	3-80	"
67—68. І. Левицький. Хмари.	4-80	"
69—70. Е. Золя. Жерміналь	6-00	"
71. О. Маковей. Оповідання	3-00	"
72. І. Франко. На лоні природи.	3-60	"
73. Кароль Кавцікі. Народність і її початки (0 60)	1-00	"
74. Фр. Енгельс. Людвік Фаєрбах. . . . . (0 50)	0-90	"
75. Фр. Енгельс. Початки родини. . . . . (1 50)	1-90	"
76. Ш. Сеньобб. Австрія в XIX століттю (0 80)	1-20	"
77. В. Вудзюновський. Хлопська послієсть (2 00)	2-40	"
78. К. Флямаріон. Про небо . . . . . (2 00)	2-40	"
79. М. Драгоманів. Переписка (вичерпано)	1-80	"
80. С. Стенняк. Підземна Росія . . . . . (3 00)	3-40	"
81. Адріан. Аграрний процес у Добростанах (1 00)	1-40	"
82. Г. Тен. Фільософія штуки . . . . . (1 00)	1-40	"
83. Дж. Інгрем. Історія політ. економії	4 00	"
84. Е. Феррієр. Дарвінізм. . . . . (1 30)	1-70	"
85. Й. Конрад. Національна економія	2 30	"
86. В. Стефанік. Моє слово, оповідання	4 00	"
87. Ж. Масперо. Старинна історія схід. народів т. I.	2-80	"
88. М. Коцюбинський. У грішний сьвіт	2-00	"
89. М. Карсєв. Фільософія культурної й соціальної історії XIX ст. (друкуєть ся).		

90. О. Кобилянська. До світа. Новелі і нариси 2·80 К.
91. О. Авдикович. Моя популярність . . . . . 2·60 „
92. Е. Фрас. Нарис геології (друкується).

Приготовляють ся до друку або друкують ся :
І. Франко, Воа Constrictor; Шіпер, Історія Жидів;
Б. Лепкий, Оповідання; В. Винниченко, Оповідання; Сторо-
женко, Історія середновіч. літератур; Рамбо, Історія фран-
цузької революції; Вундт, Проблеми філософії.

Книжки під чч. 73—84 друквані в давній другій
серії (Науковій Вібліотеці). Цифри в скобках подані за бро-
шуровані примірники.

Крім того можна набувати в Видавничій
Спілці отсі твори :

1. АБОРДИ, антологія української поезії від
смерти Шевченка до найновіших часів під ред. д-ра
Ів. Франка, з ілюстраціями Ю. Панкевича, люксове
видане, по ціні 6, 7.50, 8, 8·50 і . . . . . 10 кор.

2. Петербурська Академія Наук у справі знесе-
ня заборони українського слова . . . . . 0.60 К.

3. М. Яцків: Огні горять — по . . . . 2·50 кор.

У другій серії przygotowляють ся до друку: П. Він-
терніц, Що знаємо про Індотерманів; Буліш, Листи з ху-
тора; Тен, Нариси; Бесіди про часи козацькі; В. Анто-
нович, Про чари.

Адреса : Львів, ул. Чарнецького, ч. 26.

Ціна 2·60 кор.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 039811879